

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૧૫૦૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ રા.પૂ.તા.લે દર્શિ ૨૩

વિષય ૨૩૬૮: ૩

સલમનિયા

અથવા

આફતાબે દમિશ્ક.

—❦—

લખનાર:—

રાશિદુલખયરી દહુલવી.

તરજુમો કરનાર

બીહારી દહુલવી.

—————

જાપાવી પ્રગટ કરનાર.

ઈન્સાફ ઓફીસ

ઈસ્લામપુરા મુંબઈ—૪.

—(૦)—

૧૩૪૨ હિજરી

૧૯૨૪ ઇ. સ.

કીંમત રૂ. ૧-૦-૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાત કોપીરાઈટ-અંગત

આ છુક છાપી પ્રગટ કરનાર
મુન્શી પ્રતેહખાં અહમદખાં 'હીલકશા.'

"મસ્લામ" પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપી.

ઇસ્લામપુરા, મુંબઈ નાં. ૪.

તા. ૧-૮-૨૪.

પ્રત ૧૦૦૦.

૬૫૭ અલીમદમદ જસાલોદીન દુધવાસા.

અર્પણપત્રિકા.

માનવંતા મિત્ર !

હાજી અલીમહમદ જલાલોદ્દીન
સાહેબ

આપ સાહેબની મારા પ્રત્યેની ઉત્તમ લાગણી તથા
મારા કામકાજમાં હમદરદી દેખાડી આપેલી કીમતી
સલાહ અને મદદનો હું

ઉપકારી છું

આપની

તે સલાહ અને મદદનો બદલો હું તાળી શકું
તેમ નથી, પણ મારા અને તમારા ઘાડા સબખમાં
આ બુક આપને અર્પણ કરતાં હું પોતાને લાગ્યશાળી
માનું છું.

મુ'બઇ, ઇસ્લામપુરા,
તા. ૧ મહોરમ ૧૩૪૩ હી. }

લી. તમારો

“દિલકશ”

પ્રસ્તાવના.

هست این میکده و دعوت عام است اینجا
قسمت باد باندازه جام است این جا
હસ્ત ઈ મયકદઓ, દઅવતે આમસ્ત ઈજા;
કિસ્મતે બાદા, બઅંદાઝએ જામસ્ત ઈજા.

(આ શરાબખાનું છે અને અહિંનું આમંત્રણ હરકોઇને છે;
જેવડું જેતું જામ, તેટલી તેને શરાબ. એ અહિંની વહેંચણીનું
સિદ્ધાંત છે.)

વળી પાછી પ્રસ્તાવના! અરમાનુસાનો પરિચય લખી હજી
છુટકારાનો શ્વાસ પણ ખેંચ્યો નથી, તેનાં ખીખાં પણ હજી ઊંચ
બિન્ન થયાં નહીં, તેના ફરમાઓ ઉપરની રોશનાઈ પણ હજી સુકાઈ
નથી કે વળી પાછી પ્રસ્તાવના! અને તેયે ખાનગી ખાત્રીઓ સહિત,
કે જેમ અરમાનુસા માટેના પરિચયની સિફારિશ પહેલી ન જ હતી.
તેમ આફતાબે દમિશક માટેની પ્રસ્તાવનાના તકલીફ પણ છેલ્લી
ન જ હશે. એટલે જ્યાંસુધી મહારા મુન્શી સાહબ પોતાના સાહસની
'હુલિમ તલઅત?' (કેમ ધરાયા કે?) ને 'હુલ મિમ
મઝીદ?' (વળી છે હજી કંઈ વધુ?) કહેતા બંધ નહિ પડે
ત્યાં સુધી, અંગ્રેઝીમાં કહે છે તેમ, આ આફતાબે દમિશક પેઠે
કાથળીમાંથી બિલાડીઓ નીકળ્યાજ કરવાની, કોઈ લાખ બડબડયા
કરે. આવી ઉતાવળે અને પરાણે લખવી પડતી પ્રસ્તાવનાઓ માટે!
કોઈ લાખ તડકડયા કરે આવી અણુધારી, કવેળાની અને કમોકાની

હરીદાઇ સોસવા માટે ! મુનાદીને એ બોલ લખ્યેજ અને મુરિલમ કાર્યાલયને આ અગવડ અને તે અંગેની ખોટ ખમ્યે જ છુટકો. સાહસ કોઇને ઈજારે નથી અપાયો એ રહેલું અને સર્વમાન્ય સત્યને હજીએ નહિ શીખી લે, તેના ઉપર દયા આવ અલ્લાહની !

પણ આ ઉપરા સાપરી પ્રસિદ્ધિયોની ગડબડ અને ગરમી શાને ? ખુલાસો રહેલો અને રહેજો આપી શકાય એવો છે. મુ-શીજી જોડેના મહારા પાંચ વર્ષના પરિચયે અને ઘાડા સમાગમે મને શીખવ્યું છે કે તેઓ આજ કાલ—આજ દોઢેક માસથી—તે વાર્ષિક પરંતુ અનિયમિત આંતરાઓએ આવતા, સાહસના ઉમળકાઓ અને ઉભરાઓ માંથી પસાર થઈ રહ્યા છે જે તેમને આ, તે અને સઘળું લક્ષમાં આવતું, તરત જ લક્ષ ઉપર લઇ લેવાની તવશીક અને પાર ઉતારી શકવાની દ્રઢતા આપે છે. લુત્ફ એ છે કે આર્થિક જોગવાઈઓની તાણ અને આર્થિક જંગલોની બીડ, તેમને જીંપલાવી દેવામાં કે આગળ વધવામાં કનડગત કરતી નથી, બલકે ખાજી જમાલુદ્દીન ઉર્ફીના સુંદર શિક્ષણ—

نوارا قلخ تر میزان چو ذوق نغمه کم یابی
هدی را تیز تر میخوان چون محمل را گوان بینی
نوارا تالط تر भीजन, यु अवके नगमा कम याणी;
हुंदीरा तेजतर भीषां, यु महमिलरा गिरां भीनी.

(ગાયન રસનો અભાવ દેખે તો ત્હારું સંગીત વધારે તાણીને લલકાર; માંયાનો બોલો ભારે જણાય તો, જાંટ-ગીત વધારે ખેંચી ને ગા.)

—પ્રમાણે, જ્યારે જ્યારે આ તાણો અંત બીડોની ધક્કા મુકડાઓ રસ ઉપર હોય છે ત્યારે ત્યારે મુન્શી ફત્તુખાનની સાહસ-વૃત્તિ પણ રંગ ઉપર જ હોય છે. એ એક મનોદશા છે, જે પોતાની વસંત ઋતુ દરમિયાન મિત્રો અને વાંચકોને આનંદ અને આશ્ચર્ય આપતી રહી છે અને જોણે શત્રુઓને વારંવાર આંગળી કરડવાની અને હરીફોને વારંવાર દિગ્મુઠ બનવાની ફર્ક પાડી છે.....

અલ્લામા રાશિદુલખયરી આજના આપણા ઉર્દુ નવલ-કથાકારોમાં માત્ર મવલવી અખદુલ હુલીમ શરરથીજ ખ્યાતિમાં ઉતરતા છે અને ઘણું કરીને ખીજા અધા કરતાં ચઢિયાતા છે. શરરની લગભગ અંતી વર્તોઆ ઇતિહાસિક છે, જ્યારે રાશિદુલ ખયરીની એ ડહાન કૃતિઓમાં ઇતિહાસિક, સામાજિક અને જીવનગાન ના જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં લેખિણીએ પ્રવેશ કર્યો છે. તેમની વાર્તાઓ ઇતિહાસિક ગાંભીર્ય સાથે સચવાય છે એમ તો ન જ કહી શકાય; પરંતુ વસ્તુની રચના, વિચારોની ઘટના અને વાણીની લલનામાં શોકની ભાવનાઓ ઓતપ્રોત હોય છે. આવી વસ્તુસ્થિતિ અસર જાપજાવ્યા વિના તો રહે જ નહિ. તેમાં એક મનહર શૈલિએ ઘટતું ઉમેરી, રાશિદુલખયરીની નવલકથાકાર ત કેવી સફળતા અત લોકપ્રિયતાને ચેટે ચઢાવી છે. કળા અને ભાષાની ઋણિયે દેખીએ તો આ શૈલિ સંપૂર્ણ તો નજ કહી શકાય. અલ્લામા સાહજના જે વાંચકોએ મવલવી અખદુલમાજીદ બદાયુની સાહજને વાંચ્યા કે સાંભળ્યા હશે તેઓ મહારા કહેવાનો ભાવાર્થ રહેજે સમજી શકશે. સંખ્યાબંધ ન્હાની ન્હાની ડાખ--ડાંખણીઓ રૂપી પેટા વાક્યોથી

જોતખોત અને અસાધ્યસ્ત, એક લાંબી વાંકી ચુકી ચિત્રમય
 અને વેલરૂપી, મુખ્ય વાક્યમાં એક મુખ્ય વિચારનો જન્મ અને
 અનેક પેટા વિચારો વાટે તેની વૃદ્ધિ અને ખીલવણીના મનમોહક
 અને વિચાર પોષક પરિચયો તમને આ બંને વિદ્વાનોની શૈલિયોમાં
 થશે. ખરેખર એજ રંગ, ઉભયના વાક્યાતુર્યનો આત્મા છે. પરંતુ
 જ્યારે અબ્દુલમાજિદ સાહબની વાણીમાં તમને જેમ જેમ આ
 વાક્ય વેલ વધુ અને વધુ લાગતી જશે તેમ તેમ, —તેના વિચાર
 સિંચનને જેમે અને પ્રભાવે કરીને—તે વધારે અને વધારે ખીલતી
 દળતી અને રૂપવંતી લાગશે, અને અંતમાં તો અસરની અવધીજ
 વાળી વક્તાના પ્રયોજન પ્રમાણે, કાં તો તરને હસાવી દેશે કે કાં
 તો રડાવી છોડશે; ત્યાં તમે એ વાક્ય—રૈસની બિસ્મિલ્લાહથી
 વસ્સલામ સુધી કવિતા, કળા અને પ્રેરણાની જુરકી હેઠળ પોતાને
 લાચાર જોશો. કંટાળ્યા વિના વાંચ્યા કે સાંભળ્યા કરશો અને કથન
 પુરું થયે, “તે શાને આટલી જલદીથી પુરું થયું?” કહી મનમાં
 કચવાશો પણ ખરા; ત્યારે રાશિદુલખયરી સાહબમાં આવા
 પ્રસંગો તમને પ્રસંગોપાત જ મળશે. લાંબી લય વાક્ય—વેલોનો
 આ બગીચામાં પાર નથી. છતાં જેમ જેમ એ વેલો લંબાતી જાય
 છે તમ તેમ, તેમનું વિચાર—જેમ સમતું અને તેમનું વાણી—જેમન
 કરમાતું જાય છે. કદી કદી વિચાર, વાક્યના આરંભમાંજ—જન્મતાંજ
 મરણ પામે છે અને આખો ઢાંચો, આત્મા વિનાના ખોળિયા જયમ
 થઈ જાય છે; કદી કદી મંજિલે પહોંચતાં અગાઉ, વિચાર માર્ગમાં
 અધવચ્ચેજ મુઠ્ઠા ખાઈ જાય છે અને વારંવાર, જેમ જેમ એ

વાક્ય-વેલ આગળ વધતી જાય છે તેમ તેમ તે પાછળથી કરમાતી જાય છે અહિં વાણીની તે એકાગ્રતા નથી, વર્ણનની તે ચિત્રમયતા નથી જે વિચાર-પ્રાકટ્ય ને મને હરી લેવાની શક્તિ આપે.

આ તે એકજ પ્રકારની એ શૈલિયોના મુકાબિલાને અંગે કહેવાયું અને તેયે કળાની દ્રષ્ટિયે. જ-નેની નોખી નોખી ખુબીઓ અને જ-નેની નોખી નોખી ખામીઓ પણ છે. અને ખરેખર જ-નેમાં વારંવાર વધુ પડતું, ગયર ઝડરી અને અલુઉપયોગી પીંજણુ પણ હોય છે જે રસીક વાંચનારની ધીરજને હચમચાવી મેલે છે પરંતુ આ વાદ અહિં વધુ લંબાવવો આવશ્યક નથી અને અરથાને છે.

હુંકમાં રાશિદુલખયરીની વાર્તા શૈલિ અને ભાષા શૈલિ સામાન્ય વર્ગમાં બહુજ પ્રિય છે અને તેજ કારણે તેમની વાર્તાઓની આવૃત્તિયો ઉપર આવૃત્તિયો નીકળી રહી છે. ગુજરાતના મુસલમાન પત્રકારો અને પ્રસિદ્ધકર્તાઓ એ શુહરતને રશ્કની નઝરથી નીરખી રહ્યા છે. નિઝામુદ્દીન કુરંચશી, નાઝિમ અનસારી, નિઝામખાન, ફતહખાન અને ઇસ્માઈલ, મહુમ્મદ એ તેલોને ગુજરાતી ધાણીમાં પીલી નિચોવી શકાય એટલું તેલ નિચોવી લેવા ગુંથાઇ ગયા છે. હું મહારા એ સઘળા મિત્રોને સફળતા ઇચ્છું છું. પરંતુ એઓમાંના જેઓ દોરનારા ભરવાડો બની શકે એવા છે તેમને, અનુકરણુ કરનારાં મેંદાંઓ નહિ જ બનવાની મહારી આગ્રહપુર્વક પ્રાર્થના છે. એજ મિત્રોની પરવાનગી લઇ કહીશ કે જે મયદાનમાં હાલ તેઓ વિચરી રહ્યા છે તેની પહેલી ખેરણા “વફાદાર” વાળા

મહારા મહુમ મિત્ર મુન્શી મુસ્તુફામીઆને થઈ હતી. રાશિદુલ-
ખયરીની વાર્તાઓને ગુજરાતીનો પોશાક પહેરાવવાનો વિચાર ખરે-
ખર, પહેલાં તેમનેજ સુઝયો હતો. તેઓ તે કાર્ય આરંભી શક્યા પણ
આટોપી શક્યા નહિ. આજે તેઓ હયાત હોત તો રાશિદુલખયરી
તું જે સુંદર પુસ્તક ગયે વર્ષે તેમના આત્માને અર્પણ થઈ
પ્રસિદ્ધ થયું હતું, તે કદાચ તેમના દિમાગ બળથી પ્રસિદ્ધ થઈ
કવમને અર્પણ થાત અને મહારા જેવા તેમના બીજા સંખ્યાબંધ
સંખ્યાઓ મહારા આ અભિપ્રાયમાં સંમત થશે કે જા એમ થયું
હોત તો મહુખુખએ ખુદાવંદ, અશુદ્ધ નામ અને નિર્માણ ભાષા-
વાટે ગુજરાતીમાં પ્રગટ થઈ છે તેમ નહિ થાત. તેમજ તેને અંગે,
મહુમની પ્રાણ પ્યારી સંસ્થાને જે હાંસી વેદવી પડી છે તે પણ
નહિ વેદવી પડત.

આફતાબે દમિશ્ક સહિત મહારી યાદ અને જાણુ મુજબ
રાશિદુલખયરીની સાત વાર્તાઓનું ગુજરાતી ભાષામાં આવાગમન
થઈ ચુક્યું છે. હજી તેમની દોઢ ડઝન વાર્તાઓને આગળ ગુજરાતી
ભાષાંતરકારોએ અડી નથી, જેમાંની ઘણી ખરી ઉર્દૂ વાંચક વર્ગમાં
લોકપ્રિય છે. આ પ્રમાણે ક્ષેત્ર વિશાળ છે અને હું ઉપર ગણાવી
ગયો તેમ તેમાં જિંપલાવી દેનારા પણ ઓછા નથી.

હવે આફતાબે દમિશ્કના વસ્તુPlot કે તેના આ ભાષાંતર
વિષે કંઈ કહું તે અગાઉ એક અગત્યનો ખુત્તસો થઈ જવો અ-
નિવાર્ય છે. ભુલતો ન હોજીં તો ગુર્જર સાહિત્યમાં આ પહેલોજ
ખનાવ છે—અને મુસ્લિમ ગુજરાતી સાહિત્યમાં તે એક ઇતિહાસીક

અનાવ તરીકે યાદ રહી જશે—કે જ્યારે એક પુસ્તકનાં બે જુદાં જુદાં ભાષાંતરો બે જુદા જુદા કાર્યાલયો તરફથી લગભગ એકા વેળાએ બહાર પડ્યાં હોય. લગભગ એટલા માટે લખું છું કે અને પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થવાની નકકી તારીખ મહારી પાસે નથી. પરંતુ મેળવેલ જ્ઞાતમી અને કરેલ ગણતરી પ્રમાણે આંતરો ભાગ્યેજ બે ચાર દીવસોનો રહેશે. આ અનાવને મુસ્લિમ વાંચક વર્ગની સંખ્યામાં કે તેના વાંચન-શવકમાં વધારો સુચવનાર તરીકે લઇએ, મુસ્લિમ પ્રસિદ્ધકર્તાઓની સાહસત્રતિ દેખાડનાર તરીકે ગણીએ કે ધધાને અંગે ચલતી એક પ્રમાણિક હરીદાઇ તરીકે લેખીએ, તો આપણા સાહિત્ય શરીરમાં, તે આરોગ્યતાનું એક સ્પષ્ટ ચિન્હ છે. અને દેશ દેખાડવા કે વેર વાળવા અર્થે કોઈએ આ બાજી કોઇ સાથે રમી હોય તો, તે એક મનહુસ અલામત જ નથી પરંતુ—મને કહેવા દ્યો કે —ભવિષ્યના સાહસો માટે તેનું અનુકરણ અને પુનરાવર્તન એક ગંભીર ભયનું ચિન્હ છે.

ગમેનેમ હોય “વફાદાર” કાર્યાલય તરફથી ગયે વર્ષે “મહુ-ખુમ્મએ જુદાવંદ” ના ભાષાંતર થકી આરંભાયેલી “મુસ્લિમ સીરીઝ” ના મુદાવરાની ભાષામાં આલું તો અગિયારમે કલાકે અને વ્યવહારની ભાષામાં કહું તો અગિયારમે મહીને—બહાર પડતા બીજા મણકા તરીકે પણ આફતાબે દમિશ્કનું જ ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ થઇ રહ્યું છે! રંગ ખુબ જામવાનો, કારણ કે મામલો રસ ઉપર ચઢી રહ્યા છે? પરંતુ લાલ અને મઝા વાચકવર્ગ ભોગવશે, જેની હું તેમને અગાઉથી જ મુઆરકઆદ આપી દઉં છું.

આ પ્રસ્તાવનામાં મારાથી એ જન્ને ભાષાતરોની તુલના કે

સરખામણી તો નજ કરી શકાય. વળી મહારા હાથમાં, મુસ્લિમ સીરીઝવાળી પ્રત પણ નથી એટલે અનુમાનોના ઘોડા દોડારી અન્યાય કરી બેસવાનું જોખન શા સાફ ખેડવું ? આશા છે કે મુહુમ્મદમીઆં એ મહુબુબે ખુદાવંદમાં જેવા છત્તરડાઓ લગવ્યા છે તેવા આફતાબે દમિશ્કમાં નહિ લગવ્યા હોય. મને વિશ્વાસ તો નથીજ કારણ કે આ તરફ તંત્રી સાહબ શીખવાનું નહી શીખવા જેટલા ઉદ્ધતજ નથી પરંતુ ભુલવાનું નહિ ભુલવા જેટલા ઉદાર પણ નથી. જુઓ, ઉર્ફ અને એટલે વચ્ચેનો બેદ મહેં એમને સમજાવ્યો, જે સ્પષ્ટ હતો અને જેમાં મુદ્દલ મતબેદ છેજ નહિ. એમણે કરેલ ગંભીર ભુલ તરફ લક્ષ દોરું, પણ, યા અલ્લાહ ! કોમ દાદ આપજો એમના સત્ય-પ્રેમની, કે વળી પાછા કહેતા બહાર પડ્યા કે:—

“ આફતાબે દમીશ્ક ઉર્ફ દમીશ્કનો સુર્ય ”

આપ્તાદ પહેલા આ ખીજ મણકાનો આરંભ પણ ઉર્ફના પહેલેજ કોળીયે હસી ગયેલી માખથી થયો છે ! બાકીનું અને માંહે નું ભોજન માખ રહિત છે કે નહિ તે જાણવાની જેમની જિજ્ઞાસા હોય તેમનામાંના પેણા બે રૂપીઆ નાંખી દેવાની હેસીઅત ધાવનારા સભ્યોએ અખતરો કરો લેવો.

આ પ્રસ્તાવના સાથે હાજિર થતા બાપાંતરના ખીજ બે ત્રણ ફાયદાઓ તો સ્પષ્ટજ છે પણ હું એક ખાસ લાભ ઉપર લક્ષ દોરીશ. આફતાબે દમિશ્કની લાખા મુજેજ અધરી છે—તે મહુબુબે ખુદાવંદની ભાષાથી પણ વધુ અધરી છે—તેમાં વળી તે દિલ્લીના પ્રચલિત ઉર્ફ મુહાવિરાઓથી ઠેકાઠેક છે. અને એ એક

અકસ્માતિક જોગજ છે કે મ્હારા મુન્શીજી આ ભાષાન્તર સારું દિલ્લીનાજ એક મુસલમાન ગુજરાતી લેખકની સેવાઓ મેળવી શક્યા છે. મ્હારા મિત્ર બીહારી, અલ્લામા રાશિદુલખયરીના હુમ વતની છે. મહેં આ ભાષાન્તરને કેટલેક ઠેકાણેથી મુળ ઉર્દુ સાથે સંભાળથી સરખાવી જોયો છે અને તેણે મને પુરો સંતોષ આપ્યો છે. અને રાશિદુલખયરીની શૈલિને આટલી સફળતાથી ધન્સાફ આપવા માટે, એ તો દેખીતુંજ છે કે, ઉર્દુ જેટલોજ કામુ ગુજરાતી ઉપર પણ હોવો જોઈએ. હું તો જાણુંજ છું કે તે છે અને આ ભાષાન્તર વાંચી, વાંચકો પણ માની લેશે કે તે છે આવી સુંદર ભાષા લખી શકવા માટે કોઈ પણ મુસલમાન લેખક ગર્વ લઈ શકે; પરંતુ અહિં છે તેમ, જ્યારે તેની માતૃ ભાષા ગુજરાતી ન હોય અને તે પોતે પણ ગુજાતનો ન હોય, ત્યારે તો વધુજ માનનો મુસ્તક છે. કાગની લ જુઓ કે મુસ્લિમ ગુજરાતે આવા લાયક લેખકની હજી લગી કશી કદ કીડી નથી ! ખરેખર આપણા આજના અગ્રગણ્ય લેખકોમાં, પ્રમાણમાં તેઓ સૈથી વધુ કામ કરનારા છે અને ખ્યાતિમાં કદાચ સૈથી ઓછા જાણીતા છે. કામના પ્રમાણે ધોરણ તરીકે લઈએ તો તેમને પડખે ખડા રહી શકે એવો એજ મુસલમાન ગુજરાતી લેખકો મ્હારી જાણમાં છે. તેમ છતાં બીહારી સાહજ અંધારામાં રહ્યા છે કિંવા જોઈએ તેટલા પ્રકાશમાં આવ્યા નથી. આવા કામના અને મગતના સહચરને ન્યાય આપવા જતાં મ્હારાથી અન્યાય નહિ થઈ જાય તેની સંભાળ લઈને હું કહું છું કે “આફતાબે દુનિયા” નું ભાષાન્તર અપવાદ રૂપ છે. એ દેખી હું તો બહુજ ખુશ થયો

કારણ કે તેમ થયું ધારણા વિરુદ્ધ હતું. તેમ થઈ સકવાનું કારણ એ છે કે સામે હરીશામમાં ખીજી બાપાન્તર છે એમ તેઓ જાણતા હતા. પાણી દેખાડવાની ફરજ પડી ત્યારે જ આ પાણીદાર લેખિ-ણીએ પાણી દેખાડ્યું ! પણ આવી કૃતિયો મેળવવા માટે, આપણે શું એમ ઇચ્છ્યું કે તેમને હર હમેશ આવા સંજોગો વચ્ચે જ લખ્યું પડે ! એમ થયું મુસ્લિમ સાહિત્યને તો લાલ થાયજ. પરંતુ અન્યોને ભારે પડીને ભારે થયું, મુસ્લિમ સાહિત્ય સંગ્રહનને લાલ પાલવે તેમ નથી.....

“આફતાબે દમિશ્ક” નો વસ્તુ શામમાં મસ્લામના આવાગમનની લડાકત, ટુંકમાં પરંતુ ઘણી મનહર શૈલિમાં, રજુ કરેછે. મુન્શી સાહબે હમણાજ પ્રસિદ્ધ કરેલ અરમાનુસામાં, એજ વિષય મિસ્ત્રને લગતો છે. એટલે ક્રમ ઉલટો છે. જે વાંચકોએ અર-માનુસા હજી લગી નાંદ વાંચી હોય તેમને મહારી લલામણુ છે કે આફતાબે દમિશ્ક પ્રથમ વાંચી લેવી અને અરમાનુસા ત્યાર કડે તરતજ વાંચવી આમ કરનાર જિહાદનો ઇતિહાસ ક્રમવાર અને રસપુર્વક જમણ શકશે.

ખતમ કરતાં, હું ખીજારી સાહુબને તેમના ભાષાન્તરની સુંદરતા માટે મુગારક બાદ આપુ છું અને ફતહુખાન સાહુબના સાહસની ફતહ માટે દુઆ કરું છું. વખાતવર્ફીકી ઇલ્લાખિલ્લાહ. વસ્સલામ.

“જાસિમહાઉસ” કાલાબા,
મુઅઈ. તા. ૫ મી જિલ્લ
હજિજલહનામ ૧૩૪૨ હિ. }

મિસ્કીન

મુનાહી.

ટોપીઓ ક્યાંથી

ખરીદશો ?

રાહત ક્યાં મળશે ?

ઈમ્પીરીયલ સીનેમામાં.

કારણ ?

ત્યાં નવી નવી જાતની મન પસંદ અને દીલ હરણ
ફીલ્મો દેખાડવામાં આવે છે અને દરેક વખતે
નવી અને તાજી ફીલ્મો.

ઈમ્પીરીયલ.

સીનેમાએ દેખાડી તામના મેળવી છે

થાકેલા મગજને આરામ આપવા

ફક્ત એક કલાકની રાહત માટે

આ

ઠેકાણું લખી રાખે.

લેમીંગ્ટન રોડ-હાથીવાળી બીલ્ડીંગ. મુંબઈ.

આંશ્તાબે દમિશ્ક.

પ્રકરણ પહેલું.

—❖:(૦):❖—

એક નજર.

—o—

સ્પૈનની મુલાકાતે આવનાર મુસાફરો હરીફરીને કરતબામાં દાખલ થઈ જુએ છે કે હવા જે ધુળને ચોમેર ઉડાવતી ફરે છે તે કોઈ વખતે સુકતાતોને માન આપાવતી હતી. કસરે ઝોહરા, જમએ ઝોહરા અને મદીનતુલ્લ ઝોહરા જેના સંબંધમાં કાંડીનો અભિપ્રાય છે કે દુનીઆ ઉપરની બેમીસાલ બદ્દ ધમારતો અને ઇસ્લામી સલતનતના લાજવાળ નમુના તેજ ધુળના ખોળામાં અળદુલ રહેમાન અલનાસીરલેદીનીસ્લાહને પોતાની મેહબુબ ઝોહરા તરફ જે મહોળત, માયા અને મમતા હતી તેનો ખરો ખ્યાલ આપતાં હતાં. ત્યારે તે છાતીએ હાથ દબાવેલી જાય છે, હસરતના આંસુ આંખોમાંથી વહી, આકાશની કાંતી અને જમાનાની અલટાપલટીનું ચીત્ર

તેની આગળ દોરાઇ જાય છે. અનાયાસ હોળીનો રદનનાદ તેના કાન સાથે અચડાય છે અને મુસલમાનોના પુરાતન જહોજલાલ, વૈભવ સાથે કહે છે કે,

“ હમેશાં રહે નામ અદલાહકા ”

પરંતુ જ્યારે તકદીર તે મુસાફરને દમીરક-દમાસકસ લઇ જાય છે. જમયે ઉમૈયાના ખુશનુમા કંગુરાને તોહીદનો ડંકો વગડતાં અને મંદીરનો સોનેરી કળશ ધરુલામની સર્યામનો રાગ અલાપતો તેની નજરે પડે છે, ત્યારે અનાયાસે તે પોકારી ઉઠે છે કે ખચ્ચીત આ તેજ મુસલમાનો હતો—

“ સિકકા બિહા ગયે જો મહમ્મદ કે નામકા.”

રાજ્યોની અદલા અદલી અને પ્રજાઓની ઉન્નતિ—અવનતિ, જગતનો સામાન્ય ચમત્કાર છે. શ્રવીત મનુષ્યો સદાથી આ નાટક જોતા આવ્યા છે અને જોશે. શામનો દેશ મીસરના કબજામાં ગયા પછી એવો બળવાન બન્યો હતો કે રહેજે તે નિર્બળ થાય એવો ભાસ સુધ્ધાં પણ હતો નહિ. એકાએક ધરાનીયોએ વિજ્ય શ્રોષણ સાથે પ્રવેશ કર્યો અને થોડાંજ અઠવાડીયામાં આખા શામ ઉપર ધરાનીયોનો વાવટો ફરકવા માંડ્યો; છતાં ત્યાં ખુદાએ મનુષ્ય શરીરમાં દેખાવ દીધો ત્યારે અહીયાંની આગની ચીજીગારી મનમાં આવ્યું ત્યારે મસળી નાંખી અને જરૂર પડી ત્યારે એલવી નાંખી. કાયદો ગમે તેવો સખત હતો, છતાં નિર્ભયતા, અને નિડરતાની સ્થિતિ એટલે દરજે વધી પડી હતી કે દીવસે અને રાત્રે, બજારોમાં કતલ—ખુન થતાં, આંતરીક વિખવાદે રાજ્ય સન્તાને

હયમચાવી નાંખી અને દોરે ખુસ્કંદરીમાં યુનાનીઓના પહેલાજ હુમલાએ રાજ્ય સત્તા ઉપર અધિકાર મેળવ્યો.

આ રાજ્ય સત્તાના દોરની શાંતિ થોડા દીવસોમાં પસાર થઈ ગઈ. કારણ કે પ્રજાનો અધિકાંશ ભાગ રોમનોથી વસાએલો હતો. તેઓએ અણુદીઠે, સત્તાનો પાયો ખૂણી નાંખ્યો, જેને પરિણામે રોમનોએ બળવાન લશ્કર સાથે હુમલો કર્યો. આ હુમલાએ રાજ્ય સત્તાની લગામ રોમનોને સોંપી. અને હરતા ફરતા ઓળા-પડાયા રૂપે તે સત્તા ક્રોન્સ્ટાન્ટીનોપલના કયસર હરકુલના હાથમાં મુકાઈ. શાહીતાજ તેના માથા ઉપર મુકાતાં રોમનોએ એશીકરીથી લાંબી મુદતની દાઝ કાઢી અંતરની કનિષ્ઠ દુશ્મણો તૃપ્ત કરવા માંડી.

યુનાનીઓ પાયમાલ અને ખરખાં થઈ ચુક્યા હતા, કાલ સુધી જે માથા ઉપર ઝંવેરાતના તાજ શોભા આપતા હતા તે માથાં આજે રોમનોના પગ તળે ચગદાર્ધ રહ્યાં હતાં. દરેક પ્રજાના આચાર વિચારની નખખાઈ ઉપર તેની અધોગતી અને પડતીનો આધાર હોય છે. યુનાનીઓના આચાર વિચાર એટલે દરજે ખરાબ થયા હતા કે રેસના મેદાનની શરતોમાં પુરૂષો રાજપુત્રીથી પોતાની સ્ત્રીઓને નાણાની જગ્યાએ મુકતા અને હારતા હતા. બલુ ભવિષ્ય રોમનોની સાથે હતું આવા જુગારે ખુબસુરત યુનાની સ્ત્રીઓથી રોમનોનાં મહેલો અને કાલ્લાઓને જગમગાવી દીધા. રાજ્ય સત્તાના કબજા સાથેજ ખુબસુરતી ઉપર પણ રોમનોનો કબજો થવા માંડ્યો.

આપણે કબુલ કરીશું કે કેટલાક સંજોગોમાં તે વખતે પણ

શામની સરજમીન લાજવાળ હતી. અથતુલમુકદ્દસ અને દુનીયાના ઝવેરાતથી પણ વધુ કીમતી મથકો માટે તે વ્યાજગી રીતે મગર હતું. જે દેશનો એક છેડો દુરાન અને બીજો છેડો લુમધ્ય સમુદ્રની વચ્ચે હતો તે દેશ દુનીયાનું સ્વર્ગ હતું. ચોમેર બેઠેલી નહેરોનું સ્વચ્છ જળ બીલ્લોરના કટકાને કારે એસાડતું હતું. ફળફુલનાં શુશોભિત વૃક્ષોની લીલા પળીઓ સ્વાદીષ્ટ ફળોથી ઝબુમી રહી હતી. આ લતા જળ એટલી લાંબી ગઈ હતી કે જાણે પોતાના ખોળામાં મનુષ્યોના માળા ખનાવ્યા હોય એવો ભાસ થતો હતો. પાણીના ઝરાનો ખુશનુમા સ્વર, કસોલ કરતાં તરવરો મનરંજન કરનારી મોજ પુરી પાડતાં હતાં. આ મોજ પ્રજાને મદત મળતી હતી.

કુદરતના આ નમુનાઓથી પ્રજા તે પવિત્ર કીરતારની અકળ કળાનો ખ્યાલ કરવાને બદલે ઉત્તરે રસ્તે દોરવાઈ ગઈ. શરાબના શીશા હાથમાં, મનહર મુખડા બાથમાં, ચોમેર મનુષ્યો મસ્ત થઈ ફરતા. રોમનોનો શરૂઆતનો દોર કાંઈક ઠીક હતો. નવે નવી રાજ્ય સત્તા અને અધિકારની શરૂઆત હોવાથી, સામાન્ય રીતે સાચ્યેતી અને ઉચિત વ્યવસ્થા સંચવાઈ, પરંતુ જ્યારે તેઓ ઠરી ઠામ પડ્યા, અને મેદાન હરીફાઈથી સાફ દેખાયો ત્યારે રંગીલા જવાનોએ રંગ દેખાડવા માંડ્યો.

અંતે વખત એવો આવ્યો કે કોઈ ખુશસુરત સ્ત્રી મેળવવા માટે પુરૂષને મારી નાંખવામાં આવતો અને સુંદર સ્ત્રીને ઉડાવી દેવામાં આવતાં કોઈને ખબર વટીક નહોતી પડતી નહીં. આવા

ખનાવો સામાન્ય થઇ પડ્યા હતા. શર્યાત અને જુગાર એટલો સાધારણ થઇ પડ્યો હતો કે સ્ત્રીઓ તેમાં સંપુર્ણ ફાળો આપતી. શર્યાતના મદમાં મસ્ત બની જુગાર રમતી.

કહેવામાં તો તે લોકો ઇસાઇ હતા પરંતુ બાઇ બાઈનો દુશ્મન હતો. નામ માત્રની પણ તેમને ખુદાની ખ્હીક હતી નહિ. બળવાનો, નિર્બળો ઉપર મેવા સખત અત્યાચાર કરતા કે કેટલાક સંજોગોમાં સાંભળનાર પણ કંપી ઉઠતો. વિખવાદ અને કુસંપનો અનંત જન હતો. સામાન્ય રીતે ટંઠાનું મુળ સ્ત્રીઓ હતી.

આ અત્યાચાર, જુલમ, સીતમ, કુસંપ અને વ્યભિચારના પરિણામે સરકારના નામથી પ્રજા ત્રાહે ત્રાહે પોકારવા માંડી. તે કમનસીબ પ્રજાને આખી અમાનુષી સખતાઇ સામે કોઇ જાતનો અવાજ કાઢવાનો પણ હુકમ હતો નહી, તેમને દેશમાંથી ચાલ્યા જવાનો માર્ગ પણ હતો નહી. મરવું અને ભરવું તથા રહેવું અને પાવમાલ થવું એજ તેમનો માર્ગ હતો. જીવતર એક મુસીબત અને રાજ્ય એક આફત હતું. જીવ તેમનો અને આખર રાજ્યની, પાવમાલી તેમની અને મોજ બળની.

અનતાકીયા શામતું પાયતખત હતું. જે કે અનતાકીયા આખદ અને ટુલવાડીઓથી વસાએલો ખુશનુમા પ્રદેશ હતો, જતાં હુબનાન પર્વત જેવા કુદરતી કીલ્લેજાંધીરાળા દમીરકને મુકી ક્યસરે અનતાકીયાને પાયતખત માટે આપેડી પસંદગી અગવબળી ઉપ-

બવવા પુરતી હતી. અનતાકીયાનો ગવરનર કીલોસ રોમનોમ પંકાએલો ચોધો હતો. તેની હાકલ એટલી મજબુત હતી કે કયસર પોતાના રાજ્યનો સ્થંભ માનતો હતો. તેના પ્રભાવમાં એટલો દયા-એલો હતો કે પોતાની બહેન સાથે તેનાં લગ્ન કરાવ્યાં હતાં. રાજ્યના બળમાં ખામી નહીં આવવાના ખ્યાલથી અનતાકીયાની હકુમત તેને સોંપવામાં આવી હતી.

આટલું છતાં કીલોસ પોને પણ એવો દંભ ધરાવતો હતો કે રાજ્યનો આધર માત્ર મારા ઉપરજ છે. જે અત્યારે હું કયસરથી જુદો પડું તો તેના રાજ તાજના ટુકડે ટુકડા થઈ જાય કલ્લીયા પેટ્રા કયસર હ કુલની બહેન અને શામની રાણી હતી તેણીને પોતાના પતિ તરફ સખત તીરસ્કાર હતો. જે તેણીનું યાત્રે તો તેણી શામ સાથે આખી રોમન શહનશાહતનો નાશ કરવાનો ધરાદો રાખતી હતી. યુનાની સ્ત્રીઓનો કબજો માત્ર કીલોસના દરવાર ઉપરજ નહીં પણ શામની રાણી ઉપર તેના મહેલ ઉપર અને આખા શામ ઉપર આખાદ હતો, ફેલોરા નામની કીલોસની મેહબુબની એટલી સત્તા હતી કે સલમુનીયા નામની કલ્લીઓપેટ્રાની કુંવરી પેદા થતાંજ ફેલોરાને સોંપવામાં આવી હતી. કીલોસનો આ જુલમ હોય કે સખતાઈ પરંતુ કહેવું જોઈએ કે કુદરતે બક્ષેલી સલમુનીયાની ખુબસુરતીને ફેલોરાતા પાલણુ પોપણે કિર્તિવંત બનાવી હતી. કીલોસ જે કે ઇસાઈ હતો પણ નામ માત્રનોજ. ખરી રીતે તેને પોતાના ધર્મ સાથે કશો સંબંધ હતો નહીં. કલ્લીઓપેટ્રા જે

કે ઇસાઇ હતી પરંતુ તેનું જીવન એવા વ્યાકુળ પ્રસંગોમાં વીત્યું કે તેને ધર્મના આચરણ ઉપર વિચાર કરવાનો વખત વટીક મળ્યો નહિ.

ગ્હી હવે ફોરો, તેનો ધર્મજ અજ્ઞ પ્રકારનો હતો. તે જો કે યુનાની હતી છતાં ગીરજામાં જતી અને આગતી પુજા કરતી, દહે બહેરામને ઉજવતી, સાપની પરંસ્તાર પણ તે હતી. તેની જાપ સલ્લ-મુનીયા ઉપર પણ પડી હતી. સંપુરણ રીતે કોઈ ધર્મ તે માનતા નહી તેમજ કોઈ ધર્મ ઉપર આસ્થા પણ હતી નહી. માઆપના સમાગમને પ્રતાપે તેનું વળણ ઇસાઇ માન્યતાઓ તરફ વિશેષ હોવાથી આપણે તેણીને ઇસાઇ તરીકેજ ઓળખશું !

પ્રકરણ બીજું.

—(૦)—

સલ્લમુનીયા.

સલ્લમુનીયાની જવાની એક અજાગરૂપ હતી જેણે ધરનાં ધર પાયમાલ કર્યાં. તેની જવાની અજ્ઞ હતી જેણે શામ ઉપર મોટી આફત નાંખી. યુનાનની ખુશસુરતી શામના ખુણે ખુણામાં દેખાતી હતી. આ તે જમાનો હતો કે જેને ઇતિહાસ સુંદરતાનો જમાનો ગણે છે. દરે દીવાર અને વૃક્ષ કે પાષાણમાંથી સુંદરતા

ઝળકતી હતી, છતાં સહમુનીયાની જગ્યાની એક એવી વસ્તુ હતી કે તેણે સુંદરતાની દરેક વસ્તુને ઝાંખી પાડી દીધી સુંદરતાની પ્રતિમા તેણીની આગળ પાણી ભરતી હતી.

રામનોની રૂઢી અનુસાર કુંવારી બાળાઓ માથાના વાળ છુટા રાખતી હતી. સહમુનીયાના રાતા અને ગોરા ચંદરા ઉપર કાળા વાળ સવર અને સંધ્યાના બંને દેખાવો એક સાથે રજુ કરતા હતા. તેણે હજારો મનોના ચુરા કર્યા હતા. સાયંકાળે તેણીની સ્વારી સોનેરી નદીને નામે ઓળખાતી ગ્રાફીની શીતળ હવા લેવા જતી ત્યારે સડકની બંને બાજુએ પ્રેક્ષકોની મોટી ઠઠ જામતી. ખલાથી ખભો અથડાતો, માણસો ઉપર માણસોની તુટાતુટ થતી અને આવી રીતે કુદરતે તેણીને આપેલી ખુબસુરતીનાં દર્શન કરી મનુષ્યો પોતાની આંખોમાં શીતળતા મેરતા. તેણીની કાંતિ આગળ ચંદ્રનું તેજ પણ ઝંખવાઈ જતું. આસ્તે આસ્તે દુર દરાજના દેશોમાં પણ તેના જોબનની ખ્યાતી થવા માંડી અને કીલોસના મહેલમાં ઝખડી રહેલી જ્યોતિના દર્શન કરવા અસંખ્ય લોકો આવવા લાગ્યાં.

સહમુનીયાની માતાનું સ્થાન ધરાવતી રૂલોરા, પ્રતિદીવસ વિકાસ પામતી તેના જોબનની સુંદરતા જોઈ, દરેક પળે ભયમાં રહેતી. તેણીને બારે ખડીક હતી કે આ વીજળીનો તાપ ક્યાં પડે છે અને કોને બાળીને ભસ્મ કરે છે વખત જોઈ તેણે કીલોસને ઓખખા શબ્દોમાં ચેતવણી પણ આપી હતી કે સહમુનીયા આંખોનું તુર હોય કે કાળજીનો કકડો પરંતુ તેના અંગારા બાહ્ય વચર રહેશે

નહિ. તે એક જગત વ્યાપી જવાળા છે, અને તે માત્ર આ પ્રદેસ-
નેજ નહીં પણ જગત આખાને પોતાની બચાવ જવાળાનો ભોગ
બનાવશે.

કીલોસ જોકે હલોરાની મોહનીમાં ડુબેલો હતો, તેણી જગર
દુનીયામાં તે અધાર માનતો હતો, તેણીની મહોબતના પાટાથી
આંખો અધાઈ રહી હતી; છતાં સલમુનીયાની ઉઠતી જવાનીનું
જેબન, તજકમાં શામની સરજમીન તરફ તણાઈ આવતા તુફાનના
મચાહની ખચર આપતું હતું.

જનીવારનો દીવસ રજના દીવસ તરીકે પળાતો. શહેરનો બધો
બ્યવહાર બંધ રહેતો હતો. પહાડની તળેટીના શીતળ અને ઝરણુના
પ્રતાપે સ્વર્ગ બનેલા મોજમજાહનાં મથકે મેળો ભરી આનંદમાં
પ્રમજન મગ્ન રહેતાં. શગબના દોર ચાલતા અને રાત્રે શાહી દર-
બાર ભરવામાં આવતો. ખુબસુરત સુદરીયો દરબારમાં ગાનતાન,
નાચરંગના પ્રયોગોને પ્રભાવે દરબારીઓને બેથુદ્ધ બનાવતી, આ
રહી લાંબા વખતથી પ્રચલિત હતી. દરબારમાં આવવાની બધાને
ધુટ હતી છતાં અમીર ઉમરાવો સીવાય જુજ માણસોજ દરબારમાં
હાજરી આપતા, દરબારમાં સલમુનીયાની હાજરી લોહચુંબક
હતી. માઇલોથી ટોળાનાં ટોળાં તણાઈ આવતાં. મુછ ઉપર તાવ
ચઢાવતા લોકો આવતા હતા અને બંને હાથે છાતી કુટતા જતા
હતા. પુર્ણિમાની રાત્રે ઝવેરાતની પુરસી ઉપરથી ઉઠી સલમુનીયા
ચાંદણીમાં ઉભી રહી ચંદ્રમાની જ્યોતને ચગદતી અને ચંદ્રની

કીરણો તેને આલિંગન કરવા આતુર દીસતી ત્યારે વૃક્ષો તેના ઓળાના ખોસા લેતાં, હવા તેના નાન્ટુક બદન ઉપર કુરબાન થતી, હરીયાળી ધાસ તેના પઓમાં આળોટતી અને સુવાસીત ફુલ તેને આવકાર. આપવા આગળ વધતાં તેની મહેકભરી સુગંધીથી દરબારના હજારો માણસો દીગમુદ જેવાં થઇ જતાં. તે જગ્યા નિર્જન અરણ્ય હોવાનો ખાસ થતો. એક શબ્દ પણ કોઇના મોંમાંથી નીકળી શકતો નહિ. સહમુનીયા ઉડતી નજર નાંખતી આ તરફથી પેલી તરફ જતી. એક વીજળી હતી કે ચમકી જતી, એક ચાંદ હતો કે ઝળકી જતો, એક ફુલ હતું કે મેહકી જતું. આંખો અંજાઇ જતી અને કાળજી ઉંચકાઇ જતાં. તેનાં કદમ કયામત હતાં, તેનાં કાંતી જાદુભરી હતી અને તે સુરત એક આકૃત હતી. દરેક જીવ આમોશ અને દરેક દીલ વ્યાકુળ થતું.

પ્રકરણ ત્રીજું.

મહોબતની આગ.

કુરદાન ક્યસરનો ભત્રીજો હતો. તે ઈસાઇ બરકરનો સેના-પતી હતો. તેની ફોજના વીસ હજાર રોમન જવાનોએ એ એક લાખ

યુનાનીઓને લોહીમાં નહવાડ્યા હતા. તેની શરવીરતાની આખા દેશમાં હાકલ હતી. દીવાના જેવો ક્યસરના મહેલમાં નાગી તરવાર હાથમાં લઈ ફરી રહ્યો હતો. ગુસ્સાથી તેનો ચહેરો લાલચોળ હતો. ખીજવાએલી આંખોમાંથી ધીંગતા અંગારા ઝરી રહ્યા હતા. સામે એક ખુરસી ઉપર ક્યસર હરકુલ ખામોશ બેઠો હતો. પુરદાને આવેશમાંજ ખોંખારો કર્યો.

“આ કાંડામાં એટલું કૌવત” પુરદાને ઉઘ્ર સ્વરે કહ્યું “આ બાહુમાં એટલું બળ,” થોડીવાર થોભીને તે બોલ્યો. “આ નિર્બળ મનમાં એટલી ખત” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “અને આ અંતઃકર-લુમાં એટલી ગારવવાન ગરમાઈ છે કે દમીરક એક દમમાં, અનતા-ક્રીયા એક ક્ષણમાં અને શામ આખું એક પળમાં આગ લગાવી, રાખ બનાવી, ટુંક મારી હવા સાથે મેળવી શકું છું. પહેલી ચઢા-છના પહેલાજ હુમલામાં યુનાન અને યુનાનીઓને, દમીરક અને દમીરકવાંસીઓને, શામ અને શામીઓને બતાવી અને અનુભવી ગયો છું કે હું કે.લુ છું અને થું છું.” ગુસ્સામાં તે થોડુંક થોભ્યો અને ક્યસર તરફ જોઈ તેણે ફરી આગળ ચલાવ્યું. “આ તેજ લુગ્મઓ છે કે જેણે ધણી મગરર અને બળવાન હોવાની દાવેદાર ગરદનોને ભોંયમાં પુળ ફાંકતી કરી નાંખી છે. આ તેજ જીવલેલુ ખંજર છે કે જેણે બલબલા બહાદુરોને ચમદારે મોકલ્યા છે. કીલોસને હું એક ચાંચક, એક મચ્છર કે એક માંકલુથી વધારે અગત્ય આપતો નથી. હું એકલોજ જીવિં છું અને ક્ષણવારમાં તેનું મગરર માથું આ બાગ્યશાળી કદબોમાં પટકું છું. તેની આખી જીંદગીનાં કાવત્રાં

અને દગલ્યાળઓની સજા મળવાનો આ અંતીમ સમય છે. હું કહેવાની રજા લઉં છું કે જો કીલોસ સીધી રીતે રાજી નહિ થાય અને સલમુનીયા મને નહિ સોંપે તો આપ નામદારે ટાંકી લેવું કે દમીશકની શેરીઓમાં લોહીની નીકા વહેતી થશે. કારણકે કીલોસ હવે અનતાકીયા છોડી દમીશકમાં જન્મ રહ્યો છે.’

શહનશાહ ક્યસર હરકુલે શાંત પણ દુઃખી દીલે બ્રહ્માજીનાં આવેશ વચનો સાંભળી બોધ વચનોની શરૂઆત કરતાં કહ્યું—

“ મને તમારો વીરતા ઉપર વિશ્વાસ છે, તમારા કથન ઉપર ભરસો છે, તમારી હીમત ઉપર યકીન છે હું જાણું છું કે લડાઈ તમારા નામથી અને દુશ્મન તમારા ખ્યાલથી કંપી ઉઠે છે. અત્યારે તમારી જવાની અને બળની દુનીયામાં જોડ મળવી, સંભવીત નથી પરંતુ તેને ઉપયોગ કરવાનો સમય, તેનો ભોગ આપવાનો વખત, આજના સંજોગો નથી. કીલોસ દુશ્મન કે સલમુનીયા કંઈ પરાઈ નથી. જુસ્સાને દબાવો, ગુસ્સાને અટકાવો, સખતાઈ પર કાબુ રાખો. હજી સુધીનો મતભેદ, વીરોધ, દુશ્મનાવટનો સમય ખત્તો નથી. આપણી યોજનાની તેને ખબર નહીં હોવાથી તેણે ના પાડેલી માની લેવાય નહીં. સંજોગોની તેને ખબર નથી. સમુદ્રી રાખો અને વિચાર કરી પરિણામની વાટ જુઓ. હું આજે—અત્યારે લખું છું, તેને ~~અજાણ~~ મળતાં સુધી, શું કરવું અને શું કહેવું એ મુલતવી રાખો.”

“ શહનશાહનો હુકમ માથે, આપ નામવરનો અભિપ્રાય પ્રીય

અને વિચારે અતિ બહાલા છે;” શાહગઢા પુરાણને નરમ સાહે કહ્યું “પરંતુ બહાલા બાપુ. એક કદપાંત કરતું મન, એક મુંઝા એલા વીરનરૂની દયામણી દશા, મહોત્તતના મેદાનમાં ધન્ટેજરી કરવાની ધીરજ ખેંધ બેઠો છે. અકેક ધડી મને અકેક સદી જેવી દીસે છે. શહનશાહનો પેગામ ત્યાં સુધી પહોંચે અને ત્યાંનો જવાબ અહીંયાં સુધી પાછો આવે તે વખત અગાઉ આપ જોઈ લેશો કે મારી જીવન-દોરી આ દુનિયામાંથી કુચ થઈ ગઈ હશે. મારી દશા ખરાબ છે, મારું જીવન મને અકાશ જણાય છે. થોભવું મોટી મુસીબત છે અને તેથી મારી જીંદગી આશંકમાં છે છતાં આપના ટુકમનો અનાદર કરી શકતો નથી. પરંતુ આ મુંઝારક પેગામ અને નેક કામ માટે મારાથી વધુ લાયક કાસદ લાગ્યેજ કોઈ હશે. શાહી ફરમાન મને આપવાની પરવાનગી મળેતો તેજ બંદાને મારી મુસ્તાક આંખો, તે ચાંદ જેના ચહેરાને, પુત્ર જેના રૂપસારને એક વખત ફરી જોઈ શકે.” તેણે લજ્જાન કંઠે આંખો નીચી કરી બંને હાથ જોડી આગળ ચલાવ્યું કે “શહનશાહ ! હું એવી પરજ અરજ કર છું કે જો કીલોસ મારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર ન કરે તો તે પ્રતીમા ઉપરથી કુરબાન થવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરવાની પરવાનગી મને આપવામાં આવે.”

“મને રજા આપવામાં વાંધો નથી” શહનશાહે કહ્યું “પરંતુ સંજોગો બધા નક્કી છે. છતાં પણ જો તમે ખાત્રી આપો કે સત્તમુનીયાનાં દીદારથી તમારા ગુસ્સામાં અચ્ચતી પ્રજ્વલીત નહીં થામ, તો તમે આ પેગામ લઈને ખુશીથી જઈ શકો છો.”

“શહનશાહ” પુરદાને નમીને કહ્યું “મારા ઉપર જીલમ થયો છે.) તે નામ ઉપર શીદા થનારો, તે કદમો ઉપર કુરબાન થનારો કુચએ ચારમાં એવો ગજબ કરશે નહીં. દમીશકની પાક મારી આંખનું અંજન છે. હું દમીશકની, દમીશકની પ્રજાની અને દમીશકની હકુમતની પરસ્તીશ કરીશ. કીલોસનો ગુરસો માથે ચઢાવીશ અને મોહન પ્રદેશમાં ચરાતનના મારા સદગુણને તિલાંજલી આપી, આજીજ સાથે મારું માથું દમીશકની સરજખીન આગળ નમાવી દઉશ.”

પ્રકરણ ચોથું.

ધરલામનું આમંત્રણ.

ખીલાફતે ધરલામીયાનો તાજ આ વખતે તે વ્યક્તિને શોભાવતો હતો, જેના કદમો ઉપર સદાકત—સત્ય—કુરબાન અને સરળતાનો અર્થ જીવતા જમતને એવો બતાવતો કે યદ્યાપિ પ્રયત્ન ધરલામ તે પવિત્ર વ્યક્તિ ઉપર મમરૂરી લે છે અને જમતજન તેના પરાક્રમેથી આશ્ચર્યચકિત છે. આશકો માથુકો ઉપર કુરબાન થશે,

મોહનીના નીરાશ મતવાલા, દીલદારની યાદમાં તરફડશે, છતાં આંખો તે દેખાવ જોઈ શકશે નહીં. અને કાન તે ક્યારીયન સાંભળી શકશે નહિ, જે સીદીકે અકબર ગારે સુરમાં બતાવી ગયા. આફતાબ અસ્તાયજે જશે, માહતાબ જગમગશે, અંધકાર પ્રસરશે છતાં તે સમય તો હવે નહીજ આવે ! જે સમય મેળવવા ફાફકે અક્ષમ પોતાની આખી જીંદગી શીદા કરવાના નિશ્ચય ઉપર હતા.

જેઓ પ્રથમ ઇસ્લામના દુશ્મન અને લોહીના તરફયા હતા; આજે તેઓજ કબ્રમંચે તે.હીદના ખરા જાંનીસાર અને સાચા આશક છે. જ્યાં દીવસ અને રાત આખી શીર્ક અને કુદરના વાદળો છવાઇ રહ્યાં હતાં, ત્યાં સત્યની સફળ તૃષ્ટી થાય છે. મુસલમાનોનાં મન મુખખીરે સાદીકની તે આગાહીથી આનંદમાં ઉછળી રહ્યાં છે અને અભિલાષામાં પ્રલિન છે—તે જમાનો નજીક છે—જ્યારે શામ અને મીસરના દરો દીવાર ઇસલામના તુરથી મુનવર અને દીનના પ્રકાશથી ઉજવળ દેખાશે. રળીઆમણી સહવારનો મુસમય હતો, મુસલમાનો નમાઝની ક્રિયાથી પરવાર્યા, આજીજની પેશાનીઓ અગમાગામી અવીચળ શક્તિ—લાઝવાલ તાકત—આમળ નમાવી, ખામોશ બેઠા હતા સદગુણી સમમના સદાચારી ખલીફાએ ફરમાવ્યું—

“ મુસલમાનો ! તમેજે જે કુરખાનીઓ આખી ઇસ્લામના અવાજને અમ્મ સ્થાન આપ્યું છે તે માટે આલમે ઇસલામ સદા કાળ તમારું રક્ષી રહેશે—મગફર થશે. તમે તમારી વીરતા અને શુરાપણું બતાવી દુશ્મનોનાં માથાં કચડ્યાં છે, તમે દુનીયાને

જતાવી. અર્થુ' અને જગતજનોને કબુલ કરાવ્યું કે જુઠું ઉપર
 સ્વયં કેવી રીતે અધિકાર મેળવે છે. તમારા જીવનના દુઃખનો પોતાની
 કસ્ટીએ પહોંચ્યો અને જે અંતરમાં સત્યનો નજીવો પ્રકાશ હતો,
 તેઓ ખુદાની વહવાનીયત ઉપર હમાન લાવી. ઇસ્લામમાં મત્યા.”
 ખલીફાએ શ્વાસ લઈ ખોલવા માંડ્યું “આપણે બધા જાણીએ
 છીએ કે ખુદાનો પવિત્ર બકત-રસુલે હાશમી-આગે આપણી વચ્ચે
 નથી, તેનું પવિત્ર શરીર પૃથ્વીના ખોળામાં અને તેનો નિષ્કલંક
 આત્મા જન્મતુલ શીરદોસ—સ્વર્ગમાં આરામ કરે છે, પરંતુ ખુદાનો
 આશીર્વાદ આપણી ઉપર છે, રસુલ (સૌ) ની આંખો આપણા
 કામો ઉપર છે. તમારા સત્યધર્મની સાચી પ્રતિષ્ઠા હજી તમારે
 સકળ જગતને બતાવવાની છે. તમારે બતાવવાનું છે કે રસુલે
 અરબીનો ધર્મ કુદરતને અનુકુળ છે. તે પવિત્ર જીવન જે કે દુની-
 યાની આંખોથી દેખા શકેલું છે, છતાં તે જીવનનો પ્રત્યેક બનાવ,
 તે દાવસોમી પ્રત્યેક ધડી અને તે રાતોની પ્રત્યેક પગ અમારા માટે
 અનુકરણીય પાઠ હતો. તે સંપૂર્ણ મનુષ્ય આત્મા, તે રસુલે અક-
 રમ, તે અદ્વિતીય વ્યક્તિ, અમને, તમને, જગતને, જમતવાળાઓને,
 જીવનનો અર્થ સમજાવી ગઈ. અમે બેઈ લીધું કે દુનીયામાં રહી
 મનુષ્ય કેવી રીતે દીનને મેળવી શકે છે. અમારો બાદશાહ ને વહા-
 લુનો નાખુદા, તે ઉમ્મત-જનસમુદ્ધનો વાલી, તે સંપ્રદાયનો વારસ,
 સંતોષ—પેટ ઉપર પત્થર આંધીને, ઉપકાર—માથામાંથી સોહી બહેવ-
 ઝવીને, અદ્વિતીય—ફત્વામાં એરાત આપીને, સજુરી-સુખા ખિરાક
 ઉપર રાહ રહીને અને ઇસ્લામ-પગ ઉપર સોજા બેઠાવીને અમને
 બતાવી ગયો અને સમજાવી ગયો.”

અત્રીકાએ શ્વાસ લઇ, ચોમેર પોતાની તીક્ષ્ણ આખોનો નુરાની પ્રકાશ નાંખતાં આગળ ચલાવ્યું “આજુ બાજુના લોકો, અહીં તહીંના મનુષ્યો, એકથી બીજા ગામની પ્રજાએ સત્ય માર્ગ તરફ વળી, છતાં ખુદાનું જગત ધણું વિસ્તૃત અને સંસારનો જન સમુહ ધણો બહોળો છે. તમેને તે હાદીએ ખરહક—સાચા ઉપદેશક—તરફથી જે ન્યામત સોંપવામાં આવી છે, તે ખુદાની મખલુકમાં બહેચવાનું તમારું કર્તવ્ય છે. ખુદાનો પ્યારો અને મુસલમાનોનો બહોળો આપણી આંખોથી અદ્રશ્ય છે, પરંતુ તેની વસીઅત આપણા કાનોમાં, તેનું ફરમાન આપણા અંતઃકરણમાં અને તેની અનામત આપણા હાથોમાં છે. અનાદી પુસ્તક—કુરાન આપણી આગળ છે, તેથી વધુ સારો સોજતી, તેથી વધુ સારો સલાહકાર, તેથી વધુ બહોળો મિત્ર કોણ થઇ શકે ? શું તમે આપણા સીરતા જના તે શબ્દો ભુલી ગયા—શામ નજીકમાં ઇસ્લામથી રોશન થશે—હવે વખત આવ્યો છે, બીસમીલ્લાહ કરો, જીંદગી સાથે રમત કરો, માથાં કપાવો, “વીરતાનો સદગુણ બતાવો અને હરીફાની સર જમીનને કલમથે હકથી ગળવો.”

ખલીફાના છેલ્લા શબ્દોએ મસજીદનો આખો ચોક ગળાવ્યો અને મુસલમાનોએ કલમએ તોહીદનો ગગનભેદી નાદ બુલંદ આકાશે ચલાવ્યો. આજુ બાજુની શેરીઓમાં લગ બ્યાપ્યો—વીરનર ઉમર ફાકે આગળ વધી કહેવા માંડ્યું.

“અમીરલ મુમેનીનનો શબ્દો શબ્દ ઉચિત અને અક્ષરે અક્ષર

યોગ્ય છે. મુસલમાનોનો આ સમુદ્ધ દીને હક ફેલાવવામાં પાછળ પડશે નહીં. તેઓ ખુદાના માર્ગમાં જાન અને માલ કુરબાન કરશે અને મુખખીરે સાંદીકની આગાહી જે ખરેખર સત્ય છે અને નિસંદેહ યોગ્ય છે—પુરી કરી બતાવશે. શામનું દરેક રજકણ શીક અને કુદરતી બરપુર છે, એટલે ત્યાં સુધી નુરે ઇસ્લામની રોશની પહોંચ્યાંવી આવશ્યક છે છતાં પણ પ્રથમ હરકુલને ઇસ્લામનું આમંત્રણ આપવું ઉચિત છે. જો તે ઇસ્લામના આમંત્રણનો અનાદર કરે તો સીરીયાની કીલ્લેબંધીમાં, સત્યનો નીર્ણય તક્તવાર કરશે

—○—

પ્રકરણ પાંચમું.

—❀❀❀(૦):❀❀❀—

મરહની મરહાઈ.

—(૦)—

ઇદે બેહરામનો આનંદી ઉત્સવ, આનંદી રાતનો પ્રથમ વિભાગ, શનિશ્વરનો દિવસ, ઇદ, બેવડી ખુશાલીનો પ્રસંગ હતો. શામના ઝાડ અને તર વટીક આનંદમાં લીન હતાં. રોશનીથી દમીશક જગમગી રહ્યું હતું. કીલોસનું રાજ્યભુવન ભવ્ય રીતે શણગારેલું દીસતું. જાત જાતના સુશોભીત ફરસ, રંગ બેરંગી બીલ્ડોરી પુષ્પો, ચંદ-

માના પ્રકાશમાં પોતાના ચળકારથી અગમ્યથી પમાડતાં હતાં. લાલ અને લીલા રેશમી કામીયાનાની હાર દુર સુધી લંબાએલી હતી. ચોકની વચ્ચે શુશોભિત તળાવ મહેલની શોભામાં વધારે કરતો હતો. રંગબેરંગી ચળકાર સારતી માછલીઓ પ્રેક્ષકોનાં મન રંજન કરવા પુરતી હતી. ખાસ કામીઆનો જેમાં દોરારાએ છંદ ઉજવવાની હતી તે સર્વોત્તમ હતો. જમીન માખી ચાંદી અને સુવર્ણ જડિત હતી. જવેરાત જડિત પુરેથી ઉપર સહમુનીયા કીમતી આભુષણોથી સજેલી અલંકૃત પ્રતિમા જેવી બેઠી હતી, તે માથાથી પગ સુધી જવેરાતથી જડેલી હતી. લાલ અને યાકુતના બે મોર જેમના ગળામાં મોતીની અમુચળ મળાઓ હતી. શાહબદી ઉપર પોતાની પાંખો ફેલાવી રહ્યાં હતાં.

પહેલી સફની વચ્ચેના માણેક જડિત તખત ઉપર કીલોસ ખીરાજ્યો હતો આશુ બાશુ રાજ્યના મુખ્ય અમલદારો હતા. જવેરાત એટલું અધિક હતું કે જમરદ અને પુખરાજનાં કીરણો ચો રથી આંખો વીધતાં હતાં. શાહબદી સહમુનીયા ઉપર આ વખતે અજબ બહાર હતી. તેણીના હાથમાં ગુલામનું ફુલ હતું. રતાશવાળી શરાબમાં બીજાએલી તેણીની કાતીલ આંખો ચોમેર આકૃતનાં ચિત્તો બાસ કરાવતી હતી. કીમતી મોતીઓના પલ્લવ વાળી શાલ તેણીએ ઓઢેલી હતી. કાળા નાગ જેવી કુલફો અને કાતીલ નાગજી જેવી વીણા—એક વીજળી હતી અને પહેલાજ પ્રહારમાં જેનારના અંતરની પાર ચક્ર, બુદ્ધિ અને સંતેષની ભત્તને બાળી બરસ કરતી હતી.

દુધથી ભરેલી ગંગા જમની કઢાઈએ હાજર કરવામાં આવી. ફોરો અને સહમુનીયાના પગ ધોવામાં આવ્યા. માર્થનાની નાપ ચાલી, ધર્મ ગુરૂએ ઉભા થઈ પ્રતિમા આગળનો પરદો ખેંસવો, દરબારીઓ અદ્ય સાથે હાથ બાંધી ઉભા થયા, માથાં નમી ગયા, નગ્ન મસ્તક ભુમાતા તરફ ધરી પાવના માટે હાથ લંબાયા. ધર્મ ગુરૂએ પુલનો હાર ફોરોના ગળામાં અવિકસિત કળીઓની માળા સહમુનીયાના ગળામાં નાંખી. નજરાણાં પડવા માંડ્યાં અને ઇનામો બહેંચાવા લાગ્યાં. આ ક્રિયામાં અડધી રાત વીતી ગઈ. આ એક વાર્ષિક ઉત્સવ હતો. આજની આખી રાત પ્રજા વર્ગ, તે નવ યોવનાનો વિચારોની પોતાની તીક્ષ્ણ આંખો દ્વારા તૃપ્ત કરતો. શામના અભિમાનની તે પ્રતિમાની આંખો રાતના જગરણથી રહવાર થતાં મદમાતી બની હતી. રાતને વીદા કરનારો પામદાદના નગારાનો અવાજ આવ્યો. ઝવેરાતના બાજક ઉપર સહમુનીયાએ એક લાંબી ચંદનનું ચંદ્ર ચિહ્ન કપોળ ઉપર આળેખવામાં આવ્યું. ચંદ્રના ચંદ્રમાંએ ઝેરી તરવારના જખમોનો દુર્ગુણ પ્રસરાવ્યો. સેંકડો કાળજી ધવાયાં—પાયમાલ થયાં. કુદરતની આ અખંડ કૃતિ પોતાની પ્રભાવશાળી સત્તાના મદમાં મસ્ત હતી, તે આનંદમાં હતી.

એક મજબુત બાંધનો—કવી હેકલ મનુષ્ય, તેના છુટાવાળ, અને ઉદાસ આકૃતિ પરેશાનીની ગવાહી આપતાં હતાં, દરબારમાં દાખલ થયો. નાગી તલવાર તેના હાથમાં હતી. સર્વથી પહેલાં તેની દ્રષ્ટી કાલી વાદળીમાંથી પ્રકાશમાન થતા દરબારના અર્ધ ચંદ્ર ઉપર ચોટી. ચકરી ચઢી પણ પોતાને સાવધાન રાખ્યો, એક નિશ્વાસ

નાંખ્યો અને વધ્યો. આખડીએ ખાધી પલુ મન વશમાં કયું થોભ્યો, વિચાર ક્યો અને ફરી આમળ વધ્યો. પૃથ્વીએ પગ પકડ્યા જકડ્યા, અંતઃકરણમાં અવાજ આવ્યો કે આ સ્થિતિ રહે પલુ મનની દશા આવી રહેશે નહીં. આંખ ખસે નહીં, નજર ફરે નહીં. ત્યાંજ થોભ્યો. એક પત્થરનું પુતળ હવું કે ગુમ સુમ મનુષ્ય, એક તસ્વીર જે તદ્દન નિર્જીવ--નજર ખુચી રહી હતી. એટલામાં સલમુનીયા બાજઠ ડિપરથી ઉઠી. તે ગજગામીની ચાલ કયામત હતી. સેંકડો દીલ દળતી અને હજારો અંતરાત્મામાં આગ સળગાવતી, શાહી તખત ઉપર ખીરાજમાન થઇ.

કાળા છુંધરવાળા વાળોની રચ્ચે રતાશમય ઉજવળ મુખડું ધનુષ્યની રેખા સમાન સુંદરતાની સંપુર્ણ સીમાએ પહોંચી અંતઃકરણોને પાયમાલ કરનારી આકાશી આદતનું કામ કરતી હતી. આગંતુકની આંખો શાહજાદીના કપોળ ઉપર ચોટેલી હતી. એક ચોપદાર તેની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો—

“ આવી રીતે મર્યાદા મુકી ઉભા રહેવું અને ઉદ્ધત બની નજર દોડાવવી દરબારના નીયમ અને શાહી અદબથી પ્રતિકુળ છે, વીરુધ્ધ છે. તમે કોણ છો, શું માગો છો, એક તરફ બેસી જાઓ અથવા પાછા ચાલ્યા જાઓ. ”

આગંતુકની આંખો કોણથી લાલ થઇ ગઇ. તેણે ચોપદાર ઉપર તલવાર ઉગામી અને ચુસ્સામાં કહ્યું—

“ આગળથી ખસ અને અમમ્મદની વાતો ન કર. હું શકન શાહ હરકુલનો એલચી છું અને કીલોસ ઉપર કાગળ લાવ્યો છું.”

આટલું બોલી આગંતુકે એક કાગળ કીલોસ તરફ ફેંક્યો અને સલમુનીયા તરફ પોતાની આંખો ટેકવી દીધી. કીલોસે કાગળ વાંચ્યો અને ફોરોતે આપ્યો—ગુસ્સાથી બંને થરથર ધુનવા લાગ્યાં.

“ શું તારું નામ પુરદાન છે. ” કીલોસે પુછ્યું.

“ હા, પુરદાન ” તેણે ગંભીરાઈથી જવાબ આપ્યો. “ તેજ પુરદાન કે જ્યાં બેસી આજે તમે ઉત્સવ ઉજવી રહ્યા છો, પોતાની પીરતાના જોહર બતાવી ગયો છે, તેજ પુરદાન, જેની આગળ યુનાને આ જમીન ઉપર પોતાનું અહંકારી મથું નમવું હતું. પુરદાન ! તેજ પુરદાન, જેણે શામમાં ઇસાઈમિત નગારાં વગડ્યાં છે. ” તેણે ગળમળીત કંઠે કીલોસ તરફ જોઈ આગળ ચલાવ્યું. “ કીલોસ ! તમે મારા વડીલ છો, પ્રસંગને અનુસાર આપી ઉપસ્થિત બનાવ ઉપર વિચાર કરો અને મુળ રહસ્યને સમજો જે તમારામાં ન્યાય હોય તો રાજ્યને વિસ્તૃત બનાવો અને મારી આગળીઓ રદ ન કરો. ”

“ મને શાસે છે કે ” કીલોસે જવાબ આપ્યો. “ તમે કશીયો પેટાના બાણેજ છો. ”

પુરદાન—“હા, તમારી ધારણા ઠીક છે. અને મને અહિંસા છે કે જે બાનુએ એક દિવસ પશુ સુખનો જોયો નથી તે કમનસૂમી

બાનુનો હું ભાણેજ છું. આવી રીતે શાહઝાદી સમમુખીયા મારી મીઠકત છે. મારી ઇચ્છા ઉચિત છે. બોલો તમે શું કહેા છો.”

“હું તેનો જવાબ શહેનશાહને મોકલાવી દઇશ.” કાલોસ બોલ્યો.

“મારે પણ જાણવું જોઈએ.” પુરદાન બોલ્યો. “આપનો શો વિચાર છે.”

કાલોસ—“આ સંબંધમાં મનેકા ફોરોને સ્વતંત્ર અધિકાર છે હું કશું કરી શકું તેમ નથી.”

“અમારી ઉપર દબાણ વાપરવાનો તમને અધિકાર નથી.” ફોરોએ મ્હોડું ફેરવી તીક્ષણ સ્વરે કહેવા માંડ્યું. “એક નિર્ધારક માગણી—અર્થ રહિત ઇન્દ્રિય—અમારી ઇદ અને દરબારના આનંદમાં વિધન નાંખવાનું તમને કશું પ્રયોજન હતું નહીં.”

બંધનો શંખનાદ તખ્તના એક ખુલ્લેથી સંભળાયો. એક ચોપદારે આગળ વધી પુરદાનના હાથમાંથી તરવાર લઇ લીધી અને પગવારમાંજ તે હથેલીચારજંધ સીપાહીઓમાં ઘેરાયેલા દેખાયો.

તીવ્ર અને તીક્ષણ સ્વરે પુરદાન ગાળ્યો, “મારી બહાદુરી અને સાહસની તમને ખબર નથી? મારી શુરવીરતાની રમત આ દેશમાં રમાઈ હતી તેની તમને ખબર નથી? આ જહાની ટુકડીના નજીવાં સીપાહો એક તુલા જેટલી પણ અસર મારા ઉપર નાંખી

શકે તેમ નથી. અમારી લડાઈનો આધાર માત્ર તલવારના હાથમાંજ નથી. અમે બાહુના બળીયા અને અંતઃકરણના વીર છીએ. એકલો હું તમે બધા માટે પુરતો છું. પરંતુ અફસોસ આ મોહિનીએ મને પાયમાલ કર્યો છે.”

પુરદાનનો લાંબો હાથ સલમુનીયા તરફ હતો. એક ચોપદાર દરબાર મંડપમાં આવ્યો અને કીલોસને નમન કરતાં કહ્યું. “કોઈ માણસ દરબારમાં આવવાની પરવાનગી માગે છે.”

“તરત હાજર કરો.” કીલોસે પરવાનગી આપી.

થોડી વારમાં ચોપદાર એક માણસ સાથે દરબારમાં આવ્યો. જેના શરીર ઉપર ચામડાની ગેદડી હતી ફાટેલા મોજા પહેરેલા હતા, પગમાં તુટેલા જોડા હતા, દરબારે અજ્ઞયખીની આંખે જોયો ફોરા હસી, સલમુનીયા મુસકરાઈ અને કીલોસ ખડખડ હસી પડ્યો.

તે આવનાર માણસ ચારે તરફ ઉડતી નજર નાંખી ખામોશ બિમો રહ્યો. કીલોસે પૂછ્યું “ઓ વિચિત્ર માણસ, ક્યાંથી આવ્યો છે, શું કામ છે, શું નામ છે. આજે અમારે ત્યાં ઇદ અને દરબારે આમ છે. દરેક માણસને આવવાની પરવાનગી છે રાત્રી મંગાવવાની કશી જરૂર હતી નહીં.”

“હું એક મુસલમાન છું.” તે આવનાર વિચિત્ર માણસે જવાબ આપ્યો. “મદીના મુનવ્વરાથી આવ્યો છું અને ખત્રીફ

તુલ મુસ્લેમીનનો કાસદ છું. તમને ઈસ્લામની દાવત આપું છું.’
એક કાગળ તખ્ત આગળ ધરતાં તે મુસલમાને કહ્યું. “અમીરલ
મુમેનીનનો આ પેગામ તમે ઉપર છે.”

“તમે પોતેજ તે વાંચી સંભળાવો.” કીલોસે ઇશ્વારે કયો

“બીસ્મીલ્લાહ હિરફમાં નિર્હીમ” કાસદે કાગળ વાંચવાની
સૂઆત કરી. “અબ્દુલ્લા અતીક ખીન અબુ કહાફ તરફથી કીત્રો-
સને માલમ થાય કે તમારા જુઝમાટની ફરીયાદ, તમારાં કાવત્રાંનો
શોર બકાર અને તમારી અધમતાનો આવાજ રાત દીવસ અહીયાં
સુધી આવવા લાગ્યો છે. અમારો સાચો ધર્મવેત્ત જે કે અમા-
રાથી છુટો પડી ચુક્યો છે છતાં સત્ય ધર્મને ફનીઆમાં ફેલાવવાની
અમારી ફરજ છે. શીર્ક અને કુફરના જે દેખાવો અત્યારે શામમાં
દેખાય છે તે હદ ઉપરાંત દુખ ઉપજવનારા છે; તેથી એક સીરાતે
મુસ્તકીમના ખરા માર્ગ તરફ અમે તમને બોલાવીએ છીએ. તમારા
દુરાચારનો ત્યાગ કરી કુદરતી દીનનો સ્વીકાર કરો.”

પુરદાનની માગણીએ પ્રથમજ કીલોસ અને ફલોરાના અંતઃક-
રણમાં ક્રોધની જવાળા પ્રગટાવી હતી. તેમનું આખું શરીર ગુસ્સાથી
ધુળ રહ્યું હતું. તેની ઉપર આ પેગામ એક ખંજરની અણી હતી
તેણે તેનાં અંતરનાં જખમો ઉપર મીઠું મરચું ભભરાવ્યું.
કીલોસ ગુસ્સામાં ઉભો થયો. તેના ઉભા થવાની સાથે બધા દરબા-
રીઓ તલવારો ખેંચી ઉભા થયા. સધળા કાસીદનો નાશ કરવા
બેથેન હતા. કીલોસે દાંત કચકચાવી કાસીદને કહ્યું—

“તમે દગાબાઝ, ઝાલીમ, ચોર અને લુટાર બારવટીયા છો. ધર્મ તમારી સુરતથી અને બળ તમારી હાલ હવાલીથી જણાઇ આવે છે. અરબસ્તાનના થોડાક જંગલીઓને પોતાના દંભી ફરેશમાં લીધા છે તેવી રીતે અમને પણ દંભી ડોળ કરી ડરાવવા માંગો છો તમને પેટ ભરવા રોટી અને શરીર ઢાંકવા ચીથડાં પણ મળતાં તથી. તમે કયા કૌવત ઉપર મુકાબલો અને કયા બળ ઉપર લડાઇ કરવા માંગો છો. કયસર હરકુલની એક ટુકડી તમાગ આપ્યા વંશને પાયમાલ કરવા પુરતી છે. શું તમે જંગ કરવા માંગો છો?”

“તેનો જવાબ ભવિષ્ય આપશે.” હંડે પેટે કાંતીદે જવાબ આપ્યો અને ઉભો રહ્યો.

કીલોસ—“શું તમે આ બહાદુરો સાથે લડી શકશો, તેણેજ યુનાનને ધુળ ફાકેલું કયું” છે.

“તેનો ફડચો તરવાર કરશે” કાસદે ધીરેથી કહ્યું.

કીલોસ—“તમરા હુમલાનો હેતુ સત્ય દીન ફેલાવવાનો છે?”

“તે જાણનાર તો ખુદાજ છે.” કાસદે બોલ્યો.

કીલોસ—ખુદાના માર્ગમાં શું તમે જીવનો ભોગ આપવાની જરા પણ દરકાર કરતા નથી.”

“તેનો જવાબ હું પોતે છું.” ધીરવીર કાસદે બોલ્યો.

કાલોસે મસખરીમાં ઊઠાવનારા પુછેલા સવાલોનો અભિચળ જવાબ સાંભળી કાલોસ ચુપ રહ્યો. કાસદે પોતાની તરવાર મ્યાનમાંથી ખેંચી કાઢી. કાલોસ ઝંખવાણો પડી પાછળ ખસ્યો, તે જોઈ કાસીદ બોલ્યો:—

“તમે ખસો નહી—ખહીશો નહી. અમે કરારો વીરૂદ્ધ, વગર કારણ કે ખખર આપ્યા વગર હુમલો કરતા નથી. નિસંદેહ અમે જંગલી, ચોર અને ખહારવટીયા હતા, અમારી સ્થિતી જનવરો કરતાં પણ ખરાબ હતી, છતાં જ્યારે ખુદાની ઇચ્છા અમને સુધારવાની થઈ ત્યારે તેણે પોતાના કરમ અને કઝલથી દયા કરી એક પયગમ્બર અમારી પાસે મોકલ્યો. જે અમે જંગલીઓને મનુષ્યોમાં ફેરવી ગયો. અમે તે રહેઘરથી સાંભળ્યું છે કે શામની તેજસ્વી આંખો અમારાં પગલાંને આવકાર આપશે. આ દેશ ઉપર ઇસ્લામનો ઝુંડો ઊડતો થશે એવો અમારો અકીદો અને મજબુત વિશ્વાસ છે. તું જોઈ લેશે કે મુખખીરે સાદીકતું ફરમાન કેવી રીતે ખરૂં પડે છે? અમારો એક કાસદ હરકુલ પાસે પણ ગયો છે. નજીકના ભવિષ્યમાં જ તું જોઈ લેશે કે અમે કાણ છીએ અને શું કરીએ છીએ.”

કાલોસે હળુ જવાબ આપ્યો હતો નહી કે પુરદાન આવેશમાં આવી વચ્ચે જ બોલી ઊઠ્યો—“મારી હાજરીમાં એક અદમાશ કેમનો કાસદ, આટલી છુટ મેળવી જીવતો જાય એ તમારે માટે નહી પણ મારે માટે ઘણું શરમ ભરેલું છે. તમે મારા હાથમાંથી તરવાર પડાવી લીધી નહી તર, અ અસબ્યને દીને હક બતાવી એવા માર્ગમાં નાંખ્યો હોત કે તે સીધો પોતાના ખુદા પાસે પહોંચ્યો હોત.”

કાસીદે તીવ્ર નળરે પુરદાન તરફ જોઇ કહેવા માંડ્યું.

“જે પ્રજાને તું બદમાશના નામે યાદ કરે છે તેનો દરેક દરેક સપુત, ખુદા માટે જે તેનો ભોગ અપાતો હોય તો, તે પોતાની જાંદગી કરતાં હજાર દરજ્જે વધારે પસંદ કરે છે. અત્યારે જે મોત આવનાર હોય તો તેને અટકાવવાની કોઇમાં શક્તિ નથી.” તેણે પોતાની તરવાર પુરદાન આગળ ફેંકતાં કહ્યું. “આ તરવાર લે અને પોતાના અંતરની ઇચ્છા પુરી કર.”

ફોરારા ખામોશ અને કીલોસ દીગમુઠ હતો. દરબારીઓ બધા હથીયારબંધ ઉભા હતા. સલમુનીના તખતની નીચે ઉતરી તરવાર હાથમાં લીધી અને સીધી મહેલમાં દાખલ થઇ.

—:o:—

પ્રકરણ છઠું.

કોન્સ્ટાન્ટીનોપલનો દરબાર.

કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ ખાતે કચસર હરકુલે દીવસનો દરબાર ભર્યો છે. આગેવાન ઉમરાવો, શુરવીર સેનાપતીઓ અને રાજ્યના

અગ્રેસરો હાજર હતા. લડાઈ ખાતાના પ્રધાને દરબારની શરૂઆત કરતાં મળ્યાંયુ—

“ આપણે યુનાન જેવા બળવાનને બતાવી આપ્યું કે આપણી તલવારો દુશ્મનના લોહીની તરસી હોઈ પોતાનું પરાક્રમ કેવી રીતે બતાવે છે ત્યારે મુઠીબર મુસલમાનોની શું વીશાદ છે. ખુદાની પ્રજા સહાયતા આપણા પક્ષમાં છે. એક એક બળવાન બહાદુર સેંકડો મુસલમાનોને ભારી પડે એવા બળભદ્ર વીર પુરૂષો આપણામાં છે. ઇસ્લામ કોઈ સિદ્ધાંતાનુકૂળ ધર્મ અને મુસલમાનો કોઈ કુશળ પ્રજા નથી. તેઓ એવાંજ અશક્ય સ્વપ્નાં જુએ છે. પ્રથમ તો ક્રીલોસન મુસલમાનોને તેમની ઉદ્ધતાઇનો રાદ ચખાડવા પુરતો છે. જે લશ્કર શામમાં છે તેજ મુસલમાનોને ધુળ ફાકતા કરવા બસ છે. છતાં જો વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર હોય તો રોમન બહાદુરોમાંના એકને તે તરફ મોકલવો બસ છે. મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે આ સમય આંતરીક મતભેદો છોડી દેવાનો છે. પુરદાન અને ક્રીલોસનો વીખવાદ આપણને મોટું નુકશાન પહોંચાડશે. પ્રસંગ ગમે તેવો સાધારણ હોય છતાં દુશ્મનને નજીવો ગણવો એ મોટી ભુલ કહેવાય. સહનશાહનું પહેલું કામ તે બંનેમાં સુલેહ કરાવવાનું છે. અત્યારે ક્રીલોસ અને પુરદાન બંને હાજર છે. દુશ્મન માથે અને લડાઈ સામે, વખત બારીક અને પ્રસંગ નાજુક છે. આવા ઝગડા બાહેરનો બચ નહીં હોય ત્યારે ઉકાવવાના છે. આપસના ટંટા તો ચાલતાજ રહેશે. પરંતુ આ વખત તે મારે અનુકૂળ નથી.

“ખેસક” શહનશાહ હરકુલ ગંભીરપણે બોલ્યો. “વઝીર જંગનો અભિપ્રાય અગત્યનો છે. કીડોસ અને પુરદાન બન્ને દુરઅં- દેશ અને બુદ્ધિમાન પુરૂષો છે. હું માનું છું કે તેઓ પોતાના કજીઆને આ લડાઇની આગળ કશી અગત્ય આપશે નહિ—આ લડાઇ દેશને તારાજ, ધર્મનો નાશ અને પ્રજાને પાપમાલ કરનારી છે.”

“હું મારી તરફથી” કીડોસે અદ્વય સાથે ઉભા થઇ કહેવા માંડ્યું. “શહનશાહ અને વઝીર જંગને ખાત્રી આપું છું કે મારો પુરદાન તરફ કશો કજીઓ, ટટો કે લડાઇ નથી. તે મારું બાળક અને કલીયોપેત્રનો ભત્રીજો છે. તેનું કસુર માફ કરવા તૈયાર છું. તેણે પોતાની માગણીથી મને, મારાથી વધારે ફોરારને અને જો મારો તર્ક જુલ બરો નહી હોય તો બહાલી સલમુનીયાને પણ ધણું દુઃખ દીધું છે. બવિખ્યમાં તેવી ઉદ્ધતાઈ નહી કરવાનું જો તે વચન આપતો હોય તો હું તેની કસુર માફ કરવા તૈયાર છું મલેકા અને શાહનશાહને જે દુઃખ થયું છે તે પણ જુલો જવા તૈયાર છું.”

“નમાલી, નમુલી અને નજીરી” પુરદાને ઝનુનમાં આવી સખત ભાષા વાપરતાં કહ્યું. “જે માગણી અત્યાર સુધી ઇલતે- જના સ્વરૂપમાં હતી તે હવે હુકમમાં બદલાય છે. તે હુકમ બજાવી લાવવાની હરકુલની ફરજ છે. સર્વથી પહેલાં તેણે સલમુનીયાને મારા મહેલમાં દાખલ કરવાની ફરજ બજાવવાની છે. જો તેમ નહી થાય તો મુસલમાનોથી પહેલાં હું શામ અને દમીરકને તારાજ કરી નાંખીશ અને આ તરવારનું બળ તે બહાલી મેહબુબને કોન્સ્ટા- ન્ટીનોપલમાં દાખલ કરશે.”

કીલોસ અને વુરદાનની સ્થીતી બદલાઈ ગઈ, સાથેજ બન્ને પક્ષો લડાઈ માટે તઈયાર થયા. જો વઝીરેજંગ આ પ્રસંગે કુનેહ બાજી નહીં વાપરતે, તો બર્થ વગર ચેંકડો મનુષ્યો યમદ્વાર તરફ વિદા થઈ જાત. તે કીલોસનો હાથ પકડી જુદા ઓરડામાં લઈ ગયો. તેણે હરકુલને જુદો બોલાવી સમજાવ્યો. ‘ જો અત્યારે તમે વુરદાનને પટાવી સમજાવી દ્યો તો લડાઈ પછી તેને કતલ કરાવવાની હું ખાત્રી આપું છું. ’

પ્રધાનનો એકરાર અને શહનશાહની શહાદત કીલોસને કબુલ્લા વગર આરો નહોતો, તે ખામોશ રહ્યો. અને વુરદાનને તેની ઇચ્છા પુરી કરવાનું વચન આપી મુસલમાનો સાથે લડવાની તઈયારી કરવાનું ફરમાવવામાં આવ્યું.

પ્રકરણ સાતમું.

—(૦)—

વમજમાં વિગ્રાચેલી વિમળા.

અડધી રાતનો સુનસાન સમય હતો. ફલોરાના મહેલમાં આવેલા બગીચાની એક નહેરને કીનારે સંનમુનીયા બેસી હતી. ચંદ્રનાં કીર-

છોનો પ્રકાશ નહેરના સ્વચ્છ પાણીને દીપાવતો હતો. હવાના ંહેવા સાથે પાણીમાં ઉઠનાં મોજાં અલ્પમાસના પર્વતનો ભાસ કરાવતાં હતાં. ડુલ નમી નમી પાણીના ખોળામાં પડતાં હતાં અને કુદકા મારતાં હતાં. અજરનું એક વિશાળ ઝાડ તેણીના માથા ઉપર ઝાંચડો કરી પાણી ઉપર પડતા ઝોળા સાથે ક્લિલ કરતું હતું. આ બધું જતાં તેણી કોઈ ઉંડા વિચારમાં લીન થયેલી જણાતી હતી. તે એટલે દરજે પોતાના વિચારોમાં મુગ્ધ હતી કે તેણીની ઓમેર શું થાય છે તેની કશી પણ શુદ્ધિ હતી નહીં. હવાએ તેણીને થપડો મારી, ડુલથી તેણીનો ખોળો ભરાયો જતાં તેના વિચારોની તલ્લિનતાએ સાવધાન થવા દીધી નહીં. રાત્રિનો અધિકાંશ ભાગ આવી સ્થિતિમાં વીત્યો. એકાએક મહારાષ્ટ્રને તેણી ઉભી થઈ, આકાશ તરફ જોયું. ચંદ્રમા ચમકી રહ્યો હતો અને તારા ચમકી રહ્યા હતા, શીતળ હવાના પ્રવાહ સાથે તરૂંઆ પાણીને આલીંગન આપતાં હતાં. તેણી નિરાશા ભર્યો નિશ્વાસ નાંખતાં ધીમેથી ખોલી—

“કેવી ભયભિત રાત છે કે કેમે કરી પુરીજ થતી નથી.” તેણી મન સાથે બબડી “હું કેવી મુસીબતમાં ફસાણી, મારી આ દશા ક્યાંથી થઈ. એક ઝાળ છે કે માથાથી પગ સુધી લાય લગાડતી જાય છે. એક નસ્તર છે કે કાળજી વેધતું જાય છે. ભુખ ઉઠી ગઈ, તરસ જતી રહી, ઊંધ આવતી નથી, ઝાલીમ ઝાકુ હતો કે એક પળમાં બહાવરી ખનાવી ગયો. અજબ ચોર હતો કે અંતરનો આત્મા ઉડાવી ચાલ્યો ગયો. શું કરું, ક્યાં જઈ, કોની પાસે ખેસું, કેને કહું અને શું કહું. મારી આકૃતિથી, મારી

દશાથી, મારી કેરીયતથી બધું જણાઇ આવે છે. ક્યાં સુધી છુપાવીશ અને કોના કોનાથી છુપાવીશ તેની વાસ અંબરથી અધીક અને તેની જાળ આદતથી વિશેષ છે હાય ! વાણું નથી વાતું ?—

આકાશપટ ઉપર ચાંદ ઝમકી ઝમકી, ચાંદણીનો ચળકાટ તે ચોવન માતીના પત્ર તથા આભોટાવી રહ્યો હતો. વૃક્ષોનાં પદ્મલોચન, પાણીની લહેરો જોઈ, આકાશના તારા તરફ ટોકાઈ, જમીન ઉપરની લીલી ઘાસ જોઈ, આજી આજી જોયું, નીચે ઉપર જોયું, હાલી, ચાલી, ફરી, અચકાઈ પરંતુ લાંબી રાતની પહાડ જેવી પળા કેમે કરી કપાઈ નહી. છાની માની ઓરડામાં ગઈ, ખુરસી ઉપર બેઠી, ઢોળીયા ઉપર પોઢી, બેઠી, આગળ ચાલી, અંધારી કોટડીમાં ફરી, અજવાળામાં આવી અને પાછી બગીચામાં દાખલ થઈ.

“હા, સવાર નજીક છે.” તેણી મન સાથે બચડી. “કાણુ કહે છે કે વાણું નહી વાય ! સવાર થવાની છે. ચંદ્રમા મને તલસાવે, તારા મને તલપાવે, પણ સવાર પાસે છે. હવાની શીતળ લહેરો અંબર આપે છે કે મલકયે જહાન ! પરોઢીયું થવા આજીયું છે. અવશ્ય આનંદ થવાનીજ અને નજીક—તારા ગમે તેટલા હોય છતાં તે વીદાય થવાનાજ—જીઓ ! જીઓ ! તે ગયો—ગયો—

* * * *

હવે તે બેચેની અને બેતાબીની વિહવળતા કે કર્ણુ નાદ કશુંએ નહોતું— આરણ્ય ઉઘાડી ઉદ્યાન આજીએ આવી પુલની ખીલતી

કળીઓની બહારમાં મન પેરેવા લાગી. પાછળથી પગનો ખખડાટ થયો ઝમકી ચમકી અને બોલી. “કાણુ ?”

“હુ.” પાછળથી એક અમ્મણ્યો સાદ સંભળાયો તે અવાજ એક અસ્વારનો હતો. તેણે આગળ ચલાવ્યું. “આ પ્રતિમાનો પુનરી, દીવાનો, આ નેણુચાણુનો ધાયલ.”

“હાં.....” સલમુનીયાએ અસાવધાનીમાં કહ્યું.

એક શબ્દ બોલી શાહઝાદી કાઠ ઉંડા વિચારોમાં ગુંચ-વાઈ બેભાન થતી જણાઈ.

સવાર તેણીની પાસે આવ્યો. તેણે નમ્ર અને ધંભા અવાજે બોલવા માંડ્યું. “આ પવિત્ર પ્રતિમાનાં દર્શન કરવા કુદરતે મહેરબાન થઈ અનાયાસ પ્રસંગ આપ્યો છે. વખત ખામોશીનો નથી, પ્હો કાટે છે, અજવાણું થતું આવે છે, હે રીવાલનાં શીખરો વટી, મારા માથા ઉપર સુરજનાં કીરણ પડવા માગે છે. વધારે વખત રોકાઈ શકું નહીં. રજા આપો—અંતરની પ્રતિમા, રજા આપો—હું જાઉં.”

“ઠીક.” મને કે કફને સલમુનીયાનો મંત્ર અવાજ નીકળ્યો.

કુદરતના નીચમ અનુસાર જે જે પળ રાતનો અંત આણતી હતી તેજ પળ સુરજના કીરણોમાં પ્રકાશનો આત્મા નાંખતી હતી. તે સવારે શાહઝાદીનો કામળ હાથ પેતાના હાથમાં લીધો, ધ્યાનપુર્વક તે તરફ જોયું પછી-બોલ્યો. “જુઓ આ હાથ શું બતાવે છે?”

છેલ્લા ભોલ સાથે તે સવાર ગયો અને અદ્રશ્ય થયો. આ બધા વખત સુધી સલસુનીયા તદ્દન શાંત અને ખામોશ હતી સવાર દરવાજા તરફ ગયો. તેણી આસ્તે આસ્તે તે તરફ થોડુંક ચાલી. તે દરવાજા બહાર થતાં તેણીએ ઝડપ કરી, દરવાજા વાસ્ચો અને ઝરખામાં ઊભી રહી તેની પુંડ જોવા લાગી. સવાર અદ્રશ્ય થયો પણ તેની આંખો તેજ તરફ હતી. તેણી નાંજ હેરાન, પરેશાન અને ગુપચુપ બેઠીજ રહી. લશકરની એક ટુકડી સામેથી આવતી તેણે જોયું. તેણીએ જોયું—એક હૃદય દ્રાવક દ્રશ્ય જોયું ! તેણીએ જોયું કે તે જવાન, કેદી છે અને કીલોસ ખુશી ખુશી લશકરની ટુકડી સાથે વાતો કરતો અ વે છે.

લશકર, કીલોસ અને કેદી, બધા મહેલની પાસે આબ્યા. એક અવાજ સંભળાવ્યો “ આ નીમક હરામ માટે શો હુકમ છે. ”

“ અત્યારે ચાહે અંતાકીયામાં બંધ કરો ” કીલોસે કહ્યું.
“ પાછળથી તેનો વિચાર કરીશું.”

—o—
પ્રકરણ આઠમું.

—❖(૦):❖—

શામ તરફ કુંચ.

મહીના મુનવરની પવિત્ર શેરીઓમાં બાળાબાળ, કહેતા

સંભળાય છે કે “અમીરૂલ મુમેનીનની સત્યની દાવતના પૈગામનો હરકુલે અપમાન સાથે અનાદર કર્યો, કીમોસે મશકરીમાં ઉડાવ્યો, ફોરા અને સલમુનીયાએ હસી કહ્યો અને વુરદાને તીર-રકાર બતાવી અવગણના કરી !”

રાત્રે ઇશાની નમાઝ પછી હરમનાં નિરપરાધી પંખેર રાતની ખામોશીમાં ખામોશ હતાં. ફાફે આઝમના ભયાનક અવાજે પહેલા પહોરની હરમે નબવીની શાંતીમાં ભંગાણુ નાખ્યું.

“મુસલમાનો ! આજમાઇશનો વખત અને પરીક્ષાનો અવસર છે. કયસરનો જવાબ તમે સાંભળ્યો, કીમોસની મશકરી તમે જાણી. વુરદાનની ખુમારીનો ઘંટ તમારા કાન સુધી આવ્યો. અનાદર અને અપમાન કાસદનું નહીં પણ તમારું, તમારું નહિ પણ અમીરૂલ મુમેનીનનું, અમીરૂલ મુમેનીનનું નહીં પણ ઇસ્લામનું થયું છે ! ઉભા થાઓ અને બતાવી આપો કે સત્યની આગળ કૌવત અને ધર્મની સામે વૈભવ કે હીમત કોઇ વસ્તુ નથી. બતાવી આપો કે મુસલમાનો પોતાના પવિત્ર દીન ઉપર પોતાના જીવ કેવી રીતે કુરબાન કરે છે,”

“મરણ એ મનુષ્ય જીવનનું અવશ્યક ફળ છે, પરંતુ સત્યના માર્ગમાં થયેલું મરણજી ભાગ્યશાળી, મરણ નહીં પણ અનાદી જીવન છે. ઇસ્લામી દુનીયા તમારી કુરબાનીથી મગરૂ શશે અને તમારા કામોનું ચીંતવન કરશે. તમે એવાં કામો મુકી જશો કે તમારી પાંછળ આવનારા મુસલમાનો તે ઉપર અભિમાન કરશે. અમને

યકીન છે અને વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે શામના દેશમાં તકબી-
રની ઘોષણા થશે. ખુદાએ બંરતર તે ચેતવણીને પુરી કરશે અને
ખતાવી આપશે જે તેના ઠહાલા હખીબની પવિત્ર જીબ આપી ગઈ છે.”

હઝરત ઉમર ફારુકનું કહેવું અહીં સુધી પહોંચતાં મુસલ-
માનોના ઉત્સાહમાં બેતાબીની વીજળી પેદા થઈ. એકે અવાજે તે
સંધળાઓએ જવાબ આપ્યો “ ઇન્શાઅલ્લાહ શામ ફતેહ કર્યા પછીજ
અમે અમારા ધર તરફ વળશું.” રાતની રાતમાં આ સમાચાર દુર
દુર સુધી પહોંચી ગયા. સવારની નમાઝ વખતે, મસજિદે નખવી,
અને મેદાને તઈમમ્મા મુસલમાનોથી ખીચોખીચ ભરાએલા દેખાયા
પુરા ત્રણ દીવસ અને ત્રણ રાત સુધી મુસલમાનો એકત્ર થતા
રહ્યા. ચોથા દીવસે ખલીફતુલ મુસ્લેમીનને અરજ કરવામાં આવી.

“ યા અમીરુલ મુમેનીન ! આવો અને જુઓ, મેદાન હવે ભરાઈ
ગયો છે. અમને અને અમારા ગ્રોહાઓને રહેવાની જગ્યા અને
ખાવાની સગવડ મળી શકતી નથી. રાહે ખુદામાં કદમ મુકી આગળ
વધવાની પરવાનગી આપો.”

ખલીફા સીદ્દિક મેદાનમાં આવ્યા, પર્વતના શીખર ઉપર ચઢી
જેથું કે આમો મેદાન મનુષ્યોથી ભરાઈ ગયો છે. આકાશ તરફ
હાથ ઉઠાવી શુકરાના કર્યા. અને પથગમ્મરે ખુદાએ (સ.) હીજરતનો
ઠરાવ કર્યો હતો. તે શરઆતનો વખત યાદ કરી રડી પડ્યા. તેઓ
મદીના શરીફ આવ્યા હતા ત્યારે ગણત્રીના માણસો સિવાય તેમના

પક્ષમાં કોઇ હતું નહી. આજે ખુદાએ ઇસ્લામનો એટલો ફેલાવો કર્યો છે કે રસુલે અકરમ (સ૦) પછી, ખતીફાએ અવ્વલના રખતમાં, રાહે ખુદામાં માથું આપનારા મુસલમાનો અતિ મોટી સંખ્યામાં એકત્ર થયા છે. આ ચળકતાં હથીયાર, અસંખ્ય જનતા અને કેળવાએલું લશ્કર ! ખરી રીતે તો ખુદાએજ પોતાના દીનની મદદ કરી છે. જે વાવટા તમે એક સમયે બે ચાર માણસોથી વધારે નહોતા દેખાતા, અત્યારે તે વાવ । ઉપર કુર્યાન થનારા અસંખ્ય માણસો છે. આ વિચાર આવતાંજ ખતીફા સિદ્દીક સીજદામાં પડ્યા, રડ્યા, અને શુધ્ધ અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરી—

“ પવિત્ર, ખુદાપાક ! કુર્યાન થનારાઓનું આ મોઢું લશ્કર માત્ર તારા સાચા દીનનો ફેલાવો કરવા ધર્યારનો ત્યાગ કરી પરદેશ જાય છે. તારા તે પવિત્ર બંદા અને નેક મેહબુબનું રમરણ કરનારા તારા બંદા છે. તેમનો પવિત્ર આત્મા તારા દર્યારમાં છે. દુશ્મન સખત છે, તેનું લશ્કર ઘણું ખડોગું છે, તેનો દેશ ઘણો વિસ્તૃત છે. જીતની આશા માત્ર તારી મહોબત અને તારા રસુલ (સ૦) ના ફરમાન ઉપરજ છે. હે માયુદે હકીકી ! અમારા ઇરાદામાં બરકત, અમારા બાહુમાં કૌવત અને અમારા અંતરમાં હીમતનું સીંચન કર. અમે સફળ થઇએ અને તારા નામની આણુ શામમાં ફરવીએ. શામ આ ગરીબોનું પરદેશ છે, રસ્તો જાણતા નથી, અને પકાવની ખતર નથી, રાજ્ય પ્રાપ્તિથી માઇલો દુર છે. તારી કુદરતથી અને તારી મહેરબાનીથી તેમની સ્થિતિ ઉપર દયા કર. અમારી હલતીજ સાંભળ. યા ઇલાહીલ આલમીન ! મુસાફરીનાં દુઃખ તેમને

માટે જન્મત અને લડાઇની મુસીબતને રેહમત બનાવ. તેમનામાં બળ આવ, કે તે તારા રસુલનું નામ ઉજવળ કરી શકે અને શીર્કમાં જ્યાંની દીવાલો અટાઇ રહી છે તે તારા નામથી પ્રકાશીત થાય”

દુઆ માટે અમીરૂલ મુમેનીને હાથ ઉઠાવ્યા ત્યારે જણાયું કે તેમનો ચહેરો અને દાઢી આંસુઓમાં તરબોળ હતાં. આ સ્થિતિ જોઇ મુસલમાનોમાં અસાધારણ જુસ્સો આવ્યો અને “નસરુમ્મિનલ્લાહે વ ફતહુન કરીમ” ના નાદે મેદાન ગગનગ્યો. લોકો આગળ આવ્યા અને અરજ કરી—

“યા અમીરૂલ મુમેની ! દીલો બેતાબ છે. હવે કેમ વાર કરો છો. રજા આપો.”

સીદ્દીકે અકબરે (૨૬૧૦) મુસલમાનોની અરજ સાંભળી, યઝીદ ખીન અબુ સુરીયાનને સરદાર બનાવી કહ્યું. “બલે ભાઇઓ ખીરમીલ્લાહ બોલો.”

હુકમ મળતાં ઉંટો ઉપર સામગ્રી લાધવા માંડી અને ઇલ્લાહ કહી ઇસ્લામના લશ્કરે કુચ કરી

આજનો ઇસ્લામનો દેખાવ અગ્નયખી અને આશ્ચર્ય બર્યો હતો. અરબસ્તાનના રણની ઉડની ધુળ આકાશ સાથે એક થઈ રહી હતી. ઉનાળાની હુ અને ઉની હવાના ઝપાટા કયામતના મેદાનની યાદ અપાવતા હતા. આખું શરીર તાપમાં તપાઇ રહ્યું છે. દરેક માણસ માથાથી પગ સુધી પરસેવામાં તરબોળ છે. જમીન તાંપા

જેવી તપેલી અને ધુળ ઉના લોખંડ જેવી ધગધગતી હતી. જમીન-
માંથી આગના ભડકા નીકળતા અને આકાશ ઉપરથી ધીકતા અંગારા
વરસતા હતા. મુસલમાનોનું અનકળ લશ્કર આ કષામતના મેદાન-
માંથી આનંદયુક્ત પંથ કાપતું હતું. અદનામાં અદના મુસલમાન
ઘોડા ઉપર સવાર છે અને મુસલમાનોનો શહનશાહ, ખતીફા,
અમીરલ મુમેનીન અબુઅકર સીદ્દીક લશ્કર સાથે પેદલ ચાલે છે.
લોકો આજીજી, કાલાવાલા અને કાકલુદી સાથે અરજ કરે છે કે
“ઘોડા ઉપર સવાર થાઓ. પાક પયગમ્બરની જુદાઇમાં અમારાં
આંસુ સુકાયાં નથી, અમારી જરૂરીયાતો હજુ પુરી થઇ નથી,
તમારી તખીઅત ખગડશે.” તમારે અમીરલ મુમેનીનની જીભ તેમને
જવાબ આપતી કે:—

“તમે મારી પરવા કરો નહી. તમે જુદાની રાહમાં જા મો
છો, તેની રેહમતના હકદાર છો. હું તમારી સાથે છું અને દરેક
કદમ ઉપર મને સવાજ મળે છે.” એક દીવસ અને એક રાત
સુધી આવીજ સ્થિતિમાં ખતીફાએ લશ્કર સાથે મુસાફરી કરી.
ખીજે દીવસે મુસલમાનોનું લશ્કર જુદાને સોંપી પાઠા વળ્યા.

આ એક અજગ જેવો કફળ દેખાવ હતો. મુસલમાનો પોતા-
ના ખતીફાથી છુટા પડતા હતા અને ખતીફાતુલ મુસ્લેમીન મુસલ-
માનોની ફતેહ માટે દુઆ માગતા હતા. લશ્કરથી છુટા પડતા
અમીરલ મુમેનીને મુસલમાનોને બોધ આપ્યો.

“જીત કે હાર, એ મારા કે તમારા કબજામાં નથી. તે

બળવાનના હાથમાં છે કે જેના પરાક્રમોમાં ન્યુનતા નથી. સંતોષી પુરુષોની સાથે રહેવાનું તેણે વચન આપ્યું છે. મુસલમાનોનું આચરણ તુકસાન ઉપર સખુરી અને લાબ ઉપર શુકરાના કરવાનું છે. જે તમારી નીચતો સાચી, ઇરાદા મળ્યુત અને અંતઃકરણ શુદ્ધ હશે તો હખીએ ખુદાની આગાહી આપ્યાદ રીતે સાચી પડશે તુકસાનથી હીંમત મુકવી અને નિષ્ફળતાથી કાયર થવું એ મુસલમાનોનું કામ નથી. ઇરાદા મળ્યુત અને હીંમત અડગ રાખજે. દરેક દશામાં ખુદાના ફઝલ ઉપર અધાર રાખજે. જે તે પોતાની દયાથી તમને દુશ્મન ઉપર જીત આપે, તો તાપાના માણસો ઉપર માયા ખતાવજે, ન્યાય વાપરજે અને સલાહ મશવેરાથી દરેક કામ કરજે. ઘરડાં ઉપર માયા, સ્ત્રીઓ સાથે મહોખત, બાળકો ઉપર મહેરબાની, ધાયલોની સંભાળ ફરજીઆત રીતે રાખજે. ખચ્ચીત વાદ રાખજે કે લીલાં ઝાડ અને આપ્યાદ બગીચા ખરખાદ કરશે નહિ, ઇઆદત ખાનાં સુરક્ષીત અને પ્રજા સુખમાં રહે એવી ગોઠવણ કરજે. મનુષ્યોનો સંહાર કરનારાં કે ખોરાકોપયોગી જનવરો સીવાય બધાં પશુઓને સુખી રાખજે. સહિષ્ણુતાને સાચવી, ધરોનો નાશ કરતા નહી, દરેક દશામાં સાખીર અને શાકીર રહેજે. હ્યે જાઓ—શી અમાનીલ્લાહ ”

તકખીરનો ઘોર ધ્વની ઉઠ્યો, ખલીફતુલ મુસ્લેમીન મદીના તૈયબા તરફ અને મુસલમાનોનું લશ્કર અલ-હક અલ-હકના પોકાર કરતું શામ તરફ આગળ વધ્યું, મુસલમાનો ફરી ફરીને પોતાના ખલીફાને જોતા હતા અને ખલીફા પણ ફરો ફરીને દીનના

માર્ગમાં કુરબાન થવા જતા મુસલમાનોને જોતા !! અંતે એક ખીજની નજરથી અદ્રશ્ય થયા.

પ્રકરણ નવમું.

કાળ રાત્રીનો કેદી.

કાળરાત્રીની ઘડીએ અને પળો, ઠોકરો ખાઇ ખામને પોતાની જતી આગળ વધારતી જાય છે. હવા ખામોશ, વૃક્ષ જડવત, અંતાકીયાનું કેદખાનું શાંત અને સુપચાપ ઉભું હતું. હથીઆરબંધ સંત્રી આંટા ફેરા મારી પોતાની ફરજ બજાવતો હતો. અનાયાસ કોઇના પગલાંનો સ્વાજ તેના કાને અથડાયો, થોભ્યો અને બોલ્યો “કોણ ?” જવાબ નહી. ત્રણ અવાજ પછી ગોળી ચાલી. ગોળી નો જવાબ ગોળીએ આપ્યો. ગોળીમારના અવાજ સાથેજ, સંત્રી એક કરણ “હાય !” સાથે તુટી પડ્યો અને પરલોક પહોંચ્યો.

કેદી “આહે અંતાકીય” માં છે. આહે અંતાકીયા કોઇ કુલો નથી પણ પહાડના શીખરે આવેલો એક ન્હાનો કાલો છે. સીક-

ન્દરે આઝમ (Alexander the great) નો પ્રખ્યાત કેદી હુરમુઝદ અહીયાંજ કેદ હતો. આજે કીલોસનો કેદી અથવા સલ-મુનિયાનો પ્રેમાત્મા અહીયાંજ કેદ છે. કાળરાત્રીના અધિકારતું ભયાનક અંધારું હતું. કીલ્લાના કુંગરા ઉપર કમન્દ નાંખવામાં આવી. પથર સાથે અથડાઇ અને કેદી ચેત્યો. આંખો ચોળી ચોળી જોયું પણ કંઈ દેખાયું નહી. થોડા થોડા અંતરે કમદનો અવાજ સંભળાતો. તેણે પુછ્યું “ શું છે ? કેમ છે ? કોણ છે ? ”

જવાબ— ‘ દયા છે, માયા છે, છુટકારો છે. ’

કેદી—“ અવાજના કુરખાન અને અવાજવાળા ઉપર શીદા ! દયા માયા ઉપર અને માયાનું સ્થાન આંખોમાં પરંતુ છુટકારો અશક્ય. ”

જવાબ—“ વાતો વ્યર્થ, પ્રેમનો પ્રકાશ આંધળો, કુરખાની નકામી. એ બધી વાત મુકી સાવધ થાઓ કમદનું દોરડું પકડી તાકીદે નીચે ઉતરો. ”

કેદી—“ એ વિચાર મિથ્યા છે, પ્રયત્ન નિરર્થક છે, ધરાદો નારવા છે, કેમકે કમદ સુધી પહોંચવું, પકડવું અને બહાર નીકળવું એ બધું અશક્ય છે. દીવાર દુર, કીલ્લો ઉંચો, કમદ પહોંચી શકે નહી અને નીકળી શકાય પણ નહી. જંગલ બયાબાનમાં અને નિર્જન સુનસાન સ્થાનમાં, આ પગ આવવા લાયક અને આ કદમ મુકાવા કાબેલ ન ગણાય. આ સુરત અને આ મુદ્રા જંગલના

કાંઠામાં પડી લોહી લુહાણુ થઇ માટીમાં રગદોળાવાને પાત્ર નહોતી. મલકા હું તારી મહોળતનો ધાવલ કેદી છું. મારા પાકેલા ફેલ્લા, ધવાએલા જીર અને ચીરાયેલા કાળજા ઉપર વધુ પ્રહાર ન કર. આકાશપર વિદ્યુત નથી અને પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશ નથી. જેના રમર-ણુની માળા જપું છું અને જેના ખ્યાલથી જીવી રહ્યો છું એક વખત-બસ એક વખત—તેની મુખમુદ્રા જોઇ લઉં. જા—ઓ મલેકા—ધાલી જા—પોહરાવાળા નિર્દય અને ઝાડીમ છે. મારા સખમે તારા સાહસમાં સોસવું ન પડે.”

મલેકા—“ પહોરેગીર માર્યો ગયો. અને ચોકીયાનો પણુ કતલ થશે. રાત થોડી છે. સવાર પાસે આવતી જાય છે કમંદનો ઉપયોગ કરો અને નીચે આવો.”

કેદી—“ કમંદ ધણી દુર છે તે મારી પાસે આવી શકે તેમ નથી.”

મલેકા—“ ઠીક ! પોતાના શરીરનું કોઇ વસ્ત્ર-પણુ નહી-પોતાની કોઇ વસ્તુ-અરે-હાં-પોતાના હાથે કોઇ પથરો નીચે નાંખ.”

કેદી—“ મલેકા ! એક ઈલતીજ છે ! જે કબુલ થાય તો; એક અરજ સાંભળ, એક માગણી છે તે કબુલ કર ! જે પથરાના કકડા ઘસી જરા રોશની કર અને થોડા દીવસનું જીવનદાન આપવા તારી મોહિની મુદ્રાનાં દર્શન કરાવ ! ”

તદાવત ધણે, ઉંચી જગ્યા અને કાળ રાત્રીનું અંધારું.

મલેકા ખામોશ ઊભી હતી કે કેદીએ એ પથરા ફેંક્યા અને કહ્યું
 “ દયાળુ મલેકા મારી છેવટની પ્રાર્થના સાંભળ ! ”

થોડી વાર સુધી પાછી ભયાનક શાંતિ પથરાઈ. એકાએક
 આગનો ભડકો થયો. કેદી એટલું જોઈ શક્યો કે તેનો પથરો કપા-
 નામાં વાગ્યો અને તે લોહી લુહાણ હતી.

પ્રકરણ દશમું.

ખાલીદ ખીન વલીદનો વિજય.

મુસલમાનોનું લશકર ઘોના દોડાવતું ચાલ્યું જાય છે. લડા-
 ઇનો ઉત્સાહ અને ઇસ્લામના ફેલાવાની ઉમંગનો જુસ્સો વધતો
 જાયછે. કુચની પરવા નથી કે નથી દરકાર પડાવની; સવારનો ખ્યાલ
 નથી કે નથી વિચાર સાંજનો. શામની સરહદ આંખોથી હજી દુર
 હતી પણ સરહદના બચાવ માટે રોમન રાજ્યસત્તા તરફથી રાખ-
 વામાં આવેલું લશકર મુસલમાનોને આવતા જોઈ ચમક્યું. તે સ્ત્રીપા-
 હીઓએ આગળ વધતા મુસલમાનોને અટકાવવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા.
 યઝીદ ખીન અબુસુરીયાન મેદાનમાં આવ્યા. સાધારણ ઝપાઝપીથી

પાત આગળ વધી નહીં મુસલમાનોનો અરમાન-ઉત્સાહ મનમાં જ રહેયો અને શામીઓ શરણુ થયા. લડાઇ ચાલુ રાખવી વ્યર્થ માનવામાં આવી. લડાઇ દરમિયાન કેદ પકડાએલા ૧૨૦૦ શામીઓ અને ગતીમતમાં મેગવેલો માલ યઝીદે અમીરલ મુમેનીન તરફ મોકલાવ્યો. કેદીઓએ યઝીદને જણાવ્યું કે કયસરે લડાઇ માટે પચીસ હજારનું જંગી લશકર મોકલ્યું છે, ત્યારે તેણે અમીરલ મુમેનીનને કહેવડાવ્યું કે આવા મોટા હુમલા સામે ટકી રહેવા પુરતું બળ તેની પાસે નથી. આ બખર સાંભળી અમીરલ મુમેનીને મદીનામાં એક ખીબુ લશકર તઈયાર કર્યું અને સમદ ખીન ખાત્રીદની સરદારી તળે મુસલમાનોની મદદે મોકલ્યું.-

સમદ ખીનઅનુભવી હોવાથી હઝરત ઉમર ફાઈકને આ ગોઠવણુ પસંદ પડી નહીં. ઉમ્મુલ મોમેનીન આયશા સીદ્દીકાને આ બનાવની બખર પડતાં તેઓએ પોતાના પીતા અમીરલ મુમેનીન સીદ્દીકે અકબરને અરજ કરી કે સમદની જગ્યાએ લશકરની લગામ કોઇ ખીબા અનુભવીને સોંપવી. સીદ્દીકે અકબરે મસજિદમાં આવી મુસલમાનોને એકઠા કર્યા. જેમાં હઝરત ઉમર પણ હતા. બધા લોકોની સમ્મતિથી સેનાપતિનું પદ ઉમર ખીન આસને આપવામાં આવ્યું.

*

*

*

ખુદાની કુદરત જે માણસે પોતાની જીંદગીનો વિશેષ ભાગ પયગમ્બર (સં) સાહેબની બદગોષ્ટમાં ગાળ્યા પછી મુસલમાન થતાં એવો વફાદાર નીવડ્યો કે આજે ફુરમન સાથે લડવા જાય છે અને લશ્કરે ધરલામની લગામ પોતાના હાથમાં લે

છે. ઉમર ખીન આસ રવાના થયા અને રસ્તામાંજ સમૃદ્ધ ખીન ખાલીદને જઈ મળ્યા.

શું જોશ અને કેવો ઉત્સાહ! દરેક માણસ માત્ર પરલોકના કલ્યાણની ઇચ્છામાં મસ્ત હતો. દુનીયાને મુસલમાનોએજ ખતાવી આપ્યું કે લશ્કરનો સેનાપતિ લડાઈના મેદાનમાં સાધારણ સીપાહી તરીકે લડવાની ફરજથી છુટી શકતો નથી. અમીરેજ મુમેનીનનો હુકમ જેતાં લશ્કરની સરદારીનો અધીકાર સમૃદ્ધે, ઉમરને સોંપ્યો. મુસલમાનોએ શામની સરહદમાં પગ મુક્યો. રોમનોની સરખામણીમાં ઇસ્લામી સીપાહીઓની સંખ્યા નજીવી જેવી હતી. મુસલમાનોની જુદી જુદી દુકાંડીઓ જુદા જુદા સરદારોના વડપણ હેઠળ મોકલવામાં આવેલી હોવાથી અમીરેજ મુમેનીને નીચેનો હુકમ બધા સરદારો ઉપર મોકલાવ્યો.

“ઉમર ખીન આસે પેલેરટાઈનમાં બચતુલ મુકદ્દસ તરફ જવું, અબુ ઉમયદાએ હમસમાં રહેવું, યઝીદ ખીન સુરીયાને દમીશક ઉપર ચઢાઈ કરવી અને શરજીલ ખીન હસનાએ બચતુલ મુકદ્દસની પુર્વે જોરડાનીયા નદીનો કીનારો જાળવવો.”

આ સરદારો પોતપોતાના લશ્કરના સ્વતંત્ર સેનાપતિ હતા, પરંતુ તેમને હુકમ હતો કે જરૂર પડતાં બધાએ એકત્ર થઈ જવું અને તેવા પ્રસંગે અબુ ઉમયદાએ એકત્ર લશ્કરના સેનાપતિ તરીકેનું પદ લેવું.

મુસલમાનોનું બધું લશ્કર બાગ્યેજ ૭૦૦૦ થી વધારે હશે. જ્યારે દુશ્મનનું લશ્કર ઘણું મોટું હતું. દુશ્મનના મોટા લશ્કરની ખલીફાને ખતર મળતાં તેઓ મુંઝાયા, અને ખાલીફને શામ તરફ મોકલવાનો ધરાદો કુર્ચો. ખાલીફ પોતાના બાહુબળને અંગે પયગમ્બરે ખુદા (સં) તરફથી “સૈયુદ્ધાહ”નો એલકાબ મેળવી ચુક્યા હતા, તેમની બહાદુરી અને શુરવીરતા ઉપર ખલીફાને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, પરંતુ અત્યારે તેઓ દક્ષિણ અરબના બળવાખોરોને સમ આપવા ગયેલા હોવાથી ખલીફાએ ખાલીફને લખ્યું—

“મુસલમાનો માટે ગંભીર અને કટોકટીનો વખત છે. ખુદા સીવાય કોઈનો મુસલમાનોને આશરો નથી; તમારે હવે ધરાક અરબ તરફ નજર કરવાની જરૂર છે. કુદ્દા અને હનઝા તમને સોંપવામાં આવે છે. તમારું કામ તાકીદે આટોપી દઇ વેળાસર ઇલા તરફ જવાનું છે.”

અમીરૂલ મુમેનીનનો પત્ર મળતાં સૈયયુદ્ધા વીજલીના વેગે અરબના આકાશ ઉપર ચમક્યા. યલગાર કરી સવાદ અને હનઝાનો બળવો સમાવી ઇલા ઉપર તુટી પડ્યા. ઘણા લોકો કેદ થયા. આ કેદીઓના સંબંધમાં કોણ કળી શકતું કે તેમાં કીમતી ઝવેરાતો પણુ છે અને કેને ખતર હતી કે આ કેદીઓની ઝોલાદમાં હસન બસરી જેવા વિદ્વાનો અને ઉદ્ધારકો પણુ જન્મ લેશે.

શીક અને કુદરનો નાશ કરતી ખાલીફની તરવાર છેક શીરાત-

શીરાતના કીનારા સુધી પહોંચી શીરાતના ફળ દ્રુપ પ્રદેશમાં ધસલામતો વાવટો ઉભો થયો. આ વીજ્ય અને સફળતા જોઈ ખલીફાએ અંભિપ્રાય બાંધ્યો કે:—

“એવી કદ માતા છે કે જે ખાલીફ જેવા સપુતોને જન્મ આપે.”

શીરાતને કીનારે પડેલા ખાલીફના લશકર સાથે ખલીફાને ખબર મળી કે શામ ગયેલા ઇસલામી લશકરની સ્થિતિ સંતોષકારક નથી. કયસરે મોટા પાયા ઉપર સડાઈની ગોઠવણો કરી છે. આ જોઈ અમીરલ મુમેનીને ખાલીફને લખ્યું કે “અધુ લશકર મુસનાને સોંપી શામ તરફ ઉપડી જાઓ.”

ખાલીફે આ પ્રદેશમાં લાલદાયક સફળતા મેળવી હતી. કીસરા ઉપર હુમલો કરવાનો તેઓએ ઠરાવ કર્યો હતો. ખલીફાને હુકમ મળતાં ખાલીફે અધુ લશકર મુસનાને સોંપ્યું અને પોતે ૧૫૦૦ સવારો સાથે શામ તરફ ઉપડી ગયા.

પ્રકરણ અગિયારમું.

અપાર અજયબી

—:(૦):—

“હું એક યુનાની ડોસી છું. મને તમારા કેદી, તમારા

કીલ્લા અને તમારા કામ ધંધા સાથે શો સંબંધ ? દુરમુઝદ અમારો પ્રતિપાળ હતો અને અમે તેને દેવતા માનતા; જે ઠેકાણે તેને ફાંસી થઇ, જે ઝાડ સાથે તેને બાંધવામાં આવ્યો, જે સ્થળ ઉપર તેણે સંસ્કારનો ત્યાગ કર્યો, તે સધળો વિસ્તાર અમારી પ્રાર્થનાનાં પવિત્ર મથક છે. હું હવે દુનિયામાં થોડા દીવસની મેમાન છું. હલાતું ચલાતું મારાથી નથી, ઉઠી બેસી હું શકતી નથી, મારી જીંદગીના છેલ્લા દીવસો ઇબ્રાહિમમાં વીતી ગય એજ મારી ઇચ્છા છે. અહીં બાંજ એક ઝુપડી બાંધી, તેમાંજ મારા દીવસો ગાળીશ.”

સીપાહી—“અમે ચારે માણસો તને ખુશીથી પરવાનગી આપત પણ અમારો એક પોહરેગીર મારો ગયો અને અત્યાર સુધી ખુનીનો પતો મળ્યો નહિ. તે દીવસથી ચારે માણસોએ સાથે રહેવાનો અને કોઈને કીલ્લા પાસે નહીં આવવા દેવાનો ઠરાવ કર્યો છે. તું જો પુગ્ન કરવા માગતી હોય તો જા, પણ અહીંયાં રહેવાની તારી ઇચ્છા પુરી થાય તેમ નથી.”

“એક ઘરડી સ્ત્રી !” તે ડોશીએ કાકતુદો કરતાં કહ્યું “મુશકેલીથી પોતાનો હાથ ઉચો કરવા જેટલી શક્તિ પણ ધરાવતી નથી, તેથી શું ભય રખાય. મારી ઝડતી લઇ શકા છે, રોજીંદા બલ્કે હર વખત મને તપાસી પોતાની ખાત્રી કરી શકે છે, મરતાં સુધી હું તમને આશિર્વાદ આપતી રહીશ, તમે મારી ઓલાદ જેવા છો, મારી આજીજી કમુલ કરો અને રહેવાની રજા આપો.”

પ્રથમ પોહરેગીરોમાં મતભેદ પડ્યો પરંતુ છેવટમાં સહમત

થયા કે આ ડોશી તરફથી ભય રાખવા જેવું કશુંએ નથી. તેણી ને પરવાનગી મળી. એક ખુણા ઉપર ઝુંપડી બાંધી ડોશી તેમાં રહેવા લાગી. રાત અને દીવસ, સવાર અને સાંજ જંગલમાં ફેરા આંટા મારતી, ફળ ફળાદિ વીણી લાવતી, બહેજાનું ખાણી ભરતી, ઝુંપડી આગળનાં ઝાડોને સીંચતી અને જીંદગીના દીવસો ગાળતી.

પીંજરામાં પુરાયેલો સીંહની માથું કુટતો હોય—ચાહે અનતા-કીયાના કેદીની આબાદ તેવીજ રથીતી હતી. તે જાળીઓ સાથે અથડતો, કીલ્લાપર ચઢતો અને નીચે કુદી પડી આત્મ હત્યાનો વિચાર કરતો, પ્રરંતુ તે પ્રમાણે વર્તી શકતો નહિ. આવીજ દશામાં ત્રણ મહીના વીતી ગયા. રહી રહીને હવે તેને પોતાના સંકટોનું ભાન થવા માંડ્યું. તેના પ્રતાપે એક માયાવાન અને શુદ્ધ મિત્ર ઉપર થયેલા બુલ્લભોનું તેને ભાન થવા માંડતાં, ગાંડે બની રડવા, પોકારવા અને માથું કુટવા માંડતો અહીંથી છટકવાનો કે છુટવાનો તેને કોઈ ઉપાય સુજતો નહિ.

એક રાતના છેલ્લા પહેરે કીલ્લાની નીચે ખટખટ થતે અવાજ તેણે સાંભળ્યો. અજાણી પામ્યો, આગળ વધ્યો, ખટ-ખટનો અવાજ ચાલુ હતો, સવાલનો જબાબ નહી—ભેદની સમજણ નહી—મુંઝવણનો ખુલાસો નહી. કાન ધર્યો, જોરથી પુછ્યું, ‘યુમ પાડી—પણ બધું વ્યર્થ. રાતનું અંધારં પરાઢીયાના પ્રકાશથી બદલાવા માંડ્યું, સુરજનાં કિરણોએ આ અવાજનો અંત આણ્યો. બધું હતું તેવુંજ બન્યું. આજનો દિવસ કેદી માટે કેવો વિત્યો તે તે

ખુદાજી જાણે કે તે પોતે; દીગરનો અફેક પથર, અફેક ઈંટ, આમ તેમ, આગળ પાછળ. આજુબાજુ, જોધ, તપાસી, ખોતરી પણ બધું વ્યર્થ. સુરજ પોતાની ફરજ પુરી કરી રૂખસદ થયો. દુનિયાનો વ્યવહાર બંધ પડ્યો. હારેલા થાકેલા લોકો સુઇ ગયા, બધેબધે શાંતિ પથરાઇ. રાતનો પહેલો પહોર વીત્યો, કેદી ચોકમાં પડ્યો હતો. તે પોતાના મન સાથે બબડ્યો—

“જે એક શક્તિ સ્થાયી છે તેજ પ્રાર્થના પાત્ર છે, તેવીજ રીતે પ્રેમ માટે તે અદ્વિતીય સુંદરતા વાળી તે એકજ પ્રતિમા. તે કેવી—મનુષ્ય તરીકેની કમોટીમાં ઉતીર્ણ નહિ પણ સંપૂર્ણ, ઉપકારી પણ બીનસ્વાર્થ. સુંદર—અણજોડ, નહિ—લાજવાબ સ્ત્રી—સ્ત્રી નહી શાહઝાદી, શાહઝાદી નહિ—મેહબુબ, દુનિયા તેના પગ તળે આખોતું બીજાણું કરવા આતુર, દુનિયા તેની સુરત ઉપર કુરબાન થવા તઈયાર, દમીશક તેનું કલેમાગો, શામ તેનું ગુલામ, આ ગરીબ ઉપર આ ફકીર ઉપર, એટલી દયા. એવી માયા, સ્ત્રી નહી હુર, ઇન્સાન નહિ ફિરશતો!”

“તઆહ કર! હાય દુનિયા, મોત! મોત!! એ જીંદગી, જીલમ છે, સીતમ છે, ગજબ છે, આ કેદીના દ્વારે તે હુર અંધારી રાત્રે આવે, તે ફુલ કાંટામાં પીંખાતું આવે અને મારા જાલીમ હાથ પથરાયી તેનું સ્વાગત કરે. આવ! આવ! એ મોતના દૈત્ય. આવ! તે પ્રતિમાનાં પ્રેમાળ દર્શન કરાવી, આ જાલીમ હાથોને નિર્જીવ બનાવ.”

“ તારા ઝબકે છે, હવા વહે છે, પલ્લવો સરસરે છે. દુનિયાની ગતિમાં કુદરત પોતાનું કામ કરે છે. દીવસ અને રાતના વહેવા સાથે ફણુગા, કળી અને પુલ્લની અલટાપલટી થાય છે, એક ગતિ આવે છે અને બીજી જાય છે; છનાં માફ દુઃખ, મારી વ્યાકુળતા, મારી નિરાશા, મારી પરેશાની તેની તેજ. તું કુદરતનો ધણી છે, બળવાન છે, બનાવ, બતાવ ! ઓ કુદરતવાળા ! તે ચમત્કારીક પ્રતિમા !”

“ બચ ! મને પહોરેગીરોનો ભય નથી, ચાર તો શું હજારનો. એક વેળા બહાર નીકળું, જોઈ લઈશ; જે આવશે, જે વીતશે મને માથે પડશે. આંધળો છું, તેના દીદારથીજ આંખોમાં નુર આવશે. બહેરો છું, તેનો પ્રેમાગ સ્વર મારી ચિકિત્સા કરશે. નીકળી જઈ, ઉડી જઈ, પહોંચી જઈ પશુ.....”

તે ઉઠ્યો, ઉભો થયો, કંઈક વિચાર કર્યો, ઉપર ચઢ્યો, નીચે આવ્યો. કાળી કાળારાત્રી આચ્છાદિત હતી. આભાસ્યળમાં તારાનાં ગુંછળાં એક બીજા સાથે ગુંચવાયાં હતાં. આકાશ તરફ જોયું, નિરાશ થયો, માથું ધ્રુણવ્યું—ખોલ્યો.

“ આખા દીવસના વિયોગી તારાને આકાશ પોતાના ખોળામાં લે, અટક્યાળી હવા ખીલતા પુલોનો ખોસો લે, હું કમનસીબ કેદી બની કાળ કોટડીમાં માથું ફેડું.....”

તે વધુ કંઈ કહેવા જતો હતો કે ખટખટના અવાજો તેને

અટકાવે! આ નવા તીલીરૂપે તે કમનસીબને વધુ અજાયબીમાં નાંખ્યો. જે ભાગ તરફથી અવાજ આવતો હતો ત્યાં જઈને બેસી ગયો. પરંતુ પ્રથમનોજ દીવસ હતો તે સમજી શક્યો નહીં કે તેમાં શું ભેદ હતો.

કેદીની અપાર અજાયબી અને મહેનતનો અણથક પ્રયાસ જોઈ પરોઢીઆનો પ્રકાશ ખડખડ હસી પડ્યો, આફતાબનો કરપીણ ડોળો ચાહે અંતાકીયા ઉપર કરડો તાપ પાડે તે અગાઉ એક પથર ગતિમાં આવ્યો, હાલ્યો, ઉપડ્યો, ઉત્તરકાયો અને ઉભો થયો. પથરમાં ચોટિલી પ્રતીમા—ડોશીના લીલાસમાં સલમુનીયા-દેખાઈ ! કેદી આગળ આવ્યો, સુરત જોઈ, નમ્યો અને બોલ્યો—

“ અશક્યને શક્ય, મુશકીલને આસાન, સાંજને સવાર, શ્યામને સફેદ કરનાર શક્તિ, પરવાનગી આપ ! તારા હાથો ઉપર નીસાર અને કદો ઉપર કુરઆન થાઉં. વિચાર વમળમાં અને બુદ્ધિ હેરાનીમાં દંગ છે કે જ્યાં કાગળનો કકડો, દોરડાનો દુકડો, કે કબુતરનું પીછું ન આવી શકે, ત્યાં એક પુરી વ્યક્તિ, એક સાહસિક બાનુ, મહેલોમાં વસનારી, પુષ્પ શય્યાપર પોઢનારી, ક્યાંથી અને કેવી રીતે આવી ! અજાયબી ! અજાયબી !!

“ આ પુરી સુરંગ છે.” સલમુનીયાએ કહ્યું “ કીલ્લાની બહારથી અહીંયાં સુધી આવી છે. આ વસ્ત્ર લ્યો અને રાત્રે અહીંથી નીડળી જાઓ.”

“શાહઝાદી” કેદી બોલ્યો. “તે કેમ બને. હું તને અહીં મુકી ચાલ્યો જાઉં, એ કેમ બને. નહીં ! કદી નહીં !”

“હઠ ન કર” શાહઝાદી સલમુનીયાએ સમજાવ્યું. “સંજોગે એવાજ છે અને સમયની આવશ્યકતા એમજ કરવાનું કહે છે. તકરાર વ્યર્થ છે. હું જાઉં છું અને મારી ઝુપડીમાં બેસું છું. આશ્તામ અસ્ત થયા પછી હું આવીશ.”

“શાહઝાદી” કેદીએ કહ્યું. “હું શું કહું. વખત બધું બતાવી રહ્યો છે. આ રૂબે રોશન ધુળમાં અટાએલું અને આ હાથ જખમોથી વીધાએલા !”

માલેકા કદી ઝુપડીમાં અને કદી કીલ્લામાં—આવી રીતે દીવસ પુરો થયો. સંધ્યા થવા આવી. સલમુનીયાએ કેદાને કહ્યું—

“આશ્તામ અસ્ત થવા માંડ્યો છે. તમે વસ્ત્ર બદલી નાખો અને રહેજ અંધારં થતાં જાનામાના કીલ્લામાંથી નીકળી ચાલ્યા જાઓ.”

“શાહઝાદી” કેદી ગળગળિત સાદે બોલ્યો. “તમારા હુકમ સામે મને કંઈ કેહવા પણ નથી.”

“મારી પાસે હથીયાર પુરતું છે.” સલમુનીયાએ ખંજર આપતાં કહ્યું. “બીકટ સમયે તમે પોતાનો બચાવ કરી શકશો.”

કેદીએ હથેલિયાર બાંધ્યાં, પોશાક બદલ્યો અને શાહજાદીના કહેવા પ્રમાણે ડોશી બની આગળ ચાલ્યો. અડધી રાતના વખતે શાહજાદી બહાર આવી. તેણી દરવાજા સુધી પહોંચે તે અગાઉ પહોરાવાળાએ અવાજ કર્યો. “કોણ ?”

સલમુનીયાએ જવાબના બદલામાં આગળ વધી ખંજરનો વાર કર્યો. પહોરેગીરે ખંજર પકડી લીધું. બીજી તરફથી ખંજર ચાલ્યું અને પહોરેગીર ચુપચાપ પરલોક પહોંચ્યો.

—o—

પ્રકરણ બારમું.

—❀❀❀(૦):❀❀❀—

અજાયબી ! અજાયબી !! આફત ! આફત !!

—(૦)—

“ આજે પુરા પંદર દીવસ થઇ ગયા છે. શામ આખું શોધાવ્યા છતાં શાહજાદી સલમુનીયાને પતો મળતો નથી. મારી સમજમાં નથી આવતું કે હવે શું કરવું. કોણ જાણે આકાશ ઉઠાવી ગયો કે પૃથ્વી ગળી ગઇ. સીપાહીઓ શોધીને હારી ગયા, જાસુસો ફરી ફરીને થાકી ગયા. ખુણે ખુણે શોધ્યો અને રજે રજ તપાસી, પરંતુ કશો પતો મળતો નથી.” કીલોસ ઉદાસ દશામાં ખેઠે હતો.

“ મારી આંખોમાં ‘અધુ’ અંધારું છે ” ફલોરા શીકરમાં બોલી
 “ આવું પીવું બાવતું નથી, જુખ, તરસ અને ઉંઘ ઉડી ગયાં છે.
 પંદર દીવસ પછી આજે પોશાક બદલી છે. આટલા દીવસ વીતી ગયા,
 હેરાન અને પરેશાન છું. શું કરવું એ સુઝતું નથી. ઝાલીમ વુર-
 દાનનું આ કામ હોય ! તેની માગણી એટલી ખરાબ લાગી કે
 તેણીએ દેશ અને જીંદગીને લાત મારી ! ”

ગમગીન કીલેસ ધીમેથી બોલ્યો “ ચોમેરથી મારી મુંઝ-
 વણમાં વધારો થતો જાય છે. લશ્કર જે કે થોડું નથી છતાં
 દેશમાં આવેલા દુશ્મન સાથે લડવાનું છે. દુશ્મનો પણ દયાળુ
 અને સભ્ય નહીં પણ નિર્દય અને જંગલી. એક મન ઉપર કેટલા
 સંકટોની જાળ.”

ફલોરાએ તીવ્ર અનતાં કહ્યું—“તમારું રાજ્ય અત્યારે પાયમાલ
 થાય, દુશ્મન આજે શામપર કબજો કરે, મને તમારા રાજ્યની,
 તમારા દેશની કે તમારી કોમની જરાએ દરકાર નથી, માફ આજે
 કોઈ પણ રીતે મને મળે, હું યુનાન ચાલી જઈ અને આખી ઉમર
 સુધી પછી તો શામનું નામ પણ લઉં નહીં.

કીલેસ—“ સલમુનીયાના વિયોગની એસર મારા ઉપર તમારા
 કરતાં કોઈ પણ રીતે ઓછી નથી થઈ. તમારું હેતુ માત્ર પાળવાનું
 છે, પરંતુ માફ તો કલેજનું રત્ન છે. તમારું દુઃખ હાથના જખમ
 જેવું છે પરંતુ માફ કાળજી ચીરાઈ ગયું છે. આ જીવલેણ બા

ઉપર મીઠું ભભરાવે નહીં. શામ ઉપર દુશ્મનનો કબજો રહેલ નથી. મારી જીંદગીમાં દમીરક ઉપર ડોળો નાખવાની કોઈની શક્તિ નથી ”

આટલું બોલ્યા પછી બન્ને પતિ પત્નિ ખામોશ થયાં. વસંત રતુ હતી પણ કીલોસનો શાહી મહેલ ધુળમાં અટાયેલો હતો. ફુલ ખીલેલાં હતાં પણ તે તરફ ઉદાસીનતા હતી. પક્ષિઓ કીલોલ કરતાં પણ દર્દીઓ કંઈ પણ નાદ નીકળતો. જે સડક ઉપર સાંજરે ચાલવાની જગ્યા નહોતી મળતી તે માર્ગ આજે વેરાન—નિર્જન હતો. જે મહેલમાંથી હર વખત રાગ રંગ અને વાજાં ગાજાંના મનહર નાદ સંભળાતા ત્યાં આજે રડારોળ અને કળાપીટનો કંઈક ધ્વનિ હતો.

કીલોસ ઉઠ્યો, હર્યો, ફર્યો અને પાછો ખુરશી ઉપર આવી બેઠો. તે કોઈ ઉંડા વીચારમાં હતો. ચોપદાર આવ્યો અને બોલ્યો.

“ અંતાકીયાનો કેદી નહારી ગયો. બીજો પોહરેગીર પણ માર્યો ગયો. ”

કોઈથી કીલોસ તમતમી ઉઠ્યો. તેનો રહેરો રાતો અંગારા જેવો બન્યો. ટેબલ ઉપર હાથ અક્ષાળતાં અને જમીન ઉપર ઠોકર મારતાં, દાંત કચકચાવતો ઉઠ્યો. તેણે ગુસ્સામાં કહ્યું—

“ ગજબ થયો, સીતમ થયો, વિચાર હતો કે આજે તેની તપાસ કરીશ. અત્યાર સુધી જણાવું નથી કે કોણ હતો! તે યુગ્મની હતો કે મુસલમાન, અપરાધી હતો કે નિરપરાધી, જમસુસ હતો કે

પ્રબળજન, એક માણસ ચાર માણસોને બાપ બાપી ગયો. અબ-
યખી ! અબયખી ! ! ચમત્કાર ! ચમત્કાર ! ! કયસરને ખચર પહોંચી
ગઇ છે. મુસીખત ! મુસીખત ! ! આફત ! આફત ! ! ઘોડો હાજર કરો.”

પ્રકરણ તેરમું.

—:(૦):—

બસરાનું લયનાક મુદ્દ.

શામની સરહદ ઉપર મુસલમાનોએ પ્રથમ બસરા સર કરવાનું
હતું. બાર હજાર રોમનો હર વખત અહીયાં લડવા અને મરવા
માટે તૈયાર રહેતા હતા. શામની ભાષામાં બસરાનો અર્થ નિર્ભય
પુરજનો થાય છે. મુસલમાનોએ આગળ વધવાનો વિચાર કરતાં
રોહાનેસ નામનો બસરાનો હાકેમ મજબુત લશ્કર લઇ આડો પડ્યો.
રાત્રે વેશ બદલી તે મુસલમાનોના લશ્કરમાં આવ્યો. ઇશ્તાની નમાઝ
પઢી મુસલમાનોએ બલ્લાહો અકબરનો ગગન ભેદી નારો માર્યો.
પવિત્ર પ્રાર્થનાથી સધળા પરવાર્ષા પછી અબુ ઉબયદાએ કહ્યું—

“સત્ય અને જુઠું, ધર્મ અને અધર્મ, ઇસ્લામ અને કુફર

તથા શીરક અને તોહીદનો છેવટનો ફડચો કરનારો વખત આવ્યો છે. આજની દુનિયા ભેદ લે અને આવતી દુનિયા સાંભળી લે કે ખુદાના નેક બંદા સત્યનો ફેલાવો કરવા પોતાના જીવ કેવી રીતે કુરબાન કરે છે. તોહીદનું સામ્રાજ્ય અત્રિયજ અને યજ્ઞની છે. અહો બાગ્ય તેમનાંજ કે જેમની નાપાયદાર જીંદગી આ પવિત્ર કામના ઉપોગમાં આવે. મરવું અવશ્ય છે, પરંતુ તમારું મરણ તે મરણ છે કે જે ઉપર હજારો જીંદગાની અને તમારાં મુરદાં તે મુરદાં છે કે જેમની ઉપર લાખો જીંદગાનીઓ કુરબાન છે. તમે તેજ છો કે પોતાનું લોહી રેડી ખુદાનું નામ ખુશંદ કર્યું છે જ્યાં અખંડ શીરક અને મુર્તિઓની પુજા થતી હતી ત્યાં વહદદુ લા શરીરની પાંચે વખતની પ્રાર્થના સ્થાપન કરનારા તમેજ છો. ઇસ્લામની જુમીકા બાળકોની રમત નથી. મુસલમાનોએ કાળજીના કકડા કરી પોતાનું લોહી સીંચી પૃથ્વીને તૃપ્ત કરી છે પોતાના બહાલા બાપ્તઓને ગોરમાં સુવાડી તોહીદનો ડંકો વગાડ્યો છે”

“ તે વખત જુલો ગયા ! ચોમેરથી કુરેશે ઇસ્લામ સાથે દુશ્મનાવટ બાંધી ! ખત્રીસ દાંતોની દુશ્મનાવટ વાળી જીભ પ્રમાણે એક માણસ કલામયે હકની મુનાદી કરતો હતો ! કયું દુઃખ હશે જે ન સહ્યું હોય ? કઈ મુસીબત છે જે ન વેઠી હોય ? પરંતુ અમારી અને અમારા માબાપની જીંદગીઓ તે પવિત્ર હબીબ ઉપર કુરબાન આવ્યો, શરીર બવાયું, માથામાંથી લોહીના કુવારા છુટ્યા, ગળામાં કાંટા ખાયા, છતાં દ્રહતામાં ડબ્બા નહિ. બાગ્યશાળી અને ખુશનસીબ

પ્રુદાના તે બંદા હતા જે હાદીએ બરહકના પક્ષમાં કુરબાન થયા. તેમના પવિત્ર આત્મા આજે જન્મતુલ્ય શરીરોસમાં આરામ કરે છે. તમે તેજ રસુલ (સં) ની ઉમ્મત અને તેજ શહીદોની ઓલાદ છો. તમારે બસરામાં બતાવી આપવાનું છે કે મુસલમાનો. ઇસ્લામની લાજ રાખવા કેવી કુરબાનીઓ આપે છે”

અબુ ઉબયદના ખુતબાએ સંપૂર્ણ અસર કરી. મુસલમાનોમાં અજબ પ્રકારનો જુસ્સો પ્રગટયો. તેમનું જે ચાલતું હોય તે સવારને બાજુએ મુકી નેઓ. અત્યારેજ બસરા ઉપર તુટી પડે. રોહાનેસે ખુતબો સાંભળ્યો અને મુસલમાનોનો ઉત્સાહ જોયો તે ગમરાયો, લયથી ક’યો, તેણે પોતાના લશ્કરમાં આવી કહ્યું કે મુસલમાનો સાથે લડાઈ કરવી રહેલ નથી. પરિણામે આપણી અવશ્ય હાર થશે. જેમ અને તેમ સુલેહ કરી લેવામાં આપણું હિત છે.

બસરાની પ્રજા અને લશ્કરે રોહાનેસને ઠપકો આપ્યો અને જીવમાં જીવ હોય ત્યાં સુધી સ્વદેશ, જન્મભુમી અને શામની રક્ષા માટે કુરબાન થવાની ડઠતા બતાવી. અંતે રોહાનેસે લડાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

સેનાપતી અબુ ઉબયદનો કુકચ મળતાં હજી હજાર અરબોના મોટા લશ્કર સાથે શરજીલ ખીન હસના આગળ વધ્યા. મુમસલમાનોમાં જોશ અને શુજ્જઅતની ખોટ નહોતી છતાં સૈમનો પણ નબળા હતા નહી. ફતેહના ઘોર ધ્વની સાથે રોમન લશ્કર સહેર-

માંથી નીકળવા માંડ્યું. પહેર દીવસ ચઢના પહેલાં પંદર હજાર રોમનો મેદાનમાં આવ્યા. શરણે દીલ ઉશકેરનારા ખુતબા પછી હમ્મલો કર્યો. અંધાધુધ અરબો તુડી પડ્યા અને પહાડ સામે હોય તો તેના પશુ ચુરે ચુરા કરી નાંખે છતાં રોમનો ડગ્યા નહી. અંધાઈ થતાં મુઘી લગાઇ ચાલુ રહી રાત થતાં લગાઇ મુલતવી રહી ખીજ સવારે લશ્કરોની સફા સમારવામાં આવી અરબોને હુમલામાં બસ-રાનો કબજો લેવાની ખાત્રી હતી. પરંતુ પહેલા દીવસની લગાઇ પછી અરબો સમજ્યા કે બસરાનો કબજો રહેલો નથી.

ખીજ દીવસની લગાઇ શરૂ થઇ. એક સહ પશુ આગળ કે પ્રાછળ થઇ નહી. લોકોની તીકા વહ્યા છતાં કોઇ લશ્કર જુખીશ ખાતું નહી. ખપેર થતાં મુસલમાનોએ જ્યેયું કે કીલ્લામાંથી અસંખ્ય સવારો નીકળ્યા અને તેઓએ અરબોની જાવણીને ચોમેરથી ફેરી લીધી. મુસલમાન સરદારોમાં કંઈક નિરાશા જણાઇ શરણે પેતાનું લશ્કર ખાછડા લેવા વિચાર કર્યો પણ તેણે જ્યેયું કે પ્રાછળ બસબનો વખત નહી. મુસલમાનોને લડ્યા વગર અને મર્યા વગર છુટકો હતો નહી. આ કટોકટીના વખતે એક નવા લશ્કરે દેખાવ દીધો. મુસલમાનોપર આ નવા લશ્કરની ખરાબ જાપ પડી. તેઓએ મર્યા લીધું કે આ લગાઇમાં એક પશુ ફીનદાર જીવતો બચવાની આશા નથી. રોમનો સમજ્યા કે શામતું નવું લશ્કર તેમની કબજે આવ્યું છે. રોમનો ખુશ હતો અને પેતાની જીતને તેમનો પુરો વિશ્વાસ થયો.

બન્ને લશ્કરોની જીવલેણ અજબબી વચ્ચે “ અહલાહો અક-
બર”ની તકબીરે ચુકાદો આપ્યો. અમીરૂલ મુમેનીનની આસાથી
ખાલીદ ખીન વલીદ મુસલમાનોની મદદે આવ્યા હતા. પાંચે આવતાં
ખાલીદે મુસલમાનોને કઢંગી દશામાં જોઈ એકદમ યાદોમ હુમલો
કર્યો, રોમનોની હીમત તુટવા લાગી અને મુસલમાનોમાં નવચેતનનો
સંચાર થયો. રોમનોને પળવારમાં પાછળ ખસવું પડ્યું. મુસલમા-
નોને પોતાની જીતનો વિશ્વાસ થયો. સાંજ થવા આવી હતી. ખાલીદે,
રોમનોના આવા મોટા લશ્કર સામે મુસલમાનોને ઉભા કરવા માટે
શરજીલને ઠપકો આપ્યો. પરંતુ તેણે સેનાપતી અબુ ઉમયદાના હુકમને
શરણ થવાની પોતાની ફરજ જતાવી.

અધારે થતાં લડાઈ બધ રહી. બે દીવસની લાગટ લડાઈથી
થાકેલા સીપાહીઓ નમાઝ પઢી સુમ ગયા. રાત્રે હુમલો કરવાના
દુશ્મન તરફના બમથી ખર્જીદે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ ચોમેર પોહોંગે
ભરવા માંડ્યો. પરાદીપું થતાં લશ્કરને બેદાર કયું, અઝાન દીધી,
નમાઝ પઢાવી અને સુરજ નીકળતાં મેદાનમાં જમાવ થયો. પ્રથમ
દીવસના રોમનોના પરાક્રમથી રોહાનેસને જીતની આશા બધાઈ
હતી, પરંતુ બીજા દીવસે ખાલીદનાં પરાક્રમ જોઈ તે પાંચો
નિરાશ થયો.

આજે લડાઈનો ત્રીજો દીવસ છે. રોમનોના જોર બુલ્લમથી
નિરાશ રોહાનેસ પોતાના લશ્કર સાથે મેદાનમાં આવ્યો. તેણે બન્ને
લશ્કરોની વચ્ચે આવી કહ્યું. ‘ આજે એક ખીન્નએ પોતાનું બળ

ખતાવવાનો દીવસ છે. અફેક પહેલવાને વ્યક્તિગત ચુદ્ધ કરવું. હું સરદાર છું મુસલમાનોના સરદારે મારી સાથે લડી 'ઊંવટનો ફેસલો કરવો.'"

રોહાનેસના ચબ્દો સાંભળી ખાલીદ ખીન વલીદ મેદાનમાં આવ્યા અને હુમલો કરવા જણાવ્યું. રોહાનેસે હુમલો નહીં કરતાં ખાલીદની પાસે આવી ધીમેથી કહ્યું—

“હું તો પ્રથમથીજ મુસલમાન થયેલો છું. મને તમારામાં પનાહ આપો અને લાઇ ગણો. હું લડવા માટે નહીં પણ અરજ કરવા માટે આવ્યો છું. લોકોને ખંડણી ભરવા અને ઇસ્લામ કમ્યુન કરવા સમજાવું એટલો અવકાશ આપો.”

ખાલીદ પોતાના અનુભવોને આધારે જણાવ્યું. “અમારી સાથે મળી જવાની તમારા માથાસોને શંકા ન થાય તે માટે હલકા હલકા જખમ લગાવી દેશે”

રોહાનેસ તેમ કરવા રાજી થયો અને ખાલીદે હાથ ખંજરથી તેના હાથ ઉપર જખમ કર્યા.

રોહાનેસ આખડીઓ ખાતો પોતાના લશ્કરમાં પહોંચ્યો. તેણે રોમનોને સંબોધતાં કહ્યું. “ખાલીદ મનુષ્ય નથી કોઇ દેવી શક્તિ છે આપણામાં તેની સાથે લડવાની તાકાત કે કૈવત નથી. સુલેહ કરી તેના લોખંડી પગમાંથી છુટકારો મેળવો.”

રોહાનેસે થણું સમજવું પરંતુ યસરાવાળા પોતાની જન્મ ભુમીની રક્ષા માટે કપાઈ મરવાના સોગન લઈ બેઠા હતા, લોકોએ તેને સખત ઠપકો આપ્યો એટલુંજ નહિ પણ બેડીઓ નાખી મહેલમાં કેદ કર્યો. કચસરના લશ્કરના સેનાપતિને પોતાનો સરદાર બનાવી લગાઈ માટે મેદાનમાં આવ્યા.

આ રોમન સેનાપતી કોન્સ્ટાન્ટીનોપલનો એક પ્રખ્યાત યોદ્ધો હતો. તેણે પોતાની રહી અનુસાર સફા સમારી આગળ આવી કહ્યું—

“મુસલમાનોમાં કોઈ એવો છે કે રોમન બહાદુરના બળની પરીક્ષા કરવા મેદાનમાં આવે.”

ખલીફતુલ મુમેનીનના પુત્ર અબ્દુલ રહેમાન લશ્કરની સાથે હતા. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે મુસલમાનો સ્વાર્થથી કેટલા દુર હતા. ઇસ્લામ ઉપર કેવી કીંમતી જનો કુરબાન કરી દીધાની લાજ રાખતા હતા. અબ્દુલ રહેમાન રોમન પહેલવાનની માગણીનો જવાબ આપવા અધીરા બન્યા. મેદાનમાં જવાની પરવાનગી મેળવવા ખાલીફને અરજ કરી. રજા મળતાં અબ્દુલ રહેમાન મેદાનમાં આવ્યા. તેમને જોઈ રોમન સરદાર હસ્યો અને કહ્યું—

“શું મુસલમાનોના લશ્કરનો આધાર તમારા જેવા છોકરાઓ ઉપર છે? જેમના દુધના દાંત પણ હજી પડ્યા નથી?” અબ્દુલ રહેમાને ખચરદાર કરી વાર કર્યો, પહેલવાને જરડો વાળ્યો વાર ખાલી ગયો. પહેલવાને પુરતા બળ સાથે વળતો હુમલો કર્યો અને

અખડુલ રહેવાનું તરફથી, સમય સુચકા વાપરી કાવો, દેશમાં આખો નહોતો, તે સવાર સાથે થોડા પથ ભેટકે થઈ ગયા હોત. રોમન સરદાર આ અરથ છોકરાની સુધ્ધી જોઈ દંગ બન્યો, તે વિચારમાં હતો કે ઉપરથી વાર થયો તે રહેજ બન્યો, પણ અછડતો થા થયો. રોમન એ છોકરાનું બળ જોઈ ગભરાયો, હીમત તુટવા લાગી, ત્યાહ ઉડવા લાગ્યો અને બીજે વાર થાય તે અગાઉ થોડાં એક મારી પેતાના લશ્કર તરફ નહોતો. અખડુલ રહેવાને થોડો પાછળ ખાંખ્યો, પુક પકડી, તે લશ્કરમાં ભરાયો અને અખડુલ રહેવાનું તરવારની વીજળી ચલાવતા દુશ્મનોમાં પેસી ગયા. આ સ્થિતિ જોઈ ખાલીદ ગભરાયો, અખડુલ રહેવાનની છાંદગી માટે તેમને ભારે ભય વ્યાપ્યો. એક મુસલમાન બાળક હજારો દુશ્મનોની હાથમાંથી સલામત આવે તે માટે તેમને થંકા થઈ, એકદમ એકત્ર લશ્કરે હુમલો કરવાનો ખાલીદ હુકમ આપ્યો.

“એ કલાક સુધી ભયંકર લડાઈ થાંતી, હજારો લશ્કરો જમીન પર પડી. રોમનો પાછળ હટ્યા અને મુસલમાનો આગળ વધ્યા. છતાં અખડુલરહેવાન મળ્યો નહી. ખાલીદે મુસલમાનોને વધુ જોશ આપવા માંડ્યો અને લલકારી કહેવા માંડ્યું.”

“બહાદુર બંધુઓ! આગમાં ઘસ અને પરીક્ષાને વખત છે. આજે વધી પાછળ જવાનો મુસાલ કરો નહી. બહિરતના દરવાજા તમારી આગળ છે. શીરદોસમાને પાત્રે આત્મા તમને આવશ્યક આપવા સામે ઉભો છે. તમે તેહીદના ઝંડા તળે છો, ને પવિત્રતા ઉપર કુદરતી શાઓ છે, વધો! આગળ વધો!!”

ખાલીદે છેલ્લો શબ્દ પુરો કરતાં અગાઉ ટોડો દયાવી આગળ આવ્યા. મુસલમાનોએ અલ્લાહો અકબરની તકબીરથી મેદાન ગમ્તવ્યું કદમ કદમ મુસલમાનો આગળ વધ્યા. બસરાવાળા મુસલમાનોની ધીરતા અને જુસ્સો જોઇ અન્યથા પામ્યા, ખોદ ખોદો અને ભયનો અસર ફેલાયો કીલ્લામાંથી રડાપીટના અવાજો સંભળાયા, દેવળોમાં ઘંટ વાગવા માંડ્યા અને જોશબેર ઇબ્રાહિમગાહોમાં પ્રાર્થના થવા માંડી. મુસલમાનો કીલ્લા સુધી પહોંચી ગયા પ્રજાની આંખો ચોધાર આંસુ સેરવતી અને મુસલમાનો આગળ કચ્છુ સ્વરે દયાની ખાચના કરતી. ખાલીદે આગળ વધી કીલ્લા પાસે આવી પોકારીને કહ્યું—

“ પ્રજાએ નિર્ભય રહેવું, ઇસ્લામમાં જીલમ નથી.”

છેલ્લા શબ્દોએ રોમ્મનોનો પરાજય કર્યો, કીલ્લાની રડાકુટ ઓછી થઇ અને રોમ્મન લશ્કરમાં ભંગાણુ પડ્યું. પડતાં આખડતાં દુરમનોએ કીલ્લામાં ભરાઇ દરવાજા બંધ કરી લીધા.

સંધ્યા થઇ હતી, રાતનું અંધારું ચાલ્યું આવતું હોવાથી મુસલમાનો વધુ કંઈ કરી શક્યા નહી. કીલ્લાની પાસેજ અખદુલ રહેમાને પોતાની રાવટી ઠોકી અને આખી રાત જાવણીની રક્ષા કરતા રહ્યા. કીલ્લાની અંદરથી રાત્રે સંભળાતા રડવાના ભયાનક અને કચ્છુ સ્વરો તરફ મુસલમાન પહોરેગીરોને દયા આવતી અને વચ્ચે વચ્ચે પ્રજાને અભયદાન મળવાની ખાત્રી આપવામાં આવતી.

પરોઢીયું થતાં અખદુલ રહેમાને એક સફેદપોશને આવતો

જોયો, તરવાર ખેંચી હુશીયાર થયા અને પ્રુછયું “કાણુ?” સફેદ પોશ તરફથી જવાબને બદલે હાથ ઉંચો કરી છાના રહેવાની ક્રિસ્ટ-રત કસ્ટોમાં આવી, તે સફેદ આકૃતિ પાસે આવતાં આસ્તેથી બોલી-

“મારું નામ રોહાનેસ છે અને હું તમારા સરદાર ખાલીદને મળવા માગું છું.”

અબ્દુલ રહેમાને સાવચેતીથી જોયું કે તેની પાછળ કોઈ નથી અને તે દગો કરે તો તેનું વળે તેમ નથી. ખાત્રી થતાં તેઓ પોતાના આશ્રયમાં ખાલીદના ડેરા સુધી લઈ ગયા.

રોહાનેસ હઝરત ખાલીદ પાસે આવી રડી પડ્યો. તેણે કહ્યું-

“જસસંવાળાઓએ મારા ઉપર ધણો બુલમ કર્યો છે. મને માર મારી જખમી કરી એક ઘરમાં કેદ કર્યો. મહામેનતે સુરંમને રસ્તે બહાર આવી હું અહીં સુધી પહોંચ્યો છું. તમારા માણસોને મારી સાથે મોકલો. હું બતાવું તે રસ્તેથી શહેરમાં દખલ થઈ કબજો કરે.”

જાહેરમાં દુશ્મનની આ માગણી ધણી ગંભીર હતી છતાં ખાલીદે તે કબુલ કરી. આ કામ અબ્દુલ રહેમાનને સોંપવામાં આવ્યું. સો સીપાહીઓની ટુકડી સાથે અબ્દુલ રહેમાન તે ગુપ્ત વાટે શહેરમાં દાખલ થયા. મામલો ધણો બારીક હતો, કટોકટીનો બચાવક સમય હતો. અબ્દુલ રહેમાન અને તેમના માણસો ગંભીર

ખુદાઈની હું ના પાડું છું. તે પુબને લાયક હોય એવું કશું એ હું
માનતો નથી, બંદગીને લાયક માત્ર એક ખુદા છે. તે વહફુલા
શરીક છે. હું મુસલમાનોને મારા શાઇ ગણું છું અને અરબમાં
રહી-તોહીદનો અવાજ કાઢનારને રસુલે બરહક માનું છું.”
આગળ બોલતાં રોહાનેસ કલમયે તઇયયા પછી મુસલમાન થયો.

રોહાનેસ હવે ખાલીદના કદમોમાં હતો અને અમીરશ મુન્શીની
નની જીયારત કરવાની તેની ઇચ્છા હતી, ખાલીદ તેની સેવાની કદર
કરી, ગનીમતના માલને તેને સંસ્કૃત બનાવી પોતે હમીરક તરફ
જવા આગળ વધ્યા.

પ્રકરણ ચોદમું.

શામ સ્વર્ગની અસરા.

મુઘલ્ય-સમુદ અને શીરાલ નદીની વચ્ચે આવેલી દુનીયાની
એકીસતવાલી પૃથ્વીની મનહર સ્ત્રીયામંચુ અને ખુશનુમા કુંજમાં
આવેલી દુશ્વકાડીમાં બહેતી નહેરને કીનારે પાણીમાં એક લંબાવી

શાહઝાદી સહમુનીયા બેઠી હતી. તેને પેશાક સાધારણ હતો. પગમાં કાંટા વાગવાથી લે હી વહેતું હતું. મુખાકૃતિ દુઃખ, તિરાશા સ્વતે ચીંતાની ગ્રવાહી આપતી હતી. પાણી તરફ જોતી, આકાશ તરફ નજર નાંખતી, નિશ્વાસ ફેંકતી તેણી ઉભી થઈ ફરવા લાગી. અશ્વ-સોસકારક અંતઃકરણ પોતાના વિચારોને ધપકો આપતું. ખેમ તરફ તિરસ્કાર અતવવાની ગુચ્ચત્રચુનો હૃદયદ્રાવક બનાવ. તેના મ્હોડામાંથી શબ્દ નીકળ્યો નહી. તેણી પોતાના અંતરાત્માને ધપકો આપતી બેઠી હતી.

પાછળથી અવાજ આવ્યો “અંતે આ કોણુ છે.”

તેણીએ સાવચેત થઇ પાછળ જોયું. તેને બે સવારો દેખાયા. એકને બધા ઘોડા ઉપર નાંખામાં આવ્યો હતો. અને બીજો સાથે અટક્યાળા કરતો હતો. તેણી સશસ્ત્ર હતી. આગળ વધીને બોલી—

“તમે અહીયાં કેમ આવ્યા. આવવાનું પ્રયોજન?”

આ અવાજે બન્ને ઉપર પીઝળીની અસર કરી. બન્નેની જુદી જુદી દશા સાવ જણાઇ આવતી હતી. આ બન્ને સવારો, પુરદાન અને ફલોરા હતા. પુરદાન આનંદથી ઉજળી પડ્યો, તેણે ફલોરાને સંબોધી કહ્યું.

‘તારા જેવી નાપાક કુવટા સ્ત્રી, જેણે કતીયોપેત્રાની શોક બનાવ્યો, અમારું તન બદલ આળી નાંખ્યું હોય, તેના ઉપર કદિએ દયાવાન થવું જોઈએ નહીં. મારો મનજીવ નિશ્ચય હતો કે કોઇની રૂબરૂ તરી

ગરદન કાપી તેમનું અંતર અને મારી આંખો ઢાઢી કરીશ, પરંતુ તું બાળ્યશાળી છે કે અત્યારે આ એખી ફિરરતો તારી મદદે આંખો. મારા અંતરહાની સર્વાધિકારિણી સહમુનીયા જેને મારી આંખો ચારે દિશાએ શોધતી હતી તે મળી ગઈ.” પુરદાન દીવાના જેવે સહમુનીયાની તંદ્રા આવતાં બોલ્યો “મહેકા, મારી પાસે આવ, તારો નાશ્ટ્રુક હાથ મારા હાથમાં આવ, હું તે માથે ચઢાવું અને આંખો સરસો ચાંપું. આવ અને મારા તન બદનને બાળનારી બની ખુઝાવ.”

સહમુનીયાએ તીરસ્કાર બતાવતાં કહ્યું—“નાપાક ! તારો પાપી હાથ દૂર રાખ. ખજરદાર મારી તરફ હાથ ન ફાંખાવતો !”

પુરદાન—“શું પ્રેમની શહનશાહતમાં તારો હાથ કેઈ નવી જાતના અપરાધનો ભોગ થવાની ઇચ્છા રાખે છે?”

“પાકમાલ થાઓ તુ” સહમુનીએ તીરસ્કાર કરતાં કહ્યું માંડ્યું “અને તારો પ્રેમ. યાદ રાખ આવી વાતોથી તને ધણું સહન કરવું પડશે.”

પુરદાન—“તારી બુદ્ધિ ઉપર શા પથરા પડ્યા હતા કે પોતાનો ખુશનુમા મહેલ છોડી આ જંગલોનું સેવન કરે છે. તારી આંખોમાં ક્યાંની ધુળ પડી છે કે મારી રૂબરૂ આવી અસબ્ય અને તોછડી વાતો કરે છે.

સહમુનીયા—“મારી બુદ્ધિ ઉપર યશસ અને આંખોમાં ધુળ

એ બધુંએ ખરું, પરંતુ પોતાનો ખોટો વિચાર દીલમાંથી કાઢી નાંખ અને પાપી નજરથી મને જોવાનું છોડી દે.”

વુરદાન—“તને મારો ક્રોધ, બળ અને સ્થિતિનો અનુભવ છે. હું તેજ છું કે જેણે આખા શામમાં પોતાનો ડંકો વગાડ્યો હતો. મારી માગણી કપુલ રાખવા ઉપરજ તારી માનો ધ્રુટકારો થઈ શકે છે.”

સલમુનીયા—“તારા બળ, સ્થિતિ અને મનોવૃત્તિની મને ખબર છે. તારો દરજ્જો મારા જોડને લાયક હોય એટલું પણ હું સમજતી નથી. હું જાણું છું કે તું શું કરી શકે છે.”

સલમુનીયાએ છેલ્લા શબ્દ સાથે ખંજર કાઢ્યું અને વુરદાન ઉપર હુમલો કર્યો. વુરદાન પુરૂષ હતો. સ્ત્રી અને પુરૂષમાં ફરકજ હોય. તે પાછળ ખસી બચાવ કરી સલમુનીયાની પાછળ આવી તેણીના બન્ને હાથ પકડી લીધા. ખંજર છીનવી લઈ ખોદ્યો.

“હું તો પહેલાંથીજ કતલ થઈ ચુક્યો છું, મારામાં હવે શું રહ્યું છે, હજી પણ જે કંઈ રહ્યું હોય તો આ માથું હાજર છે, ખુશીથી કાપી લે. દીલ જ્યારે તારું થઈ ચુક્યું તો જાન પણ તારીજ છે.”

સલમુનીયા હવે વધુ ને વધુજ કંઠાળતી ગઈ તેણીની પાસે જો કે ખીજાં હથીયાર હતાં છતાં બન્ને હાથ વુરદાનના કબજામાં હોવાથી લાચાર હતી. ક્રોધમાં કંપી રહી હતી અને ચુપ ચાપ

પુરદાનનું જહોં જોઈ રહી. પુરદાને તેનું મન બાળવા. વધુ બોલવા માંડ્યું “આ ચંચળ આંખોને દયાવૃદ્ધી કરવા હજી પછી કંઈ વાર છે?”

“હું” સલમુનીયાએ રાતા ડોળા કાઢતાં કહ્યું “અવશ્ય તારા કબજામાં છું પછી તું બેવકુફ છે. માઈ શરીર મારા કબજા માં છે, માઈ અંતઃકરણ તારો તીરસ્કાર કરે છે. દયાનતની ફીટકાર પામેલી તારી સુરત, મારા માટે અત્યારે કતલથી ઓછી નથી.”

છેલ્લા વાક્યથી પુરદાન ઉશ્કેરાયો. તેને અબીમાન આવ્યું કે “હું કે જેથી વધુ ખુબસુરત જવાન, શહેર અને દેશમાં ખીન્ને કોઈ નથી. તે તરફ તીરસ્કાર બતાવે છે ત્યારે ખુબસુરત કોણ હશે.” આ વીચારથી તે પોતા ઉપરનો કાણુ ખોખ બેઠો. તેણે બધાં ચઢાવી કહ્યું—

“સીધી આંગળીએ લી નીકળે તો સાઈ. અત્યાર સુધી મારી એજ ધમ્મજા હતી, પરંતુ તારાં બાવી પાપોની સજા આપે છે. તારે ખાત્રીથી માની લેવું જોઈએ કે તું મારા કબજામાં છે અને દુનીયાની કોઈ શક્તી તને બચાવી શકતી નથી. તને ફરી વીચાર કરવાનો અવકાશ આપું છું. જે તે પછી પછી તું હડીલીજ રહી તો, તારી સામે ફેલોરાને કતલ કરી. આ નદીમાં ઠહેલી મુકી દબા અને આ ઘેડા ઉપર ફેલોરાને બદલે તને બાંધી મારે રસ્તે પડીશ. બોલ હવે શું કહે છે ?”

સલમુનીયા—“ મને પુછનાનો તને કશો અધિકાર નથી.”

વુરદાન—“મને હક ન હોય પણ આ કમનસીબ સ્ત્રીનું શું? જોશીએ બારી માથી પણ અધિક વહાલ લગાવી તને પાળી પેલી જવાની સુધી સંભાળ રાખી. શું તેનો કશોજ હક નથી?”

સલમુનીય—“તને જવાબ આપવામાં પણ પાપ છે. તને જોઇ મારી આંખો ગુનેગાર થાય છે.”

ગુસ્સામાં વુરદાને સલમુનીયાના બંને હાથ મુઝી દીધા. તેણી મ્યાનમાંથી તરવાર તાણે તે અગાઉ રસ્સી લઇ આવ્યો અને સલમુનીયાના બંને હાથ જકડી ઝાડ સાથે બાંધી લીધી. હાથ જકડેલી ફ્લોરને જમીન ઉપર બેસાડી, હાથમાં તલવાર લઇ સલમુનીયાને કહ્યું—

“તારી આંખો મારી અપવિત્ર સુરત જોઇ ગુનેહગાર થાય છે ત્યારે આ કાવત્રાંબજ સ્ત્રીને લોહીમાં તડપતી જોઇ પુણ્ય મેળવશે.” વુરદાને તરવાર મ્યાનમાંથી ખેંચી, બંને માં દીકરીઓ એક બીજાને જોઇ રહી હતી કે અચાનક પાછળથી સાદ સંભળાયો.

“ઓ મગરર ઝાલીમ થોભ !”

વુરદાન ફરીને પાછળ જુએ એટલીવારમાં તે સવાર વુરદાનની સામે ઉભો હતો. તે ઘોડાથી કુદી નીચે આવ્યો. તે ક્ષિંભય હતો કે તેજ તરવારનો ધ કરતાં વુરદાને કડક સ્વરે કહ્યું—

“શું આ દેશમાં કોઇ એવો પણ છે, જે વુરદાનના વારથી બચી શકે.”

સવારે કાલો દીધો વાર ખાલી ગયો. સવારે વાર કરતાં કહ્યું -

“ આ દેશમાં ભલે નહોત, પણ દુનીયામાં એવા લોકો હવ ત છે જેઓ જાણીએનાં હાડકાં પાંસળાં ભુદાં કરી શકે.”

સવારે હાથ ચલાવ્યો અને વુરદાને દાવ રમ્યો પણ તે ધાયલ થયો. ધાયલ થયેલા સિંહ સમાન તે ફર્યો પરંતુ સવારે તેનો હાથ પકડ્યો. થોડી વાર સુધી જોર થતું રહ્યું. વુરદાનના હાથમાંથી તરવાર છુટી ગઈ, જમીનપર પટકાયો અને સવારે તેની કમરમાં ખંજરનો કારી ધા કયો.

સવારે બંને સ્ત્રીઓને છુટી કરી. સલમુનીયાની સુંદરતા ઉપર તેની નજર ચોટી પરંતુ તેણે જોયું કે શાહજાદીએ જવાબ આપવાના બદલામાં મ્હોડું ફેરવી નદી તરફ ચાલવા માંડ્યું. ત્યારે તે કંઈક વિચાર કરી જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં ગાયબ થઈ ગયો.

પ્રકરણ પંદરમું.

—(૦)—

અમીરલ મુમેનીનનો સંદેશો.

અડધી રાતના મુનસાન અને જનવિહિન સમયે, ખલકે ખુદા ઉંઘની દહેરોમાં બેભાન છે અને દુનીયાના પડદા ઉપર ખ. મોશીનો

છત્ર છવાયેલો છે. પક્ષીઓ માળામાં, બાળકો માતાના ખોળામાં, ઉમરાવો સ્વચ્છ શય્યામાં અને ફકીરો ભુમાતાના મમતાળ ખોળામાં પ્રગટ નિર્જીવ દશામાં પડ્યા છે. શહનશાહોનાં માથાં નમાવનારી મદીનાની પુણ્યભુમી અને આમેનાના લાલને પોતાના ખોળામાં સુવાડનારી, શીરદોસને લગ્નવનારી ભાગ્યવંત ભુમીના એક ભાગ ઉપર એક માથું ખુદાની હજુર પડેલું છે, દાઢી આંસુથી ભીજી રહી છે, ડુસકા ભરે છે અને ઇલતેજ કરે છે—

“ઓ શહનશાહે ફકીરી! વિજય અને પરાજય, મરણ અને જીવન, એ બધું તારા હાથમાં છે. મુસલમાનોના નજીવી ટોળી તારા વહાલાના ઉપાસકોની બનેલા છે. શત્રુ સખત અને લડાઇ ખુનખાર છે. દુશ્મન બળવાન અને પારકો—અજાણ્યો દેશ છે. તારા વગર કોઇ મદદગાર મિત્ર નથી. તારી કુદરતનો અસત્કાર દેખાડ અને જે નામનો જાપ કરતા મુસલમાનો દુશ્મન સુધી પહોંચ્યા છે તે નામની શરમ રાખ.”

આ ઇલતીજ તે માણસની હતી કે જે ખલીફતુલ મુસ્લેમીનને નામે ઓળખાતો હતો. તે લાગટ ત્રણ રાતથી આવીજ રોતે પેતાના માલીક આગળ આજીજી કરતો હતો. આખી રાત સીજદામાં વીતતી, સવારે નમાઝ પઢી પઢાવી અને ખામોશ. આકાશ તરફ આંખો હતી અને અંતરમાં તેજ ઈલતીજ. એટલામાં કાસદ આવ્યો. સલામ અદબ સાથે કરી અને “યા અમીરુલ મુમેનીન” કહી ખાલીદનો પત્ર આગળ મુક્યો. વ્યાકુળ હાથે ખોલ્યો અને આતુર મને વાંચવા

માંડ્યો. આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી અને પોકારીને કહ્યું “અસહ્યે લીલલાલ આજે બસરા ઉપર ધરલામને વાવડો ઉડતો થયો છે.”

સીજદો કર્યો, શુકર ગુજરી બગવી અને જવાબ લખ્યો.

“આલીદ બીન વલીદને આલમ થાય કે જે વિજય ખુદાએ તમને આપ્યો છે તે માત્ર ખુદાના દરબારમાં તમારી પરીક્ષા લેવાય છે. આવાજ સંજોગોમાં માલુમે હકીકી પોતાના ધર્માનદાર બંદાઓને તોલીદની કસોટી ઉપર કસે છે. દોલત, રાજ્ય, મરતબો, વિજય અથવા સફળતા, આ એવી વસ્તુઓ છે કે જે મેળવવા જતાં મનુષ્ય ખુદાને જીલ્લી જાય છે. દોલતમાં દરિદ્રતા, વિજયમાં પરાજય, સત્તામાં નિર્બળતાને જીલાવી દેવાનું મુસલમાનોનું આચરણ નથી. આ વસ્તુઓનો આધાર તે પડાવી લેવાની શક્તિ પણ રાખે છે. કોણ કહી શકતું હતું કે આ મુઝીબર મુમલમાનો, જેમના જીવના દુશ્મનો તેમનાજ દેશમાં ઓછા નહોતા, આજે બસરા ઉપર પોતાનો વાવડો ફરકતો કરશે. ખુદાએ પોતાની કુદરત બતાવી છે અને પોતાનું વચન પાળ્યું છે. તેજેજ બતાવી આપ્યું છે કે નહાની સંખ્યા મોટા સમુદાયને જીતી શકે છે. એવું નહીં થવું જેમને કે વીજય પામેલાઓથી પરાજીતોને દુઃખ થાય. ધરલામ આગળ ધરો, પણ યાદ રાખો કે “લાઇકરાહા ફીદીના (દીનમાં બજાજેરી નથી) જેઓ દીન કપુલ ન કરે તેમની પાસેથી જાઝીઓ લ્યો અને કહો કે ધરલામની તરફ તમારું રક્ષણ કરશે. શર્હીદોની જેટલી સંખ્યા હોય તે માનવરી છે. તેઓ ખરેખર બાગ્યવાંત હતા કે ખુદાના માર્ગમાં માથું

આપી, ખુદા પાસે પહોંચ્યા. તેમના આત્મા હાદીએ બરહકના દર-
બારમાં છે. ખુદાનું કામ કરનારા તમે ઉપર ખુદાની રહમત ઉતારો!
તમે મુશરીકમાં તોહીદનું નગારું વગાડ્યું છે. રઈયતને પનાહ આપો,
ઋઝ્યોનું રક્ષણ કરો, ધરડાઓને દીલાસો આપો, સ્થીતી ગમે તે
હોય છતાં અહંકાર કરશો નહીં. જે સત્ય માટે લડાઈ શરૂ કરી
છે તેજ સત્ય સાથે પુરી કરજો.”

“હવે દમીશકનો સુદર દુકડો અને શામનો વૈભવશાળી દેશ તમારી
આગળ છે. તે ખુદાનો દેશ છે અને દુનિયાની સત્તા નામની અને
નજીકમાં ફના થનારી છે, ખુદાની નેમતોનો લાભ લ્યો, અને ધરિક
તથા અરખમાં બધે દીવસ તરસ્યા રહી તમારી સાથે મેદાનમાં
ઝડપ્યા છે તેમને પણ ધનામોથી માલ્ય માલ્ય થવાની પરવાનગી
આપો. તેઓ પણ ખુદાના શુકરાના બગીચાના લાવે. શીસન નદી,
ભુમધ્ય સમુદ્ર અને સોનેરી નહેર તમારી આગળ હહેરો મારવા માંડે
ત્યારે યાદ રાખજો કે તેની દરેક હહેર તે બળવાન શક્તિનો ખ્યાલ
અપાવે છે, જેને પડતીનો સંસર્ગ નથી.”

‘આ લડાઈમાં હરકુલ પોતાનું બધું બળ વાપરશે. બે
હીસાબ લશ્કર મેદાનમાં ઉતારશે, પરંતુ જે તમારા અંતઃકરણ
સાત્થથી ખાલી નહીં હોય, તમારે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે ફિર-
સ્તા તમારી મદદે આવશે, જીત તમારા પગે પડશે. બસ આમ
વધો અને ખુદાનું નામ લઈ દમીશક ઉપર હુમલો કરો. નસરમી-
નલ્લાઈએ કાલુન કરીબ...’

પ્રકરણ સોળમું.

—:(૦):—

કલ્પ, ખુન—વધરથાંભ.

—(૦)—

“ તે સંગીન ફોજ, તે સખત પહોરો અને તે કટોકટીનો
 ખારીક સમય જેનું ભવિષ્ય ભાખવામાં આવ્યું છે, ખચ્ચીત રક્ષા
 આપનાર—રક્ષણ કરનાર કોઈ નથી. મેં જે જે ક્યું તે માટે
 એહસાન—ઉપકાર—આભાર માનવામાં આવે એવી કદાચીત આશા
 રાખી હશે ! હરગીઝ હરગીઝ નહીં. રામનો—કદાચ તેઓમાં ધર્મા-
 ત્મા હોય, તેમનું ધર્માન સાચું હોય, તો અવશ્ય એક દીવસે
 તેમને જવાબદારીના પાંજરામાં ઊભા રહેવું પડશે, તેઓ એક
 નિરપરાધી અબળા ઉપર ગંભીર આરોપ મુકે છે ! કુદરત જે
 કોઈના અંતઃકરણની વેદના જેઠ શક્તી હોય, તો તે ખરી સાક્ષી
 આપશે કે હું દરેક આરોપ અને દરેક અપરાધ માટે બે ગુનાહ
 છું. મેં તમારા ઉપર કશો ઉપકાર કર્યો નથી. એક મનુષ્યે જે
 કરવું જેઠએ તેજ ક્યું છે. એક પુરૂષ અબળા જાતિથી જે
 આશા રાખી શકતો હોય તે પુરી થઈ. પરમ દીવસે જીન્માની
 સવાર છે, ત્યારે મને કતલ કરવામાં આવશે. મને વિશ્વાસ છે કે
 આ હુકમ ટળે તેમ નથી. આ ફરિયાદો છેવટનો છે. વુરદાન મારા
 જીવો દુશ્મન હતો, આ બદલાને તેણે બદલો લીધો છે. અત્યાર

સવારનો રળાયામણો સમય છે અને પક્ષીઓ સુરજને આવકાર આપે છે. આ વખત થોડીક પળોમાં પસાર થશે શુદ્ધ મને હું તમારો ઉપકાર માનું છું. તમેજે તમારા જીવના જોખમે મારો અને મારી માતાનો જીવ બચાવ્યો છે. હું આશા રાખીશ કે તમે મને લુલ્લશો નહિ, હીલુલાગીણીની કોઈ અભિલાશ પુરી થઈ નહિ—હવે આદતાબ નીકળવા માંડ્યો છે, તમે આલ્યા જાઓ મારા સખજે તમે કોઈ નવી આશ્વત્થા ભોગ ન થઈ પડે ! ”

* * *

“ આ કથા હૃદય દ્રાવક, આ હુકમ કમકમાટ ઉપજાવનારો અને આ વાર્તાલાપ અંતરમાં હોળી સળગાવનારો છે. મારો પ્રાણ ઉગરનારી, મને કેદથી છોડવનારી, જીવના જોખમે સુરંગ ખોદનારી, ઓ સલમુનીયા ! દયા કર, મારી દુનીયા તારા હાથમાં, મારી જીંદગી તારા હાથમાં—હું તારા પ્રતાપે, મારો જીવ તારા પ્રતાપે—મારા અરમાનેનો મદાર તારામાં. કતલનો હુકમ ખરો, કતલો આલ્યો, ચુકાદો થોગ્ય, હરકુલની સત્તા વારતવીક, પરંતુ સાહજદી ! આ તાકતો અને આ ચુકાદાથી વધારે બળવાન એક બળવાન શક્તિ પણ છે. જેનો નજીવો ચમત્કાર આ જગત છે. આ વખત મારે આલ્યા જવાનો નથી, હું વૃક્ષની પાછળ—તે લુમીની ઉપર ખેસીશ, જોઈશ, થોભીસ અને ગીરફતાર થઈશ. ”

* * *

દમીરકના પહાડનું આ શીખર જેની તળેટીમાં આવેલો એક

સુંદર અને રળીયામણો બહેનો સલમુનીયામાં થયેલા પરિવર્તન ઉપર રહી રહ્યો છે. સહવારનો રળીયામણો સમય છે, આ બે જીવતા આત્માનો અવાજ શાંતપણે હવા સાંભળી રહી છે. અચાનક તોપ છુટી અને લશ્કરની સંરક્ષિકા હથીયાર બાંધી સામે આવી ઉભી રહી. સાદી પોશાકના દમામમાં પુરદાન અંદર દાખલ થયો અને સલમુનીયાની પાસે આવી કહેવા લાગ્યો—

“તે મારી શક્તિનો સ્વાદ ચાખ્યો અને કૌવતનું પરાક્રમ જોયું. હજુ પણ હું તારી ખતા માફ કરી તારા ઉપર દયા—મેહેર-બાની કરવા તૈયાર છું, એવું જાણી તારે મારા પગમાં પડવું જોઈએ. જો તું માગણી કરે તો હજુ વખત ગયો નથી. તારા કતલની એક રાત હજુ બાકી છે, પરમ સહવારે તારા શરીરને લોહીમાં નહવાડવામાં આવશે!

“કતલ—ખુન” સલમુનીયા દુખી પણ ગંભીર સાદે બોલી “મારા માટે આશીર્વાદ છે. તેજ મને ઇસુના વધ સ્થંભનો ખ્યાલ અપાવશે. મારું નિરપરાધી ખુન, અપરાધી બહેનોના ગુનાહનો બદલો થશે. હું મોતથી ડરું છું? નહીં, કદી નહિ! નજીકમાં આવનારા ભાવીને વશ થવા હું તૈયાર છું; પરંતુ તારે ખાત્રી રાખવી કે તારી નીચ ઇચ્છાઓ પુરી થવાની નથી.”

“હાહીલી!” પુરદાને બોલવા માંડ્યું “તું હજી સુધી તારી હક છોડતી નથી, તારા કેદી ના અને બાપનાં માથાં હમણાંજ તારી

પાસે મોકલું છું. ત્યારે તું જાણશે કે પુરદાનની એતેરાજી દુનીયામાં શું શું કરી શકે છે ? ”

પુરદાનના છેલ્લા શબ્દો પુરા થાય તે અગાઉ તીરનો સસજાટ સંભળાયો, પુરદાન ચમક્યો—અચક્યો—તેની બાજુમાં ઉભેલો રીપાહી લથડ્યો. અથડ્યો જમીનપર પટકાયો અને મોતના દૃત્યે તેનો આત્મા ખેંચ્યો.

ભયાનક બનાવ, અથામ અચંબો ચોમેર શોધ થઇ, ખુણે ખુણે અને રજેરજ શોધવામાં આવી પણ પ-તો-કશો પ-તો લાગ્યા નહિ, કોઇ અપરાધી મળ્યો નહીં અને તે ભયાનક તિલરમાનનો પરદો ઉઠ્યો નહિ. આક્રતાજ બરાબર આકાશના મધ્યમાં અને મનુષ્યોના માથા ઉપર હતો, ઓચીતું ઝાડનું ઝાળુ ઢુટયું, જમીન ઉપર પડ્યું અને તે સાથે એક મનુષ્ય તરત પકડાઇ કેદ થયો.

તેને જોઇ પુરદાનના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તે બોલ્યો “ સખત કેદ અને મજબુત જાપતામાં રાખો અને પરમ સવારે સલમુનીયા સાથે તેનું માથું પણ શરીરથી છુટું પાડો.” પુરદાને કેદી તરફ જોયું. દાંત પીસ્યા અને આગળ ચલાવ્યું “ હા તું તેજ છે, મારો પગ લપસી જતાં જખમી કર્યો હતો, છતાં મારું કાવત તારા અનુભવમાં આવી ગયું હશે, પણ હવેજ તું સમજ્યો હશે કે પુરદાન કાણુ છે અને તે શું કરી શકે છે.”

સલમુનીયાએ તિરસ્કાર ભર્યાં શબ્દોમાં, માથું ધુણાવી કહેવા માંડ્યું “ હા, દમીશ્કનાં બાગકે બાળક અને શામનાં દરેક રજકણો તારી બહાદુરીનાં ઢોલ વગાડે છે ! તારાથી વધારે લડવૈયો કેાણુ હશે કે અળણ્યા મનુષ્યના, હાથ પગ, અને ખભા, લોખંડી સાંકળોમાં જકડી, તેની પાસે પોતાની શુરવીરતાનાં વખાણુ કરાવવા માગતો હોય અને તે સાંભળી આનંદ—મગફરી માનતો હોય ? હીચકારો, નમાલો ! નામરદ કે દગાયાજ !!

પુરદાન ખીજવાયો અને બોલ્યો—“ તને વચ્ચે બોલવાનું શું પ્રયોજન ? આ ઉદ્ધતાઇનું પરિણામ પરમ સવારે જ્ઞેષ્ઠ લેજે ?”

પ્રકરણ સત્તરમું.

નહાસ ભાગ—પકડા પકડી.

અમીરલ મુમેનીનનો પત્ર અક્ષરે અક્ષર, ખાલીદે લશ્કરમાં ફોજની રૂબરૂ વાંચી સંભળાવ્યો અને આગળ વધવાનો વિચાર જણાવ્યો. સંધ્યા થવા આવેલી હોવાથી રાત આરામ કરી સવારે કુચ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. પરોઢીઆની નમાઝ પઢી કલમએ તો હાંદના

ગુણુ ગાન કરતા અરખોએ દમીશ્ક તરફ કુચ કરી. બસરાનો પરાભ્ય વીજળીના વેગે આખા દેશમાં ફેલાયો હતો. કચસર હરકુલ આ હારથી ખીજવાઈ અફસોસની ધુનમાં ધુણ્યો. પોતાના બહાદુર લડાઈયાઓ બોલાવ્યા અને કહ્યું—

“જો અરખોનું પુર અત્યારેજ અટકાવવામાં ન આવ્યું તો ખાત્રીથી માનજો કે કોનસ્ટાન્ટીનોપલના તખ્ત ઉપર મુસલમાનોને ખીજાજેલા જોશો. વિચારવાનો નહિ પણ કામ કરવાનો વખત છે. તમારાં લોહી રેડી યુનાનીયો ઉપર તમારો સીકકો જમાવ્યો હતો તેથી વધારે હીમ્મત અને ભોગ આપવાની જરૂર છે. હું જાણું છું કે મુસલમાનો પાસે ફેળવાયેલું લશ્કર નથી. લુટારૂઓની એક ટોળી છે અને ગુનાહ કરવાનો તેમનો ધર્મ છે. જો પાંકો ઠરાવ કરો તો પળવારમાં તેમનાં નાપાક કદમોથા તમારી પવિત્ર ભુમિને અપવિત્ર થતી બચાવી શકો છો. જો અત્યારે પણ હાથપર હાથ મુકી વખતને વ્યર્થ ગુમાવશો તો લમણે હાથ દબ રડશો અને ગુલામગીરીની છંદગી ગુજરશે.”

“કીલોસ અને પુરદાનનો મતભેદ—કંકાશ દુર થયો છે એ વધારે આનંદની વાત છે. પુરદાનના સગબે કીલોસે સલમુનીયાને કેદમાં રાખી છે અને પુરદાન સાથે લગ્ન કરવા રાજી નહિ થાય તો કતલ કરવાની ધમકી આપી છે.”

“ઉઠો, બહાદુરો ઉઠો, અને ગુનાહ કરતી કોમને ખતાવી

આપો કે અમે કેટલું-કાંવત ધરાવીએ છીએ. ચાલો, પહેલાં અંતા-
કીયામાં પડાવ નાંખો અને જુઓ કે દુશ્મન ક્યાં છે અને શું કરે છે.”

* * * *

મુસલમાનો શામમાં દાખલ થયા. શામની શુશોભીત, રણિયા-
મણી અને ફળદ્રુપ ભુમી જોઇ મુસલમાનોના આનંદનો પાર રહ્યો
નહી. જે લોકોએ અરબસ્તાનનાં રેતીનાં રણોમાં પોતાનું જીવતર
ગાળ્યું હોય અને જીવ સટોસટનાં જોખમ ખેડ્યાં હોય, તે ઉજ્જડ
સ્થાનના લોકો માટે શામનો રણિયામણો પ્રદેશ જન્મતુલ અદનથી
ઓછો હોવાનું કોણ કહેશે? ખુદાનો પાડ માનતા અને શુકરાના
બજાવી લાવતા આગળ ચાલ્યા જતા હતા.

કચસર હરકુલ પોતાના અગણીત શુરવીરો સાથે અંતાકીયા
આવી પહોંચ્યો હતો. ઓમેરથી સ્ત્રીઓનાં ટોળાં આવ્યાં. રડાપીટ
અને કકળાટ સાથે ફરીઆદો શરૂ થઇ. બસરાની લડાઇમાં મોઝેલા
રોમનોનાં કુટુંબોની સંખ્યા ફરીયાદીઓમાં વિશેષ હતી. શહનશાહના
કદમોમાં ખોળા પાથરી કચ્છ રડારોળે કચસરને કહેવાની ફરજ પાડી
કે “જ્યાં સુધી મદીના પહોંચી અપરાધીઓને સજા નહિ કરે ત્યાં
સુધી તે નચિંત બેસવાનો નથી.”

બસરાથી આવેલી સ્ત્રીઓને કચસરે પુછ્યું—ખાલીદ પાસે
કેટલું લશ્કર છે. જ્યારે તેને કહેવામાં આવ્યું કે ફક્ત પંદરસો
સત્રાર. તેણે તિરસ્કાર બતાવી, મ્હોં ફેરવી લીધું અને દંભમાં

બોલ્યો—“માત્ર આ નજીવા બળ ઉપર આટલો ડોળ એક સાધારણ અમલદાર તેનું માથું કાપી લાવશે.”

પાંચ હજાર સીપાહો દમીશક તરફ મોકલી કીલોસને કહેવડાવ્યું કે “તરતજ દુશ્મનોનો નાશ કરી તેણે ઇનામ મેળવવું.” તેજ વખતે એજરા નામનો એક સેનાપતી લડાઈ માટે ચુંટવામાં આવ્યો. આ ડોળ દમામ અને મગફરીની વાતોમાંજ દુશ્મન માથા ઉપર ચઢી આવ્યો. કીલોસ અને એજરામાં અણબનાવ પડ્યો. કીલોસની ઇચ્છા એજરાને પોતાના તાબાનો સેનાપતિ ગણવાની અને એજરાનો ઉદ્દેશ્ય કીલોસ ઉપર સત્તા જમાવવાનો હતો. લશ્કરમાં દુશ્મનાવટ ઉભી થઈ અને બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયું.

સામેથી મુસલમાનોનું લશ્કર તકબીરના નારા મારતું અને હક હકના ગગન ભેદી પોકાર કરતું પાણીના પુર માફક ચાલ્યું આવતું હતું. ખાલીદે પોતાના શુરવીર સીપાહો ઉપરાંત, અણુ ઉણપદાની સરદારી તળેના ૨૦૦૦ માણસો બસરામાં મુકી આખું લશ્કર પોતાની સાથે લીધું હતું. આવી રીતે એકત્ર થયેલું ચાળીસ હજાર મુસલમાનોનું લશ્કર ખાલાત્રકા આગળ જઈ પહોંચ્યું. મુસલમાનોના મોટા લશ્કર અને મરવાના ઉત્સાહી મુસલમાનોની બહાદુરી સાંભળી, કીલોસ અને એજરાના હોંસ ઉડી ગયા, પોતાના વડપણની વાતો ભુલી ગયા. પોતાની જીંદગી જોખમમાં જોઈ તેઓએ નિશ્ચય કર્યો, “લશ્કર પુરતું નહીં હોવાથી અહીયાં લડવાથી અવશ્ય પરાજય થવાનો. દમીશક પહોંચી પુરી તકબારી પછી જંગ કરવી.” રાત

પડી અને મુસલમાનો પાંચ ગાઉના અંતર સુધી પહોંચી ગયા. બંને રોમન સરદારોએ રાત્રેજ ઉઘાળા પાંધ્યા અને દમીશકમાં આવી દમ લીધો.

મુસલમાનોએ રસ્તામાં પડતાં મોટાં મથકો ઉપર ધરલામનો ઝુંડો ઉડાવતા અબ્બને રક્ષણ આપતા અને બંદોબસ્ત કરતા આગળ વધતા હતા. ધરાકા, સકાતા અને તદમુરની ભુમી ધરલામનો કબ્જોમાં લાઈ રહી હતી. મુસલમાનો હવે નિર્વિઘ્ન દમીશકના કીલ્લા સુધી પહોંચી ગયા હતા.

રહવાર થઈ, રોમનો લડાઈ માટે કીલાની બહાર નીકળ્યા. મુસલમાનોએ સફેા સમારી. ખલીદ બધાની આગળ હતા. દરાર તેમની પાછળ હતા. દરાર જેવા બહાદુરને મેદાનમાં પોતાનું પરાક્રમ બતાવવાનો આજે પહેલ વહેલો અવસર મળ્યો હતો. પચીસ સવાર સાથે લઈ દુશ્મનના બળનો અડસટો કાઢવાનું દરારને કહેવામાં આવ્યું ખાલીદે વધુમાં સૂચના કરી—

“ સત્યમાં આગળ રહેજો. દુશ્મનને ઝેર કરવામાં કયાશ રાખતા નહિ. વિશ્વાસ રાખજો કે ખુદાની ગેળી મદદ તમારી સાથે છે.”

દરાર ખુદાના નામ સાથે રોમનોના લશકરમાં પેઠા પહેલી બીજી સફના વચ્ચે પડતા સીપાહોને કતલ કરી આગળ વધ્યા. દુશ્મનોએ તેમને ઘેરી લેવાની ગોઠવણ કરવા માંડી. બહાદુર દરાર

ચેત્યા અને નિયમીત પાછા ફર્યા. સલામત પોતાના લશ્કરમાં આવી ખાલીદને જણાવ્યું, “દુશ્મનો ધણા નથી પણ તેમનો જુસ્સો મજબૂત છે, છતાં ખુદા અમારી સાથે છે અને વિજય અવશ્ય આપણને મળશે.”

ખાલીદ ઘોડો ફાવી લશ્કરોની વચ્ચે આવતાં જોયા—“મસલામની તરવારનું બળ જોવાની કોઇની ઇચ્છા હોય તો તેણે મેદાનમાં આવવું.” ખાલીદના શબ્દો સાંભળી કીલોસ અને એઝરા એક બીજાનું મ્હોડું જોવા લાગ્યા. કીલોસે એઝરાને મેદાનમાં જવા હુકમ કર્યો, તેણે ના પાડી, લશ્કરના દબાણથી અંતે કીલોસને મેદાનમાં આવવું પડ્યું. ઉદાસીન કીલોસ મેદાનમાં આવી ઉભો રહ્યો. તેણે ચોમેર નજર ફેરવી જોયું. ખાલીદે જાણ્યું કે તેનો છટકવાનો વિચાર છે. તરવાર તાણી રોમનોની આગલી સફ પર તુટી પડ્યા. ધણાને ધાયલ કર્યા અને ધણા માર્યા. કીલોસથી આ સહન થયું નહીં, તેણે ખાલીદ ઉપર સખત હુમલો કરવાનું ધાર્યું, તરવાર તાણી, ખાલીદ ચેત્યા અને લશ્કર છોડી તેની સામે આગ્યા ડાહ્યા દાયે કીલોસનો ભાલો પકડી જમણા હાથે પગ ઝલી કીલોસને જમીનમાં ફેંક્યો. ખાલીદનો ઘોડો સખત ધાયલ થયો હતો. ઘોડો ખદલવા તેઓ લશ્કરમાં આગ્યા. મજેલી તક નહિ ગુમાવતાં કીલોસ નાઠો. ખાલીદ બીજો ઘોડો લઇ મેદાન તરફ વળ્યા. આ જોઈ દરારે અરજ કરી—“બહાલા ભાઇ, થોડુંક થોભો. જરાક આરામ કરો.”

ખાલીદ હસ્યા અને જોયા—“ત્યાં સ્વર્ગની નહેરો લહેરો મારે છે અહીંયા શું છે.” બીજી પળે દરાર મેદાનમાં દેખાયા.

ખાલીદની ચતુરાઇ, ચપલતા અને બહાદુરી જોઇ રોમનો હેરતમાં હતા ખાલીદે એઝરાનું નામ લઇ બોલાવ્યો. તે પોતાને સાવધાન બનાવી આગળ આવ્યો. ખાલીદે ટકાર કરી. તેણે અચાનક તલવાર તાણી હાથ ખતાવ્યો, ખાલીદે કાવે બદલ્યો, હાથ ખાલી ગયો. કેટલીકવાર સુધી લડાઇ થતી રહી, અન્નેમાંથી કોઇએ મચક ખાધી નહીં. એઝરાએ ફરેબ રચ્યો લગામ ઢીલી મુકી સુસ્ત બન્યો અને નહાસવાનો ડોળ કર્યો. ખાલીદ અનુભવી અને પોતાના બચાવમાં કુશળ હતા. અચાનક એઝરાએ તરવાર ચલાવી, ખાલીદ સમય જોઇ ઘોડા ઉપરથી નીચે કુદી પડ્યા. તેજ ક્ષણે બરછો માર્યો એઝરા ઘોડા સાથે ભોંય ભેગો થયો. અન્ને હાથ બાંધી બાંધીખાને લઇ જવામાં આવ્યો. રોમનો કીલ્લામાં બરાયા, દરવાજો બંધ થયો અને બધું શાંત થયું.

પ્રકરણ અઠારમું.

—:(૦):—

“જે કરવાનું નહોતું તે કરવું—”

—:(૦):—

“સલમુનીયા ! બહાલી સલમુનીયા ! જો તને બબર પડે કે અમારા ઉપર શું વીતે છે તો અવશ્ય તું બહાવરી બને, દુનીયા

આખીમાં તને અધકાર દેખાય ! હું સાંભળી રહ્યો છું અને લોકો જોઈ રહ્યા છે કે શતરૂ માથા ઉપર સવાર છે અને જુલમાટ વર્તાવી રહ્યા છે. કીલોસ જખમી છે, તારો બાપ છે, દમીશકનો હાકીમ છે, તે રીખાય છે. તારા બાપનું વેર હું વાળું એવી તારી ઇચ્છા નથી ? જે હાથે તેને રીખાવ્યો છે તે કાંડા કાપી નાખું એવી તારી મરજી નથી ? આ અર્થ વગરની શક્તિ છે અને તારી મનહર પ્રતિભાએ તેને નિરર્થક બનાવી છે. જો તારા નાજુક હોઠ મારી તરફેણમાં કીરમલાના બાવિનો ફડચો કરતા હોય, તો સલમુનીયા તું અને કીલોસ જોઈ લેશે કે જે મુસલમાનોના નામથી સંગ્રામભુમી ઘુળી ઉઠે છે, તે મુસલમાનો કેવી રીતે પનાજીત થાય છે. હું તેજ છું જેણે યુનાનના ટેબા ઢીલા કર્યા હતા. જો આજે તું સંબંધનો સ્વીકાર કરે તો સંધ્યા પહેલાં ખાલીદનું માથું તારા કદમોમાં નાંખું. કતલમાં હજુ થોડી પળો બાકી છે. રહેમ કર—દયા કર તારી જવાની ઉપર, દયા કર તારા સુંદર જોયન પર, દયા કર, તારા દેશ પર, દયા કર, તારા ટૂંક બાપ પર, સલમુનીયા તે ધાયલ વીર ઉપર તે મમતાના ભંડાર ઉપર દયા કર ! દયા કર ! !”

“ સદા શાહી તાજને શોભાવતું, સુંદર માથું માટીમાં અટાયેલું છે. તરવાર સાથે રમત કરતા હાથ, જખમોથી ચુર છે, અપસરાને શરમાવન રૂં આ શરીર, લેહીમાં તરખોળ છે. વહાલી કીકી સલમુનીયા, દયાનો વખત છે. મારા ઉપર નહિ, મારા ઘડપણ ઉપર ઘડપણ નહિ તો વહાલા ખ્રીસ્ત ધર્મપર, દયા કર, રહેમ કર, કરમ કર. આ બગલદ્ર પુરદાનની માગણીનો સ્વીકાર કરી મારા

અંતરની વેદના શાંત કર, મારા દુઃખન ખાલીદનું માથું મારી જીવતી આંખે જોવાનો સમય આપ. મારા લોહીનો, મારી માટીનો, મારી મમતાનો જે તારા ઉપર રજ પાણુ હક હોય તે તે બળવી, મારા નીજીવ શરીરમાં અમર આત્મા રેડ.”

“જંગલીપાણુના જીવનથી મનુષ્યત્વનું મોત અને સત્યાત્માનો નાશ કરતી નીચ વૃત્તિના જીવનથી મરણ ઉત્તમોત્તમ છે. પિતાનું લોહીમાં ખરડાયેલું માથું ખોળામાં લઇશ! માથું આંખો ઉપર રાખી સંતોષ પામીશ, પરંતુ એવા પિશાચને જે મોહનાવસ્થામાં અત્યંત મુજી, અત્યંત નિર્દય, અત્યંત ધાતકી, અત્યંત દગાખાજ, અત્યંત કપટી, અત્યંત ફરેબીને પોતાના પડખામાં સ્થાન આપીશ? જ્યારે સમયજ પ્રતિકુળ છે, સવાલ જન્મભુમી અને વહાલી કોમના છે, ત્યારે સ્વદેશની ઇચ્છાઓ અને પ્રાર્થના અનુયાયીઓની આશાઓ ઉપર, અંતરાત્માને કુરખાન કરું છું, મારો પોતાનો ભોગ આપું છું, જે કરવાનું નહોતું તે કરવું—અને જે કહેવાનું નહોતું તે કહેવું.....”

પુરદાન, કાલોસ અને સલમુનીયાના અંતરના દમીરકના ખુની બંદીખાનાની બયાનક દીવારોએ ગંભીરાઇથી સાંભળ્યા. સલમુનીયાના છેલા અધુરા શબ્દે પુરદાનમાં નવચેતન રેડ્યું. તે નમ્યો અને શાહજાદીના પગોમાં પડ્યો. ખુશાલીના આનંદના ઉજળો અને ખોલ્યો “બીજા કેદીને મુક્ત કરો” તથા કાનાસના મહેલ તરફ ઉપડ્યા.

શહેરની બહાર ખુના મરકીની ગરમા ગરમી હતી ત્યારે શહેરના એક ભયાનક ખુલ્લામાં મોહન માયાનો આનંદી વર્તાલપ હતો. સંધ્યા થતાં પુરદાને કીલોસને કહ્યું—“તમેએ મારા ઉપર મોટા ઉપકાર સાથે દયા ખતાવી મારી જીંદગીને મોતના મ્હોંમાંથી ખચાવી છે ત્યાં એટલો વધુ ઉપકાર કરો કે આજે રાત્રેજ અમારાં લગ્નની ગોઠવણ કરો. જે પછી રાજી ખુશીથી લગાઈના મેદાનમાં જઈ, તે અપવિત્ર પગલાનો પવિત્ર ભુમિમાંથી નાશ કરે.”

કીલોસ—“શહનશાહની અનુમતિ મેળવ્યા વીના આ બાબતમાં હું કંઈ પણ કરી શકું નહિ. શહેર ઉપર આવેલી આફત છાની નથી. પ્રગ્ન અનેક સકટોમાં ઘેરાએલી હોય એવા કટોકટીના વખતે શાહી મહેલમાં લગ્નની ધામધુમ રાજ્યને શોભાવે નહિ.”

પુરદાન—“તમારી વાત ઠીક છે પરંતુ જે ઉત્સાહની ચઢી આવેલી વાદળીઓ સાથે લડવાની જરૂર છે, તે વિવાહ પછી એવડો થશે. ખાત્રી રાખજો કે કોઈ જાતના ભય વગર દુશ્મનને હું પાયમાલ કરીશ. કશી ધામધુમ કરવાની જરૂર નથી, માત્ર દેવળમાં જઈ સંબંધજ નેરવો છે.

કીલોસ—“આ સંબંધમાં ફતેહારાના વિચારો ગ્નલુવાની પણ જરૂર છે, કારણ કે સલમુનીયાની જીંદગીનો વધુ સંબંધ તેની માથે છે.”

કીલોસની ઇશારતથી પુરદાન બહાર ચાલ્યો ગયો અને ફતેહારા

તથા સલમુનીયાને બોલાવવામાં આવી. મા દીકરીઓ આવતાં કીલોસે બોલવા માંડ્યું “ મને વિશ્વાસ છે કે આપણા દેશ અને આપણા પોતાની ઉપર આવેલી આફત પુરદાન ટાળી શકે છે તેની ઇચ્છા આજેજ લગ્ન કરવાની છે. લગ્નના આનંદમાં તેને બમણું શુર ચઢશે એવું હું માનું છું.”

સલમુનીયા માથું નમાવી બેઠી હતી. ફલોરાએ ગુપચુપ લગ્ન કરી આપવાનો વિરોધ કર્યો પરંતુ કીલોસની સમજનવટથી તેણી રાજી થઇ.

પ્રકરણ ઓગણીશમું.

કમનસીબીના વિવાહ.

દમોરકનું દેવળ કુલોની સુગંધથી મેઢકી રહ્યું છે. દેવળનો વચલો અને કુશાદે હોત્ર રોશનીથી જગમગી રહ્યો છે બન્ને બાજુ હથીયારખંધ સીપાહોની હાર ઉભી છે ઇરાની અને કાશાની ફરશ, રેશમના ખુબસુરત પરદા અને સોના ચાંદીના ચોકદામાં

મહેલા આમના હોલની શોભામાં ઉમેરો કરે છે. કીલોસ એક આરામ ખુરશી ઉપર પડ્યો છે અને સુશોભિત આભુષણોથી અન્નકૃત ફોરોરા તેની બાજુમાં ખુરશી ઉપર બેઠી છે. વાજના સરોદે કન્યાના આગમનની સુચના આપી, વધાવી લીધી. સીપાહોએ હથિયાર નમાવી સલામી આપી અને એક અબલક ઘોડા ઉપરથી ઉતરી સલમુનીયાએ જમીન ઉપર પગ મુક્યો. સુદરતાની તે પુતળીએ ચોમેર ઉડતી નજર નાંખી, ફોરોરા બાહર આવી, કન્યાને ઉઠાવી હોલમાં ગઇ. આગમનના સરોદ અને સલામીના અવાજે બધાને ફરી ચેતવ્યા. ધર્મગુરુએ વરરાજ સાથે હોલમાં પ્રવેશ કર્યો, ધર્મક્રિયા થઇ વરવધુના હાથ મેળવ્યા ગુરુએ બાણુનર બળ્યું. કીયા ખલાસ થઇ બધા બહાર આવ્યા, મુઆરક સલામત થવા લાગી, ખુશીનાં ગીત ગવાયાં.

કીલોસ અને ફોરોરા ગાડીમાં સવાર થયાં, પુરદાન અને સલમુનીયાએ ઘોડાએ ઉપર બેઠક લીધી. અડધી રાત વીતી ગઇ હતી. બધા રાજ મહેલ તરફ આવ્યા. મહેલના દરવાજા આમળ પહોંચતાં વીજળીના વેગે એક સવાર આવતો જણાયો. સવારી થોભી. તે ઉભો રહ્યો. સલમુનીયાની આંખો સાથે આંખો મેળવી. બન્નેની આંખો રાતી થઇ, આંસુ સર્યાં. પુરદાન કડક્યો, ગાળ્યો પણ સામે સ્વરજ નહોતો. સવાર ફર્યો અને આંખોમાંજ ગાયબ.

પુરદાન, કીલોસ અને ફોરોરા હેરતમા હતા. કશો નિર્ણય નહોતો કરવા પામ્યા કે કાસીદે આવી ખગર આપી. મુસલમાનો કીલોસના દરવાજા સુધી આવી પહોંચ્યા છે અને જતી પળમાં શહે-

રમાં દાખલ થવાની બીતી અને ભય છે. કાસદનું સાંભળી કીલોસના હોશ ઉડી ગયા. વુરદાન સહમુનીયા સાથે પ્રેમાલાપમાં હતો તેને ચેતવતાં બોલ્યો—

આપણા પરાજ્યમાં હવે શું બાકી છે? દુશ્મન સફળતા સાથે ધસારો કરતો ચાલ્યો આવે છે. હવે તે પળો પાસે આવી છે જે લાજને નિર્લજ્જતામાં, માનને અપમાનમાં, રાજ્યને આક્રમકમાં બદલવા માગે છે. કરેલા વાયદા અને આપેલા વચનને સાચું કરી બતાવવાનો વખત આવ્યો છે જાઓ અને દેશને ઉગારો.”

વુરદાન—“ અત્યારે તો રાત છે, સવાર થાય ત્યારે વાત. તમો વિશ્વાસ રાખો કે સુરજ નીકળ્યા પહેલાં ખાલીદનું માથું તમારા પગ પાસે આજોટનું હશે.”

કીલોસનો ચહેરો ક્રોધથી લાલચોળ થઇ ગયો. તેણે બુમ પાડતાં કહ્યું—“ દગો! દગો!! કાવત્રાંબાજનું કાવત્રું જાહેર છે. સહવાર થતાં પહેલાં આખું દમીરક પાયમાલ થઈ જશે. રમ્યત આવી રીતે પાયમાલ થશે અને અમે પગ લાંબા કરી પલંગમાં પોલી શકશું? હું પોતે મેદાનમાં જાઉં છું અને જે બને છે તે કરું છું.”

વુરદાન—“ તમારે ગભરાવાનું કંઈ કારણ નથી. તમે વિશ્વાસ રાખો કે સુરજ નીકળે તે પહેલાં દુશ્મનનું માથું તમારા પગ તળે હશે.”

કીલોસનો ઘોડો આવ્યો તે સવાર થયો. આ જોઇ સલમુનીયાએ હથીયાર સજવા માંડ્યાં અને પોતાનો ઘોડો લાવવા હુકમ કર્યો. ઘોડો આવ્યો, સલમુનીયા સવાર થઈ. પુરદાનથી આ જોઈને તેમ હતું નહીં. પુરદાને પ્રથમ ધણી તરીકેના હકો જાહેર કર્યાં, પણ વળ્યું નહીં, તેણે પોતાની જહાદુરીના ગીત ગાયાં પણ કશી અસર થઈ નહીં, તેણે પ્રેમનો પ્રલાપ ચલાવ્યો પણ વ્યર્થ, ખુશામદ અને કાલાવાલા કર્યાં પણ નિરર્થક—સલમુનીયાએ ઘોડાને એક મારી અને ઉડી ગઈ.

કીલોસ મેદાને જંગમાં હતો અને સલમુનીયા દમીશકના મેદાને રમશાનમાં. યુનાનીયોના કીલ્લાની જીર્ણુ દીવાલો, મહેલાતનાં ખંડીયરો, જમાનાની ચઢતી પડતી અને મહાન ગ્રીક સામ્રાજ્યના પરિવર્તનની સાક્ષી તુરતાં હતાં. કાળરાત્રીની આ મોહન લલના—માશુક, પૃથ્વીના ઇશ્વરતાક દ્રશ્યનું અવલોકન કરતી આસ્તે આસ્તે ચાલતી હતી. તેણી કોઇ ઉંડા વિચારોની વમજ જાળમાં હતી. રાત ના પ્રથમ પહોરની ઘટનાનું રમરણ કાળજામાં ઝરછી, છાતીપર પથર અને દીલમાં નશ્તરની અંતર વેદનાનું કામ કરતાં હતાં. તેણીને વિચાર આવ્યો અને મન સાથે બબડી—

“હું બુદ્ધિ વાપરી જખમી બાપને કતલથી, દુઃખી માતાને સંકટથી અને કમનસીબ પ્રજાને આફતમાંથી ઉગારી શકી. પુરદાન માં છુપાએલાં કાવત્રાં, પ્રપંચ અને ફરેબથી દમીશક ઉગરી શક્યું.”
ત્યારે તેણીનો ચહેરો હરખાતો. ખીજીજ પળે તેણીને એવી તરંગ

આવતી “ મારી જીંદગી અને મારું આચરણ હવે પ્રેમની ફુતીયામાં
 મ્હોડું જતાવવા લાયક રહ્યું નથી. જેમાં શુદ્ધ મન હોય, જેના
 હૃદયમાં પ્રેમ હોય અને પ્રેમમાં સત્ય હોય, તેને આ મ્હોં જતાવ-
 વાનો મને કશો હક રહ્યો નથી ! તેણે, આહ ! તેણે, પોતાની
 આંખે જોઈ લીલું, વિવાહના અલંકારોના મૃત્યુજળમાં અપવિત્ર
 થયેલી હું ! એક પાપી, જાલીમ અને કરપીણ-ધાતકી વ્યક્તિના
 પ્રેમ પાશમાં હતી. તેણે પોતાના પવિત્ર કાને સાંભળ્યું અને તેની
 સલાહારી આંખે જોયું ! હું એક પ્રપંચી અને અધમ શેતાની સ્વરૂ-
 પના નહોત્ત્યત, પ્રેમ અને પ્યારનો ઉપકારી આંખે ઉત્તર આવતી
 હતી. જીંદગીનું તાત્પર્ય, ઉમરનું અસ્તિત્વ, જીવનનું પરિણામ
 આવું કનિષ્ઠ, અકાર્ણ અને નિર્દય—ત્રાહે ! ત્રાહે ! ! ”

“તે સુરત મારી આગળ હોત ! તે આંખ હું જોઈ શકત !
 તે કદમ મારી પાસે હોત ! પગે પડતી, કાકલુદી કરતી કથા સંભ-
 ળાવતી, પાપાચારનું રહસ્ય કહેતી, અને સાબત કરતી કે પ્રેમ નહી
 પણ સમયની સાવધાની, વિવાહ નહિ પણ આવશ્યકતાનો દાવ હતો,
 માફ કર બેગુનાહ છું ! ક્ષમા કર નિપરાધી છું, મારી ઉજર-
 ખાહી સાંભળ,—પણ કેમ આવશે—કેમ સાંભળશે. ”

“ આકાશ પર ચંદ્ર આવ્યો—પણ હાય ! ક્યાનો ક્યાં, આવ
 મારી પાસે આવ ! ”

“ આહ ! હું શું કહું છું ! આવ, નીચે આવ ! આ ખંજર,

કાળગું કાપવા, છાતીમાં ચલાવવા ! પેટ ચીરવા ! મારા હાથમાં છે ! પણ સખુર—પણ.....”

“ સામે નહેર, પાસે ગધ ! ચમક, મારો તીરસ્કાર ! હું નિર-પરાધીણી છું. લે, આ ખંજર લે. તારા હાથથી સળ દે—કતલ કર, અને તારા હાથે માટીમાં મેળવ ! ”

નદીનાં પાણી ખગખળ વહી રહ્યાં હતાં, પુષ્પિમાંના ચંદ્રનો શીતળ પ્રકાશ પાણીની સપાટી ઉપર પડી ઝવેરાતને શરમાવતો હતો. સઙ્ગમુનીયા થોડીવાર ખામેસ ઉભી રહી. પીઠ પાછળ ઉભેલો એક પુરૂષ આ બધું જોઈ રહ્યો હતો અને બધો બબડાટ સાંભળી રહ્યો હતો. અચાનક શાહજાદીએ એક ચીસ મારી બીજી પળે નદીના બેઠાં પાણીમાં ગોથાં ખાતી જણાઈ. સાંભળનારા કાનો સુધી હવા ના વેગે ધ્વની માત્ર પહોંચાડ્યો કે—

‘ લે માફ માયું તારા ચર્ણોમાં છે.’

પ્રકરણ વીસમું.

—:(૦):—

દમીરક ઉપર ચકાઈ.

—:(૦):—

દમીરકવાળાઓના દીલ ઉપર મુસલમાનોનો ભય બેહદ પડ્યો છે. તેમનાં દીલ મુસલમાનોના નામથી ધ્રુજવા લાગ્યાં છે. બન્ને

તરફની ફેજ મેદાને જંગમાં એક ખીજની સામે છે. પોતાની છત માટે જીવ સાથે લડત ચલાવી રહ્યા છે. ધીજ દીવસે સવારે ખાલીદે પોતાના લશ્કરને સંબોધી કહ્યું—“તમે જાણો છો કે આ તે પવિત્ર ભુમિ છે કે જેની ખાકે પાક પયગમ્બર (સં) સાહેબના પગ ચુમ્યા છે. નસતુરા ધર્મગુરુએ મહોરે નખુવતના અહીંયાજ યોસા લીધા હતા. તમે આ પવીત્ર માટીને આંખે નહીં લગાડો? આગળ વધી નિશ્ચય કરો કે જ્યાં સુધી આ ખાક ઉપર કબજો નહીં કરો ત્યાં સુધી જીંદગી ખાક છે.”

વગર ધણીયાતું લશ્કર હતું. કીલોસ જો કે મેદાનમાં હતો છતાં તે સખત જખમી. લશ્કરને ગોઠવવા તે અશક્ત હતો. મુસલમાનોના હુમલાંએ રોમનોનાં હાજાં ગગડાવ્યાં. નાહ અને કીલ્લામાં ભરાયા, દરવાજા અને લડાઇ, સાથેજ અંધ થયાં.

ખાલીદે અરબ સવારો સાથે દમીશ્કના પુર્વ ભાગ તરફ હુમલો કર્યો અને તેટલાજ લશ્કર સાથે પશ્ચિમ તરફ ઘેરો નાંખવા અબુ ઉબયદને અરજ કરી. કેટલાક દીવસ સુધી સખત ઘેરો ચાલુ રહ્યો. દુનિયા સાચનો દમીશ્કનો વ્યવહાર તદ્દન તુટી ગયો. દમીશ્ક દુન્યામાં હતુંજ નહિ કેટલાક દિવસ પછી દશહજાર અશરશીઓ લઈ દમીશ્કનો ઘેરો ઉઠાવવા શહેરીઓએ પેગામ મોકલ્યું.

પેગામ સાંભલી ખાલીદે હસ્યા. તેઓ બોલ્યા “અમે માલ દોલતના જુખ્યા નથી. ઇસ્લામ કબુલ કરો તો તમારા દેશના તમેજ

માલીક છે. અથવા જાગીયો આપી રક્ષણ મેળવો, તેથી વધારે જે પણ ખુદા તમને આપે તે તમારું છે.”

મુસલમાનોનું લશ્કર ઘેરો નાંખી પડ્યું હતું અને શહેરના દરવાજા કોઇ યુક્તિએ પણ ઉઘડતા નહોતા એકાએક અદરથી ગાન તાન અને આનંદનો અવાજ સંભળાયો. મુસલમાનોએ જાણ્યું કે ખીજ રસ્તેથી રોમનોનું બળવાન લશ્કર દમીશકના બચાવ અર્થે આવી પહોંચ્યું છે. બન્ધું એમ કે એક રાત્રે જીવના જોખમે કીલ્લા ઉપરથી એક માનુસ બહાર કુદ્યો અને મરતાં આખડતાં તે મુસલમાનોમાંથી બહાર સલામત નીકળી ગયો, તેણે અંતાકીયા જઈ કયસરને બધી સ્થિતિ અને રોમનોના પરાજયની ખીના સમજાવી. કયસર જોશમાં આવ્યો અને દમીશકના બચાવ માટે એક લાખનું લશ્કર મોકલના હુકમ કર્યો. લશ્કરને કહેવામાં આવ્યું મુસલમાનોને દમીશકમાંથી કાઢ્યા પછી પણ જ્યાં સુધી તેઓ ખ્રીસ્તનો ધર્મ કબુલ ન કરે ત્યાં સુધી અભયદાન આપવું નહી. પુરદાનની સરદારી નીચે આ નવું લશ્કર દમીશક સુધી આવી પહોંચ્યું.

સાથે મુસલમાનોએ જાણ્યું કે બધું લશ્કર કીલ્લામાં પહોંચ્યું નથી હજી કેટલુંક લશ્કર આવવું ચાલુ છે. મુસલમાનોએ આગળ વધી રોમનોને કીલ્લામાં જતા અટકાવવાની અબુ ઉબયદાની સુચના બહાલ રાખી. એ હજાર સવારો સાથે દરાર આગળ વધ્યા, અને રોમનોની વચ્ચે પડ્યા

દીવસના દશ વાગ્યાના શુભારે લડાઇ શરૂ થઇ. મુસલમાનો જોટલા અંશે સંખ્યામાં થોડા હતા તેટલાજ અંશે જુસ્સામાં વધારે હતા. સુરજ આથમ્યા અગાઉ દરારે પોતા પ્રાણુના સોગન ખાઈ જણાવ્યું “દુશ્મનોના મધ્ય ભાગમાં હુમલો કરું છું અને કાફરોની લાશોથી આવજનો વ્યવહાર બંધ ન કરું ત્યાં સુધી પાછો ફરવાનો નથી.” મધ્યમાં ઉડતા ખ્રીસ્તના ઝુંડા ઉપર મ્હોડાના છેદન શબ્દો સાથે હુમલો કર્યો. ચુંઠાએલા સાહસીક જવાનો સાથે હતા. વાવટાની રક્ષા પાછળ રોમનોએ લોહીની નીકો વહેવડાવી છતાં રક્ષા કરી શક્યા નહી. સાહસીક દરાર આગળ વધતાજ ગયા અને જેના હાથમાં વાવટો હેતો તેતું માથું જુમાતાના ગર્ભને અર્પણ કર્યું, તે પડ્યો અને વાવટો લઈ દરાર પોતાના લશ્કર તરફ વળ્યા. રોમનોએ ખીજ-વાઇ યાહોમ હુમલો કર્યો. દરાર સખત ધાયલ થયા અને હજારો દુશ્મનો વચ્ચે આ એક મુસલમાન ખેશુદ્ધ બન્યો. ખેભાનાવસ્થામાં રોમનોએ કેદ કર્યો. દરારને પકડાતા જોઇ મુસલમાનો મરણીયા થઈ લડ્યા, મર્યા, કપાયા-પણુ દરાર ન મળ્યા. મુસલમાનો નિરાશ દેખાયા, તેમની સંખ્યા ધણી નજીવી હતી આ જોઇ રશીઅ ખીન ઉમયરાએ મુસલમાનોને સંબોધી કહેવા માંડ્યું

“આપણે જોયું કે દરાર કેદ થયા પરંતુ તમે દરાર માટે ન હોતા લડતા, જો નાહા તો યાદ રાખો કે ખુદા અને રસુલે પાકની રચના નહાસો છો. તે તમને જોઈ રહ્યો છે.” રશીઅના બોધે પડતી દીવાલને ટેકા આપ્યો. રશીએ એક કાસદ ખાલીદ તરફ મોકલ્યો અને પોતે રોમનો ઉપર હુમલો કર્યો આ હુમલો પણ નિષ્ફળ

મયો. સખત ખુના મરકી અને ભોગ પછી મુસલમાનો પાછળ હઠતા હતા કે ખાલીદનું લશ્કલ આવી પયોગ્યું અને તેઓએ સાંભળ્યું—

“શું કરો છો, સામે જુઓ. ફતેહ તમને આલીગન કરે છે, તમને માન આપવાની ઈતેમરીમાં છે.”

મુસલમાનો અટક્યા અને ખાલીદે બળવાન હુમલો કરી રોમનોને પાછળ ખસવાની ફરજ પાડી, ચોતરફ શોધ કર્યા છતાં પણ દરારનો પતો મળ્યો નહિ. અંતે ખબર મળી કે દરારને હમસ મોકલવામાં આવ્યા છે. ખાલીદે લડાઈનું સુકાન પોતાના હાથમાં લઈ સો સવાર સાથે રશીને હમસના માર્ગમાં દરારને બચાવી લેવા મોકલ્યા, રશીએ રસ્તામાંજ દરારને લઈ જતી ઢુકડીને પકડી પાડી. લડાઈ થઈ પરંતુ રોમનો ટકી શક્યા નહીં. નાકા અને રફી દરારને લઈ પાછા વળ્યા. દરારને પાછા આવ્યા જાણી ખાલીદનો જ્ઞેશ વધુ થયો. સંઘ્યા થઈ હતી. રોમનો લડાઈ બંધ કરવા આતુર હતા, પણ મુસલમાનોનો ધસારો તેવાજ ચાલુ હતો. અંધારે થતાં અગાઉ ખાલીદના જબરા હુમલા સામે ટકી રહેવામાં પુરઘાન નિષ્ફળ નિવડ્યો. જખમીઓને પડતા મુકી બચેલા લશ્કર સાથે ન્હાસી છુટવામાંજ તેણે પોતાનું હિત માન્યું.

આ લડાઈમાં ૨૫,૦૦૦ મુસલમાનોએ કયસરના એક લાખ રોમનો અને તેના પુરઘાન જેવા સેનાપતિને એકજ દિવસમાં હરાવ્યો,

સંખ્યાબંધ ફેદીઓ, અસંખ્ય મલમતા અને અઢળક નાણું મુસલમાનોએ ગનીમતમાં મેળવ્યું. આ બધી દોલત અને ફેદીઓને અમીરેલ મુમેનીન તરફ મોકલી મુસલમાનોએ દમીશક ઉપરનો શ્વેત્રો પાછો ચાલુ રાખ્યો.

પ્રકરણ એકવીસમું.

પાણીમાં પ્રેમ.

વરસાદની રૂતમાં ફીરાતનું પાણી જોશમાં છે. જ્યાં સુધી આંખના નુરની શક્તિ કામ કરતી ત્યાં સુધી માત્ર પાણીજ પાણી દેખાતું હતું. તે નદી નહોતી પણ એક દરીયો હતો. હવાના તુફાન સાથે પાણીના પહાડ ઉઠતા અને બેસતા. આ ભયાનક પાણીમાં ન્હાની હોડી બે માણસોને લઇ વહેતા પાણીની ધારામાં હવા અને ખુદાના આધાર ઉપર જતી હતી. બન્ને ચુપ છે પણ તેમની મુખાકૃતિ આનંદનો ભાસ આપે છે. પુરૂષના મ્હોંડા ઉપર હરવાની રેખા પડી. સ્ત્રી ગંભીર હતી તેણે હસીનો જવાબ હસવામાં આપ્યો નહિ.

“સંકટોની આ છેલ્લી સીમા છે. મેં તમને મોતના મ્હોડામાં મુક્યાં છે. દરીયાનો કાંઠો, ભમરીનો બચાવ અને પર્વત જેવાં

મોળથી રક્ષા—એ અધું અશક્ય ! જે વ્યક્તિએ દુનિયામાં અસંખ્ય સાહસ ખેડવાનાં હતાં, જેણે જીંદગીની અનેકાનેક શુંચવણો ઉકેલવાની હતી, અને સંખ્યાબંધ ઘટનાઓનો અનુભવ મેળવવાનો હતો, તે મારા કારણે વ્યર્થ બરબાદ થાય છે. ઘેલછામાં ગરક હતી, વિચારોમાં મસ્ત હતી, આવેશમાં આવી કુદી પડી ખુદ્દાને બાળુએ મુકી પાછળ પડવાનું પ્રયોજન શું ? આ અનાયાસ ઘટના અને અભયખીભર્યો પ્રસંગ હતો. અંધારી રાતમાં આ હોડી અમને ઊગારવા મલી આવી. હજુ પણ જે આગળ આવવાનું છે તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. મારી છેવટની અને અંતિમ અભિલાષા તમને જગતમાં જીવતા મુકી તમારી સામે મરણ વશ થવાની ઇચ્છા.....”

છેલ્લો શબ્દ મ્હોંમાં રાખી સહમુનીયા નદીમાં કુદકા મારે તે અગાઉ પુરૂષે કોમળ હાથ પકડતાં કહ્યું—

“જે શક્તિએ અત્યાર સુધીના બનાવોમાં, અંધકારમાં પ્રકાશ દીવસ પછી રાત બની પોતાનું કામ કર્યું છે, મરણથી ઊગાર્યા, પાપથી બચાવ્યા અને આફતમાં રક્ષણ કર્યું, ભવિષ્યમાં તેજ અદ્રશ્ય શક્તિ પોતાના ચમત્કાર દેખાડશે. પ્રયત્ન આપણો અને ભરૂસો તેનો, હીમ્મત આપણી અને સફળતા તેના કબજાની.” તે પુરૂષે થોડુંક થોભી આગળ ચલાવ્યું. “શાહઝાદી ! ત્રાણ અને આત્માનો નાશ કરનારા પાણીમાં પડવાની જીલ નહોતી !—મારી ફરજ હતી. પ્રેમનો જે રંગ, માયાનું જે ચિત્ર અને મર્યાદાનો જે નમુનો—આ ચંદ્રવદને, આ કરકમળે, બતાવ્યો તે પ્રેમ જગતમાં અદ્વિતીય છે.”

“કેવો પ્રેમ ?” સલમુનીયા બોલી “બ્રમ થયો છે. મેં જે જે ક્યું તે મનુષ્ય તરીકેના ગુણને લઇ. બુદ્ધિ અને પ્રેમનો સંબંધ ? પ્રેમ કેનો ? તમારો ?”

“બ્રમ નહીં !” પુરૂષે કહ્યું “બુલ, ખતા, અપરાધ શાહ-ઝાદી નારાજ ન થાઓ.”

બુલ્લો દીવસ હતો, બંને એકબીજાથી દુર પણ એકબીજાને જોઇ રહ્યા હતા. શીતળ હવાનો પ્રવાહ ચાલ્યો, આકાશ ઉપર અંધારી વાદળી આવી, સુરજ ઘેરાયો, અંધારું થયું અને વરસાદનું આપડું આવ્યું. હવા વધી. પાણી ઉછળવા માંડ્યું અને તુફાન-તુફાન થઇ રહ્યું. પુરૂષે હલેસાં મારવાનું બંધ કર્યું. પાણીમાં પલળતી અને વરસાદનાં ટીપાંને હરખાવતી શાહઝાદીનો પુરૂષ હાથ પકડ્યો. તેણે કહ્યું “બહીવાનું નથી, ભાવિપર વિશ્વાસ રાખો. તુટીની બુટી નથી અને જીંદગી છે તો કોઈ મારનાર નથી” હવા-સખત હતી તુફાને વરસેનાં ગુનાં ઝડ મુજમાંથી ઉખેડી નાખ્યાં, પાણી માં વહેતાં ક્યાં, પણ કુદરત—સલમુનીયાની નનકડી નાવ ઉછળતી આછળતી અને કુદકા મારતી, હવાના ઝપાટા સાથે કીનારા પાસે જઇ પહોંચી. હવાનો પ્રવાહ અટક્યો, વરસાદનો વેગ થોભ્યો અને પાણીના ઉછાળા સમ્યા. ધરોનો આશરો લઇ પુરૂષ, શાહઝાદીને કીનારે લાવ્યો. ચોદિશ નજર ફેરવી પણ જંગલ બયાબાન. સહાજ નજીક હતી બંને ચાલ્યાં અને ક્યાં ગયા તે આખણે નથી જાણતા.

પ્રકરણ બાવીસમું.

બહાદુર અરબ બાનુઓ.

પરદયે દુનીયાનું અવલોકન કરતો કંટાળેલો આફતાબ અસ્તાચળે અદ્રશ્ય થયો. પરંતુ આગે તેણે દમીશ્કની ભુમી ઉપર જોયેલો બનાવ મનુષ્ય બુદ્ધિ કળી શકે તેવો નથી. રાત ગઇ પેરોઢીયું થયું, અઝાન દેવાઈ, નમાઝ પઢાઈ. દુઆ મગાઈ અને ખાલીદે ખુતબો કહ્યો.

“દમીશ્કના ઘેરાને એક મહીનો વીતી ગયો, આ લડાઈમાં તમે બતાવેલી બહાદુરી અકથનીય છે. છતાં હવે એક સખત કુર-બાનીની જરૂર છે. તે કુરબાની આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી વિજયનો વિચાર વટીકે પણ થઈ શકે નહીં, કીલ્લાની પાસે આવેલી ખાઇ જોતાં તે પસાર કરી પાછા ફરવું રહેલું નથી, પરંતુ ખાઇમાં પડતી કીલ્લાની ખડકી તોડવાની પ્રથમ જરૂર છે. ત્યાં જવા માટે પાણીમાં પડનાર જીવલો ન રહી શકે. મુસલમાનોએ બતાવવાનું છે, કે શુદ્ધ સત્ય માટે જ્યો કેટલી કુરબાની આપી શકે છે. લાશોના હગામો મારો અને દમીશ્કમાં દાખલ થઈ, અઝાનના અવાજથી તે બાગ્યશાળી ભુમિના પુણ્ય પ્રતાર્પી ધામની પવિત્રતા સુરક્ષિત રાખવાનો માર્ગ તૈયાર કરો.”

ઓઃ ! આજના મુસલમાનો— ચૈદમી સદીના મુસલમાનો—
કાનમાં અછડતી અને નજીવી બહાદુરીની વાતથી ઉકમાઇ જનારા
અને દાદ આપવામાં દીવાના બનનારા, સાધારણ ઘટના ઉપર માથાં
ધ્રુણાવનારા, સામાન્ય સાહસ ઉપર વખાણનાં પુલ બાંધનારા દીનદારો!
આંખો ઉઘાડો, કાંન ખોલો અને સાંભળો ! તે સાક્ષારે ફ્રેન્ચે ઇસ્લા-
મીયા—મુસ્લીમ સેનાના સેનાપતિનો ખુતબો પ્રેરે પણ નહોતો થયો
કે યુનુસ ખાન સુલેમાન ખીરમીલ્લાહ ખેલી ઘોડા ઉપર ચઢ્યા,
એડ મારી અને અનગળ પાણીમાં ઘોડો તમ્મર ખાઇ પડ્યો અને
સવાર કુદકો મારી ખારીએ ખાઝ્યો. પણ લોખંડનાં કમાડ અને
મજબુત તાળું. કમંદનાં દોરડાં ફેંકવામાં આવ્યાં પણ પ્રયાસ બધો
વ્યર્થ. પાછળથી જણાયું કે તે શહેરમાં જવાનો રસ્તો નહોતો પણ
ત્યાંજ એક ભોંયડું હતું.

મુસલમાનોને આ ગુંચવણમાં ગુંચવાયેલા જોઇ રોમનો દરવાજો
ઉઘાડી બહાર આવ્યા દુશ્મનના લશ્કરને બહાર નીકળતું જોઇ
ખાલીદ ચેત્યા અને લડાઇ શરૂ થઇ. ખાલીદને મેદાનમાં જોઇ રોમનો
કંપ્યા અને કીલ્લામાં પાછા ભરાઇ દરવાજો બંધ કર્યો.

ઘડી ઘડીની ખબરો કચસરને પહોંચતી હતી. રોમની છેલ્લી
હારથી તે ઘણો ઉશ્કેરાયો. તેણે ૭૦ હજાર મરણીયા શુરવીર જવા-
નોને ચુંટ્યા. સીપાહીઓએ સોગન ખાધા કે મોત વગર તેમને મેદા-
નમાંથી કાઢી હટાવી શકશે નહીં. નવું લશ્કર દમીરક આવવા ઉપડ્યું
ખાલીદને પણ તેની ખબર મળી. નવા લશ્કર સાથની લડાઈ સંખ્યા

મશવેરા પછી નકકી થયું, કે દમીશક ઉપરનો ઘેરો ઉઠાવી લેતો અને અજનાદીન ખાતે દુશ્મનને અટકાવી કેસરીયાં કરવાં. મુસ્લીમ લશ્કરની ગણતરી કરતાં દુશ્મનથી ઘણી ન્હાની સંખ્યા જણાઈ. આ ઉપરથી જુદા જુદા સેનાપતીઓને ખબર અ પવામાં આવી કે-

“દુશ્મનના બહોળા લશ્કરના મુકાબલા માટે અમે અજનાદીન તરફ ઉપડી ગયા છીએ. યુનાની અને રોમનોથી ગોઠવાયેલા સીતેર હજાર બળવાન સીપાહોનું લશ્કર અમારી સામે છે. જેમ બને તેમ તાકાદથી અમારી મદદ આવો. જે ન આવી શકતા હોય તેઓએ અમારી જીત માટે દુઆ કરવી.”

ખાલીદ આગળ અને અબુ ઉબયદાની ટુકડી પાછળ હતી. શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા સત્યના ઉપાસકો દમીશકનો ઘેરો ઉઠાવી આગળ આદ્યા.

દમીશકના દરવાજા બંધ હતા પરંતુ મુસલમાનોની હીલચાલ પર શહેરોઓની રીક દેખ રેખ હતી. મુસલમાનોએ ઘેરો ઉઠાવ્યા પછી પીટર અને પોલ નામના રોમન સરદારો પંદર હજાર સીપાહીઓ લઈ મુસલમાનોના પાછલા ભાગ ઉપર તુડી પડ્યા. મુસલમાનોનું બળવાન લશ્કર આગળ હતું અને પાછલા ભાગમાં સ્ત્રીઓ સાથે સરંજામ હતો જે પુરષો હતા તે અસાવધા હિમાં માર્યા ગયા, સ્ત્રીઓ કેદી થઈ અને સરંજામ લુટવામાં આવ્યા. આગલા ભાગમાં ખબર પડતાં મુસલમાનો પલટયા અને પીટર તથા પોલ ખાલીદને આવતા જોઈ કેદી સ્ત્રીઓ અને સરંજામ લઈ નાહા. ખાલીદના

લશ્કરે પોલને પકડી પાડ્યો ઝપાઝપી શરૂ થઇ પોલ ધ્રાવલ થઇ પટ-
કાઈ પડ્યો અને સીપાહો માર્યા ગયા. પોલને કેદ કરવામાં આવ્યો.
સ.એ. પીટરના કમળમાં હોવાની અરખોને ખબર પડતાં તેમનું
લોહી તપી આવ્યું.

પીટર સખત તાપમાં લય અને ત્રાસથી ન્હાસતાં ન્હાસતા
થાકી જવાને સળ્યે શહેરની નજીકના એક બાગમાં થોભ્યો તેણે
માલ અને કેદી સ્ત્રીઓના ભાગલા પાડ્યા.

ઇસ્લામી ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે નામ લખાવનારી દરારની
ખહેન કાયલા પણ આ કેદી સ્ત્રીઓમાં હતાં. તેણીએ કેદથી નહી
કંટાળતાં પોતાની ખહેનોને હીમ્મત આપતાં કહ્યું.

“હમયાઝ અને હમદર કોમની બહાદુર બાનુઓ ! ગભરામણ
તમને શોભા આપતી નથી. જેમની તમે એલાદ છો, તેમનાં નામ
હજી દુનીયા લુલી નથી ! આપણે અરબ વીરોના વંશમાં છીએ.
આ જ ગલીઓને આપણે બતાવી માપવાનું છે કે બહાદુરી માત્ર
પુરૂષો માટેજ નથી, તે અમારા ધરની ચાકર છે. આપણે મહમ્મદ
(સ.) ની હીમ્મત છીએ. આ મુશરીફોને આપણે બતાવી દેઇશું કે
ઇસ્લામનું બળ પુરૂષોમાંજ નથી સમાયેલું પણ તેમની સ્ત્રીઓ
અને બાળકોનાં અંતઃકરણ પણ ઇસ્લામના નુરાની બળથી રોશન
છે. અરબથી નીકળી ઇરાક, ઇરાન અને શામમાં ઇસ્લામનાં કીરણો
ફેલાવનાર લોહી અમારામાં પણ વહી રહ્યું છે. જે કલમામાં શીરાતનું
પાણી અને બસરાની દીવારો તમારો સહયોગ કરે છે, તેજ કલમે

તમારું નીત્યકર્મ છે. હું જાણું છું કે તમારી પાસે હથીયાર નથી પણ શુદ્ધ અંતઃકણ છે. તંબુની વળી અને ખેમાના વાંસ તમારા હાથમાં આવતાં ગુરજ-ગદા બનશે. તમારી પાસે આવનાર પુરૂષને જહનમમાં પહોંચાડો અથવા તમે પોતે શીયળ ઉપર કુરબાન થાઓ નહીં ત્યાં સુધી તે પીશાયોને તમારું મ્હેં જોવાની તક આપશો નહીં.”

“ ખુદા આપણી મદદ કરે છે, ફિરશ્તા આપણા પક્ષમાં છે, માત્ર હીમ્મતની વાર છે. રોમનોએ અરબ સતીત્વને અલગાવ્યું એવું આ દુનીયામાં કહેવાય નહીં, એજ તમારી જીંદગીનું સાર્થક છે. કામ ઉપર તમેએ કાળો ડાઘ લગાડવો નહીં અને મુશરીફા આગળ મુસલમાનોને શરમાવું પડે એવો સમય આવતા પહેલાં મરી જવાની તમારી ફરજ છે. આવો ! આપણે ગળે મળી પ્રાર્થના કરીએ —ખુદાય ! તારા હખીબનો કલમે બહુનારી આ અખળાએ પોતાની શીયળ-મર્યાદા ઉપર કુરબાન થઈ, તારા દરબારમાં હાજર થાય છે, તુ તેણીઓની મદદ કર.”

અરબની આ બહાદુર બાળાઓ ગોળાકાર વ્યુહમાં ગોઠવાઈ અને તોહીદની ગર્જનાથી ભુમંડળ ગળવવા માંડ્યું. એક યુનાની સીપાહી તેણીઓને જોયા આગળ આવ્યો. કાયલા આગળ હતાં, વાંસના એક ફટકામાં માથું ફેાડી તેને ભોંય સરસો કર્યો. તેના બુમ-રાણથી બીજા સીપાહીયો દોડ્યા. પીટરને ખબર થતાં તે પણ આવ્યો અને સમજાવવા, લલચાવવા પટાવવા લાગ્યો. ઉશકેરાયેલી કાયલાએ

પોતાના હાથમાંની વળીનો મજબુત ફટકો મારી ધ્રાવણ કર્યો. તેણે ક્રોધના આવેશમાં સ્ત્રીઓને કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યો. નિર્દય, નરધમ, જંગલી રોમનો મ્યાનમાંથી તરવાર તાણુવા નહોતા પામ્યા કે પાછળથી મુસલમાનો આવી પહોંચ્યા. પીટરે હવે ઉંચા સાદે કહેવા માંડ્યું “બાનુઓ અમે તમારી બહાદુરીની કદર કરીએ છીએ તમે મુક્ત છો અને તમારા લશ્કરમાં જઈ શકો છો.”

પીટરે આગળ નહાસવાનો વિચાર કર્યો. કાયલાએ ઘોડા ઉપર વળીનો ધ્રા કર્યો. ઘોડો અને સવાર બન્ને જમીનપર પટકાઈ પડ્યા. મુસલમાનો હવે માથા ઉપરજ હતા. દરારે બાલો મારી જમીનમાં સુવાડ્યો અને બીજા હાથે માથું કાપી બાલા ઉપર ઉઠાવી લીધું. પીટરનું માથું બાલા ઉપર જોઈ રોમનો મુસલમાનો ઉપર તુટી પડ્યા સખત લડાઈ થઈ અને અંતે ખ્રીસ્તીઓ મોટી ખુવારી પછી નહાસી છુટ્યા. મુસલમાનો બેશીકરીથી પાછા ફરી અજનાદીન તરફ રવાના થયા.

અજનાદીનમાં સીતેર હજાર રોમનો છાવણી નાખી પડ્યા હતા. રોમન શહનશાહના વિશાળ તંબુ ઉપર ચઢાવવામાં આવેલો સોનેરી કળશ દુર દુરથી ચળકાટ મારી જોનારની આંખો આંજતો હતો. આખું લશ્કર કીમતી પોશાકો અને હથીયારોથી સજ્જ હતું. રોમનોનો ડોળ દમામ જોઈ મુસલમાનો અજાયબીમાં પરવરદિગારની પ્રાર્થનામાં પડ્યા. ખાલીદે તેમને ખાત્રી આપી કે આ છેલ્લી વડાઈ છે. જો આ ઝગપ્રમાં દુશ્મનનો પરાજય થયો તો આગળ તમારી તરફ કોઈ આંખ ઉઠાવીને પણ જોનાર નથી.

ત્રણ દીવસ સુધી બન્ને લશ્કર એક બીજાની સામે પડાવ નાંખી પડ્યાં હતાં. ચોથા દીવસે એક લશ્કર આવતું દુરથી દેખાયું. આ લશ્કર મુસલમાનોનું હતું અને ખાલીદની માગણી પ્રમાણે મુસલમાનોની મદદે આવ્યું હતું નવા લશ્કરમાં અપાર ઉત્સાહ હતો. રાત કાપવી તેમને માથું આપવા જેટલી સખત હતી. તેઓએ તરતજ લડાઈ કરવાની માગણી કરી. ખાલીદે મહા મુશ્કેલીએ તેમને રાતની રાત આરામ કરી સ્વસ્થ થવા સમજાવ્યા. લાંબી ઈન્તેજરી પછી રાતે રહવારનું રૂપ લીધું. રહવાર થતાં મુસલમાનો હથીયાર બાંધી મેદાનમાં આવવા માંડ્યા. ખાલીદે લશ્કરની સરદારી લીધી. સફે સમારી અને હુમલાની ગોઠવણ કરી.

આ જગ જાહેર લડાઈમાં અરબની વીર બાનુઓએ પુરતો ફાળો આપ્યો હતો. હથીયાર બાંધી અરબ વીર અબજાઓ પુરૂષોને પડખે ઉભી રહેવા કાયલા અને ગરીબની સરદારીમાં તકવાર થઈ. ખાલીદે બાનુઓની ફાજના બે ભાગ પાડ્યા અને તેણીઓને મુચના આપી કે:—

“પોતાની રક્ષા કરવાની તમારી પહેલી ફરજ છે, સાચેજ તમને હુકમ કરવામાં આવે છે કે મેદાનમાંથી કાયર થઈ જે મુસલમાન પાછો આવે તેને છાવતો જવા દેવો નહી, એ તમારી બીજી અગત્યની ફરજ છે.”

બન્ને લશ્કરો મેદાનમાં સફે સમારી ઉભાં રહ્યાં. ખાલીદે પોતાનો થોડો કુદાવી વચ્ચે આવ્યા. રોમનોમાંથી એક વૃદ્ધ તેમની

પાસે આવ્યો અને લડાઇ નહીં કરતાં પાછા જવાનો યોધ આપવા માંડ્યો. દરેક મુસલમાનને પોશાક સાથે અકેક સોના મહોર અને ખાલીદને ૧૦૦ પોશાક સાથે ૧૦૦ સોના મહોર આપવાની ઇચ્છા બતાવી લડાઇ નહીં કરતાં પાછા ફરવા સમજાવવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. ખાલીદે તેની બધી કથા સાંભળી જવાબ આપ્યો—

“લડાઇનો મદાર ન્હાની મોટી સંખ્યા ઉપર ના, સત્ય અને અસત્ય ઉપર છે. ઇસલામની ક્ષતેહતુ ખુદા અને તેના હુખી-બનુ અટલ વચન છે. અમારા પાછા જવાની ત્રણ શરતો છે. પ્રથમ મુસલમાન થાઓ જે મુસલમાન થવા મરજી ન હોય તે જાઝીયો આપી રક્ષણ મેળવે જે એ બેમાંની કોઇ એક વાત કમુલ નહોય તે હથીયાર બાંધી મેદાનમાં આવવું, તરવાર બંનેનો ફડચો કરવા સમર્થ છે.”

વૃદ્ધ પાછો ગયો. મુસલમાનો લડાઇ માટે બેતાબ હતા પરંતુ પરંતુ બપોર ઢળ્યા અગાઉ હથીયાર નહીં વાપરવાનો ખાલીદે હુકમ આપ્યો. દુશ્મને તરફથી તીર વરસવા માંડ્યાં. કેટલાક મુસલમાનો શહીદ થયા પણ કોઇએ હથીયાર ઉઠાવ્યાં નહીં. બપોર પછી દરાર અને યુતુસે ખાલીદને અરજ કરી કે મુસલમાનો શહીદ થતા જાય છે. બપોર ઢળી ગઇ છે અને હુમલાની પરવાનગી આપો. વખત થતાં ખાલીદનો હુકમ મળ્યો. દરાર અને યુતુસ પોતાના રીસાલા સાથે રોમનો ઉપર તુટી પડ્યા. રોમનોની સંખ્યા અતિ ઘણી હોવાથી કશીએ મચક આપી નહીં. મુસલમાનોનો પક્ષ કમજોર દેખાતાં તાજ

ઈસ્લામી સવારો તેમની મદદે દોડ્યા. હાથો હાથની લડાઇ થવા માંડી. મેદાનમાં રંગ જતરો અને બન્ને તરફ લોહીની નદીઓ બહેવા માંડી. એટલામાં રોમન લશ્કરમાંથી એક માણસે વચલા ખુલ્લા મેદાનમાં આવી મુસલમાનોના સેનાપતીને મળવાની માંગણી કરી ખાલીદ ઘોડો કુદાવી તેની આમળ આપ્યા, અને બરછી ઉગામી. તેણે કહ્યું, હું લડવા નથી આપ્યો પણ એક પેગામ લઇને આપ્યો છું. મારો ભેદ છુપાવી અભય વચન આપો તો બધી ખરી હકીકત કહું. આ કાસદનું નામ ડેવીડ હતું. ખાલીદે અભય વચન આપ્યું. તે પછી તેણે બેલવા માંડ્યું—

“રોમન લશ્કરના સેનાપતિ પુરદાને મને મોકલ્યો છે. તેણે કહેવા માંડ્યું છે કે અત્યારે લડાઇ બંધ કરો અને સવારના પુરદાન સાથે મળો.” ડેવીડ અચકચો પણ મન મજબુત કરી ફરી બોલ્યો. “તે સખત કાવત્રાખાજ છે, તે નિર્દય અને કુર છે. તેણે એવી ગોઠવણ કરી છે કે મુલાકાત વખતે દશ માણસો સંતાયલા રહેશે અને તેજ વખતે તમને કતલ કરવામાં આવશે.” ખાલીદે તે જગ્યા અને મારા સંતાડી રાખવાનું ઠેકાણું જાણી જવાબ આપ્યો—

“જાઓ કહો લડાઇ બંધ રહેશે અને મુલાકાત મંજૂર છે.”

પ્રકરણ ત્રેવીસમું.

—(૦)—

શુદ્ધ પ્રેમ કે સાહસ !

“ બનેલા બનાવો ઉપર પ્રથમથી ન્યાયવૃત્તિને લઈ જો હું વિચાર કરવા બેસું તો મારી આંખોએ જોએલાં પરિવર્તન એટલાં વિશાળ છે કે માફ જીવતર કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ આચારનું એક નીચ પ્રતિબિંબ છે. મોતે ખુણા ખુણામાં મને શોધ્યો, જંગલે જંગલ ખોલ્યો, વીજલી બની પડી અને વાદળ બની ગમગ્યો, પરંતુ જીંદગી હતી કે બચ્યો અને સહન કરવાનું હતું તે સહ્યું, આ કામળ હાથમાં ભુમિ ખણીતો પાવડો જોતાં આંખો કાં ન ઝુટી ગઈ ! નદી કિનારે નિરાશાના શબ્દો સાંભળતાં આ કન કાં ફાટી ન ગયા ! આ ચંદ્રમુખી અને ધ્રુવ જેવું શરીર, માત્ર મારા—એક મારા સબંધે કેવાં સંકટોમાં ફસી. જેલખાનાનું દુઃખ વેહ્યું, જંગલ ખીચાખાનની ઠોકરો તેણે ખાધી. તુફાનની થપડો તેણે સહનકરી, ખુદા ખુદા કરીને આજે નિરાંતની ઘડી મળી છે, પણ કોણ જાણે છે કે તે કેટલી યજમાનની છે. શાહજાદી ! પવિત્ર ચરણોમાં પડવા આતુર છું.”

સહસુનીયાના મ્હોડા ઉપર આનંદની રેખા હતી. તેણી ચુપ

હતી. તે પુરૂષ આગળ વધ્યો અને તેણીના કામળ હાથ પોતાના હાથમાં લઇ બોલ્યો—

“ મલેકા આજનો વખત ભાગ્યશાળી અને પ્રસંગ અનુત સમાન છે. મુસીબત શોધમાં અને ક્રાંતિ માથા ઉપર છે આફતાબ અસ્ત થાય છે અને દમીશક છ ગાઉ દુર છે આપણે સુર્યોદયથી પહેલાં પહોંચવું છે. થોડા ઉપર સવાર થાઓ અને ચાલો.”

સલમુનીયા—“ મને અજબગી લાગે છે કે મારા ઓઠામાં તમે અકેક કરીને સંકટોનુ આપું આખ્યાન વાંચી ગયા. મને દરેક દુઃખ અનંદ અને દરેક સકલ રાહતગ જણાતી રહી છે. સુરંગના પથરા ઝુલ જોવા અને કેદની સખતાર્થ અતિ સુખ આપતી હતી. સાહેલી જની હવાની હહેરો મારી સાથે રમતી, ગુલામ જનીન તુફાન આળોટતો. અજબત મારા સખએ તમે સખતમાં સખત દુઃખ વેડ્યાં છે. હું શરમીંદા છું, લજ્જા છું અને પ્રયત્ન કરીશ કે ભવિષ્યમાં તમને સહન કે વું પડે નહી.”

સલમુનીયા ઉભી થઇ અને ચાલવા માંડી. પુરૂષ તેની પાછળ ચાલ્યો. થોડુ ચાલ્યા પછી તેની આંખો આંસુધા ભીંજાઇ, તે રડવા લાગ્યો અને સામે આવી બોલ્યો—

“ શાહઝાદી, આ સીતમ મને પુરો કરશે, મારો આત્મા નીકળી જશે, મારો શ્વાસ બંધ થશે. હું તારા કદમોના શરણ છું દયા કર! દયા કર!! સન્નતા અધિકારી—નહી—દયાને પાત્ર છું!!”

પાસે આવી શાહજાદીનો હાથ પકડ્યો, આંખે લગાવ્યો અને માથે મુક્યો. સલમુનીયા એ મ્હોડું ફેરવી લીધું, તેણી મનમાં હસી અને બોલી—“સારું, આલો! અંધારું થયું પણ હવે શીતળ છે. નીરાંતનો સમય છે. આ ઉદ્ધાન મનહર છે છતાં ઇશ્વરતની જગ્યા અને ઘડો લેવાનું સ્થાન છે, મોટા મોટા તાજદારોનો વૈભવ અને નિડર ચોધાઓનું શુરાતન અહીંયાં પોઢેલું છે. જોવાની શક્તિવાળી આંખો આનંદ મેળવી કંઈક કહે છે. અને સમજવાની શક્તિવાળાં હૃદય મોજમાં કંઈક બોલે છે. માળામાં બેઠેલાં પક્ષિઓ સુર્યાસ્તનું ગાન નહીં પણ માટીમાં મળેલા મહારાજ્યો ઉપર રૂદન કરે છે.

બન્ને ઘોડા ઉડાવતા આગળ વધ્યા. દમીરકના કીલ્લા ઉપર તેમને દુરથી રોશની દેખાઈ. કીલ્લાની પાસે તારાના ઝાંખા ચળકાટમાં તેઓએ જોયું કે એક સવાર અને બીજાના માથા ઉપર પેટા છે. બન્ને અટક્યા. પુછ્યું “કોણ?” સલમુનીયાએ કડકાઈથી જવાબ વાળ્યો “તમે કોણ છો.?”

જવાબ— “તારી શોખમાં હેરાન પરેશાન થઈ ખુણે ખુણે તપાસ્યો. તું અહીંયાં મોજ કરે છે અને આ તારો તેજ કમનસીબ સોબતી.?”

વુરદાનના સોબતીએ પેટી નીચે મુકી અને પુરૂષ ઉપર હુમલો કર્યો. સવાર બચ્યો પણ ઘોડો ધાયલ થતા સવાર સાથે નીચે પડ્યો ખુનીને આગળ વધી તેણે બે જાન કર્મો. આ બનાવ જોઇ વુરદાન

ઉશકેરાઈ નીચે કુદ્યો. બન્નેમાં જીવ સટો સટનું યુધ્ધ થવા માંડ્યું સલમુનીયાના સોબતીએ વુરદાનને જમીનમાં પછાડ્યો અને કતલ કરવા જતો હતો, તેટલામાં સલમુનીયાએ કંહ્યું—

“આ પેટીમાંથી અવાજ સંભળાય છે તેમાં કોઈ મનુષ્ય જણાય છે.”

સોબતી—“પ્રથમ તેનીજ ખબર લેવી જોઈએ.”

વુરદાનને ઝાડ સાથે ખાંધવામાં આવ્યો. પેટી ખોલતાં જણાયું કે કીલોસ તેમાં ખેલાન પડ્યો છે અને સખ્ત ધાયલ છે. બાપની આ દશા જોઈ સલમુનીયાથી સહન થયું નહીં. પેટી નહેર પાસે મુકી પાણીના છાંટાં નાંખ્યા. તે સખ્ત ધાયલ હતો. હાથ મ્હોં ધોવાડતાં તે રહેજ શુદ્ધિમાં આવ્યો અને ખોલ્યો.

“વુરદાને મને ખોલાવી, દગાથી સખ્ત ધાયલ ક્યો છે અને દમીશકમાં પોતાનો પાપ પ્રપંચ છુપાવવાના હેતુથી મને ઘટવા લઈ જાય છે.”

આ દુઃખ અને મુઝવણમાં બન્ને વુરદાનને લુલી ગયા અને બાપના તાબુતને લઈ શહેરમાં દાખલ થયા. છુટા પડતાં, તારાના ઝાંખા પ્રકાશમાં સોબતી ખોલ્યો “જલદીથીજ પાછો મળીશ.”

પ્રકરણ ચોવીસમું.

—:(૦):—

પ્રપંચ જાળનાં પંખેરૂં.

—:(૦):—

આંખને આંજી નાખનારાં ઝવેરાતના આલુષણો સજી વુરદાનના નામે પોલ ખુરશી ઉપર બેઠેલો છે અને ખાલીદ સાદાં સફેદ કપડાં પહેરી સામે ઉભા છે. ચડ ઉતરની વાતો થાય છે. ખાલીદની કતલ માટે ગોઠવવામાં આવેલા દશ મારાને પરલોક પહોંચાડી તેમની જગ્યા મુસલમાનોએ લીધી હતી. પોલ ચીપી ચીપીને ઉશ્કેરણી કરનારા શબ્દો વાપરતો હતો. પોલ ઉશ્કેરાયેલો અને ખાલીદમાં ગંભીર શાંતિ હતી. પોલે કરડાકીમાં કહ્યું—

“મુસલમાનો મનુષ્ય નહીં પણ જંગલી બહારવટીયા છે. જેને સુખી જોયો તેની ઉપર તુટી પડ્યા, એજ તમારો ધર્મો છે. તમને ખબર નથી કે અમે અમીરજ નહીં બહાદુર પણ છીએ. તમે બચી જાઓ એ અસંભવ છે. તમારાં ધડ આ મેદાનમાંજ પડશે અને ખાત્રી રાખો કે કબર પણ મળશે નહીં.”

“અમે?” ગંભીરાઈથી ખાલીદે કહ્યું “શુદ્ધ સત્ય ફેલાવનારા અને અધર્મીઓને ધર્મ તરફ દેનારા છીએ, તમને મનમાનતો અર્થ

કરવાનો અધીકાર છે. તમે દોલતમંદ છો એ વાત ખરી પણ અમને દોલતની તમા નથી. બહાદુરીની પરીક્ષા રણભુમિમાં થશે તેનો ફડચો તરવાર કરશે.”

પાલે અહંકાર અને અભિમાનની લવારી ચલાવી ખાલીદે મસ્લામની દાવત આપી, તે ચીરડાયો અને ખાલીદે જવાબ આપ્યો.

“ તલવારજ બધી બાળતોનો ફડચો કરશે.”

ગુસ્સાથી પગ અફાળતો અને ડુંકાટા મારતો પાલ ઉભો થયો તે મારાઓની વાટ જોતો થોભ્યો અને બોલ્યો—

“ તારા જેવો મગફર ઝાલીમ અને નિર્દય જંગલી જીવનો જાઈ શકતો નથી. ” પણ કોઈ આવ્યું નહી, તેણે ઉશ્કેરાયેલા અવાજે બુમ મારી. “ જો મારા સીપાહો તને સવાદ ચપ્પાડે છે.” આજુ બાજુથી ખંજરધારી દશ માણસો નીકળ્યા, પોલે ગરદન ફેરવી. બીજી પળે તેનું માથું ધડથી છુટું પડ્યું અને બાલાપર ઉઠાવી રોમન લશ્કર તરફ ફેંકવામાં આવ્યું. રોમનો ખાલીદના બદલામાં પોલનું માથું જોઈ વિસ્મય પામ્યા, અકળાયા, ગભરાયા અને તુરદાનને ખબર પહોંચાડી.

ખાલીદે લશ્કરમાં આવી દુમલાનો હુકમ આપ્યો. શામના લવિબ્યનો ફેસલો કરનારી આ છેલ્લી લડાઈ હતી મુસલમાનોએ મરવાનો, પણ નહીં કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો આગળ

મુશરીકોના હાથે શહાદત અને જન્નતની આશા, પાછળ સ્ત્રીઓની તરવાર અને નર્કનો ભય. તેમને મર્યા કે જીત્યા વગર આરોજ નહોતો. શામ, રોમન સામ્રાજ્યનો એક ભાગ હતો. પ્રજામાં લડવાનો ઉત્સાહ ઝાઝો નહોતો. રોમનો દુરના અને વૈભવના ઉપાસકો હતા. પોતાના વૈભવની લાલસામાં ખુબ લડ્યા, દીવસ આખો કેસરીયાં કુર્ચાં અને વીરતાનાં પરાક્રમે બતાવ્યાં. અસ્તાયજ અગાઉ જ્યાંસુધી નજર જોઈ શકતી લોહી અને લાશો વગર કશું દેખાતું નહોતું. સુર્ય અસ્ત થતાં રોમનોના પગ ઉખડ્યા. દમીશક, અનતાકીયા અને ક્યસરીયાનો રસ્તો લીધો. મેદાન મુસલમાનોના હાથમાં હતું અદ્દ-જક દોલત અને અસખ્ય કેદીઓ મુસલમાનોના હાથમાં હતા. સવાર થઈ ખાલીદે મુસલમાનોને કહ્યું. “ખરી બઝાઈ દમીશકની છે માલનાં ભાગ દમીશક જીત્યા પહેલાં ાહેંચાશે નહિ. દમીશકનો વિજ્ય, ગની-મત પોતાના હાથે ાહેંચશે.”

અબ્દુલ રહેમાનને આ જીતની વધામણી લઈ અમીરૂત મુમેનીન પાસે મોકલવામાં આવ્યા. મદીનાવાસીઓ ફતેહના સમાચાર સાંભળી આનંદ પામ્યા અને ખુદાના દરબારમાં આભારના સીજદા કરી શુકરાના મોકલ્યા.

સમય બદલાયો હતો. અરબનાં રજકણોમાંથી પણ હવે તો મરવાનો કે ધરલામનો ફેલાવો કરવાનો અવાજ આ રતો હતો. મક્કાવાસીઓએ અમીરૂત મુમેનીનની સેવામાં હાજર થઈ અરબ કરી—

“યા અમીરલ મુમેનીન! અમને પણ શામના સંગ્રામમાં મોકલો.”

ખલીફાએ મુસ્લીમ કાઉન્સિલ ભરી. હા. ઉમર ફારુક (ર.) વીરુ પડ્યા અને તેમને લડાઇના મેદાનમાં નહીં મોકલવાનો ફરિયાદ થયો. આથી મક્કાવાસીઓ નિરાશ ન થયા. તેઓએ સલાહ કરી અબુ સુરીયાને પોતાના પ્રતિનિધિ બનાવી ખલીફતુલ મુસ્લેમીન પાસે ફરી અરજ કરવા મોકલ્યા.

અબુ સુરીયાને ખલીફતુલ મુસ્લેમીનની પાછળ સવારની બંદગી ગુનગરી. પ્રાર્થનાની ક્રિયાથી પરવારતાં અબુ સુરીયાને અરજ કરી—

“અમે કયુલ કરીએ છીએ કે પયગમ્બર (સ.) સાહેબનો વિરોધ કરી મક્કા વાસિયોએ કલંક ઓછોયું છે, છતાં તે બનાવ મુસલમાન થવા અગાઉનો હતો, મુસલમાન થયા પછી દરેક સરખો લાભ છે. ઇસ્લામ ફેલાવવામાં અત્યારે તેઓ કામથી ઉતરતે દરજે નથી. ઇસ્લામ લાવ્યા અગાઉ કદાચ તેઓ દુશ્મન હોય, પરંતુ જે વિચાર કરવામાં આવે તો જાણશે કે હાલના મુસલમાનોમાંથી કામ એક પણ એવો નહીં મળે જે મુસલમાન થયા પહેલાં ઇસ્લામનો વેરી ન હોય. આ બતાવે છે કે અમીરલ મુમેનીનનો ચુકાદો ફરી તપાસવાની જરૂર છે.”

ખલીફતુલ મુસ્લેમીને હઝરત ઉમર ફારુક, હઝરત અલી (ર.) અને ખીજા મુસલમાનો તરફ જોયું. અંતે મક્કાવાસિયોન શામ

સંગ્રામ ભુમિમાં મોકલવાનું નક્કી થયું. કુચની તઈયારી કરવાનો હુકમ થયો. ખાલીદને આ નવા લશ્કરનો મેદાનમાં ઉપયોગ કરવાની સુચના આપી અબ્દુલ રહેમાન સાથે મકકાવાળા લશ્કરને શામ તરફ રવાના કર્યું.

મેદાનમાંથી નાઠેલા રોમનો સીધા દમીશક આવ્યા અને પોતાની હાર તથા મુસલમાનોની જીતનો ખબો હેવાલ રોમનો અને ટ્રિકિએ જાણ્યો તેમને ઘણું દુઃખ થયું. વધુ સહાયતાની આશા નિરાશામાં ફેરવાઇ. કીલ્લા ઉપર ચઢી તેઓએ જોયું કે મુસલમાનોનું નવું લશ્કર ઘેરો ઘાલી પડ્યું છે અને નજર કામ કરતી ત્યાં સુધી કુમક આવતી દેખાતી હતી. આ દશા જોઇ પ્રીરતના ઉપાસકો ગભરાયા પણ જન્મ ભુમિ ઉપર કુરખાન થનારાઓની માગણીનો સ્વીકાર થયો. ઘેરો ઘાલનારા મુસલમાનો ઉપર કીલ્લાપરથી ઇંટ, પથ્થર, અને ધુળ વરસાવી કાયર કરવાની ચઢુદીઓએ કપ્પુલાત આપી. પ્રજાને કંઈક સંતોષની આશા બંધાઇ. કુદરત ઉપર આધાર રાખી ચઢુદીઓએ પોતાની યુક્તિ ઉપર અમલ કરવા માંડ્યો.

મુસલમાન લશ્કરને ખાલીદે ગોઠવવા માંડ્યું, સુની દરવાજો અશુસુરીયાને, સેન્ટ જોનનો દરવાજો શરજીલને, શારાન દરવાજો કયસને અને જ્યોર્જિયા દરવાજો અશુ ઉખયદાને સોંપવામાં આવ્યો. સેન્ટ માર્કના દરવાજાને અબયદાન આપી સુલેહનું સ્થાન ગણવામાં આવ્યો. દરાર અને યુનુસને બંને હજાર સવારો સાથે રોન મારી દુશ્મનની હીલચાલ તપાસતા રહેવાનું કામ સોંપાયું.

મુસલમાનો ગોઠવણ કરી પરવાયા હતા કે સામેથી શહેરનો ફરવાળો ઉઘડયો. રોમનો અને ગ્રીકોની મોટી સંખ્યા કેસરીયાં કરવા બહાર આવ્યા તેઓ આગળ વધ્યા અને મરણીયા થઇ મુસલમાનો ઉપર તુટી પડ્યા. મુસલમાનો લડ્યા ખાલીદે હાકલ કરી, મુસલમાનોમાં શુરનું નુર વ્યાપ્યું પાછળ હઠવા મુસલમાનો આગળ વધ્યા, કીલ્લાની ઉપરથી ઈંટ, પથરા અને તીરોનો વરસાદ વરસ્યો થોડાક મુસલમાનો શહીદ થયા અને સફને આગળ વધતી અટકાવવામાં આવી.

પ્રકરણ પચ્ચીસમું.

—(૦)—

જીત અને ભાવીનું આખ્યાન.

—:(૦):—

“ આ જીંદગીથી મોત, રાજ્યથી બીજા અને આ મુકદના બદલે ઉઘાડું માથું નચિંત અને નિર્ભય છે. અધર્મી અને કુર વુરદાનની અર્ધાંગના બનાવનારા, જીવતરને બાળી નાંખું, રાજ્યને પાયમાલ કરું અને તાજને પીંખી નાંખુ. એક અબજાને તેની મરજી અને ઇચ્છા વિરૂધ્ધ પુરૂષના કબજામાં રહેવાની ફરજ પાડનારા ધર્મ

અને વિવાહ ઉપર હજારો ધીકાર ! અત્યાર સુધીના પ્રયત્નો વ્યર્થ ગયા છે તેવીજ રીતે બાવી આશાઓ, ઇચ્છાઓ અને કામનાઓ નાશ પામશે—અવશ્ય નાશ થશે ! ”

*

*

*

“ તારા જેવી નાલાયક છોકરી, પ્રપંચી સ્ત્રી, કનિષ્ઠ વ્યક્તિ, કતલને પાત્ર અને મોતને લાયક છે. ધર્મને તિરસ્કાર અને લગ્નને ધીકારની નજરે જુએ છે ! ઓ કમનસીબ છોકરી, તને જે સજા કરવામાં આવે તે ઓછીજ છે, જે દુઃખ આપીએ તે થોડું છે. એક પ્રપંચી પુરૂષ જે મુસલમાન હોવો જોઈએ, તેના ફંદામાં ફસી પુર્વ જોની આપ્યે અને રોમનોના સામ્રાજ્યને રાખમાં રગદોળે છે, ઓ નાપાક ? દુર ! દુર ! ઓ પાયમાલ થનાર વ્યક્તિ ! તું એક મુસલમાનને પ્રેમ ચક્ષુએ આલીંગન કરે છે ! ! ”

*

*

*

*

*

આ અભાગણીને કીલ્લા ઉપરથી નીચે ફેંકી દેવી એજ તેનો યોગ્ય ઉપાય, અનુકુળ સજા અને વાસ્તવીક ગોઠવણ છે. તે જાણી શકશે કે રોમનો પોતાની આપ્યે માટે કેવો ભોગ આપી શકે છે. તેનાં અવ્યવ ભાંગી જશે, પાંસળાં છુટાં પડશે અને દમ્ભીશકની ખાડીનાં પાણી આંસુ બની તેની પાપી જીદગી ઉપર વિલાપ કરશે ત્યારેજ સંતોષ થશે.

*

*

*

*

“ આજની ધડી દુનીયાનો છેવટનો સફે છે. મોતને વશ થઇ હમે-

શને માટે જુદી પડે તે અગાઉ જે માણસની તેણે પસંદગી કરી છે તેનો કંઈ ખુલાસો કરશે? ખરેખર તે મુસલમાનજ છે? ખ્રીસ્તના ઉપાસકોમાં તે કોઈને કાં ન મેળવી શકી? અમારા પ્રાણ અને ઝોડીના દુશ્મન, નાપાક-ઝાલીમ મુસલમાનોમાં તેણે શું જોયું?”

*

*

*

*

“તમારા અંતરની આંખો ધમાનતા નુરથી રોશન હોય ન્યા-યનો તમને સંસર્ગ થયો હોય! અને ઇર્ષાની આંખો ખામ્નુએ મુકી જેવામાં આવ્યું હોય! તો જણાય કે મુસલમાન કોણ? અને મારા હેતુનું કારણ શું? દરીયાને કીનારે, ફોરા! તને રક્ષણ આપનાર! પેટીના ધાયલને, ઓ કીસોસ! અચાવી લેનાર! કોણ? મુસલમાન! મુસલમાન!! હીચકારો વુરદા! એક દીવસ પણ તેની સામે ટકી શક્યો નહી, ઓ ઝાલીમ આપ! વધારે શું કહું. તમારી તરફથી ત્રણ ત્રણ ખુની હુમલા થયા! કાળજી વજ્ર કરી પિતાએ મમતાની આંખો મીચી લીધી! પરંતુ મારો જીવ અચાવનાર તે ફિરશ્તો, મુસલમાનજ હતો! મારા માટે તે ત્યાં પહોંચ્યો જ્યાં મનુષ્યોની બુદ્ધિ અને કવિની કલ્પના પહોંચ્યાં નહી હોય! હ્યો, આજે હું કહું છું કે તે, તેજ છે જેણે અશક્યને શક્ય કરી અતાવ્યું, મુશ્કીલને સહેલ કરી, તેના ઉપકારથી મારી ગરદન ઉચકાય, તેની માયા આગળ શબ્દ નીકળે તો મનુષ્ય જીવનને કલંક લગાડનારી દુન્યામાં કહેવાઈશ!”

“મોત હવે માથે ઉભી છે, મર્યાદા કે લજ્જનો હવે વખત નથી. સાંભળો, મારા પ્રેમ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના સાંભળો! કાળજી,

મજ્જુત—સખત બનાવજો, અને ઉચ્ચતાને સમાવજો—સાંભળો, ઇદના આગલા અઠવાડીએ, પુર્ણિમાની ચાંદનીમાં, નજીકનું ઉદ્યાન મારી સામે હતું. નહેરના ંહેતા પાણીમાં ફરતો ફરતો પાપી વુરદાન અડધી રાત્રે મારી સામે આવી ઉભો. કામદેવના કળ્મશમાં જઇ લાલ બનેલી તેની આંખોએ મારા શીયળનું ખુન કરવાની ખબર આપી, મારા માણસોને લાંચ આપી વગે કયાં. તે શસ્ત્ર ધારી, હું નિરસ્ત્ર, પરવશ હતી, ધર્મની આણુ અને ખ્રીસ્તને વચમાં નાંખ્યો. પણ તે અધમાત્મા અધર્મ ત્યાજ્ય ન બન્યો.” તેણીની આંખોમાં આંસુ હતાં અને મ્હોંમાં સખદો. તે આગળ બોલી—

“બાપુ, સાંભળો ! વિચારો ! અને ન્યાય કરો—આ વખત કેવો હશે. રડી, કકળી, ખુમો ખરાડા પાડ્યા, પણ મદદ—ઓ મદદગાર ! મદદ કયાં ! સ્વચ્છ આકાશનો શુરવીર ચંદ્રમા આ અત્યાચાર જોઈ શક્યો નહિ અજવાળું અધકારમાં બદલાયું અને વરસાદના રૂપમાં આકાશે ચો ધાર આંસુ સેરવવા માંડ્યાં ! આ અધારામાં માંડે મ્હોં હતું તે તરફ ચાલી નીકળી. હું બેભાન દશામાં ન્હાસતી, પડતી, આખ-ડતી, કટાખાતી, આકાશને હસાવતી, જંગલ બિયાબાનમાં હતી. હું નહોતી જાણતી કે કોણુ છું અને કયાં છું. તે ઝાલીમના બચે મને ખાવરી બનાવી હતી. પાંદડું સરકતાં મને તેના આવવાની ખ્હીક લાગતી. નદીનો કીનારો છુટ્યો અને મેં પોતાને સડકના કીનારે જોઈ. એક સવાર આવતો જણાયો. મેં દયાની યાચના કરી. તે ઘોડા ઉપરથી કુદી પડ્યો. ઘોડાની લગામ મારા હાથમાં મુકી તેનું મન શુધ્ધ હતું, તેનો ધર્મ સત્ય હતો અને દયા તેનું કર્તવ્ય હતું.

ફોલોરા આગળ કંઈ બોલે તે અગાઉ ક્રોધમાં રમી રહેલો કીલોસ ખંજર લઈ ઉઠ્યો, છતીમાં બોંક્યું. તેણી પછડાઈ, તડ-ફડાઈ અને પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો—મરી ગઈ. કીલોસ સહમુનીય તરફ ફર્યો, ખંજર ઉગમ્યું—પાછળથી પુરદાને તેનો હાથ પકડ્યો અને બોલ્યો—

“બીજાઓ ઉપર પ્રભાવ બેસાડવા તેણીને બધાની રૂબરૂ કીલોસ ઉપરથી ફેંકી દેવી, એજ એની સજ્જ છે.”

બધા સરદારો હાજર હતા. કીલોસે ધર્મપુસ્તક તેમના હાથમાં મૂકી સોગન લેવાડાં કહેવા માંડ્યું—“કોમ નથી જાણતું કે યુદ્ધનું પરિણામ કેવું આવશે. બનવાકાળ છે કે હું અને પુરદાન પવિત્ર ધર્મ ઉપર કુર્યાન થઈએ, છતાં તમારામાંનો જે જીવતો હોય તેણે રવિવારની સવારે મારી તરફની આ બેઠા ખ્રીસ્તના ચરણોમાં મોકલી આપવી. દમીશકના કીલોસ ઉપરથી સહમુનીયા મુસલમાનોના લશ્કર તરફ ફેંકાવી જોઈએ. એક લુલુ હરામ, અધા સ્ત્રીનું મરણ જોના રાઓને ઇશ્વર અને સાંભળનારાઓને ધડો પકડવાના પાડ આપે.”

શાહઝાદી નિર્ભય હતી, શાંત હતી અને કોઈ જાતની ઉદાસી-નતાનો સ્પર્શ પણ દેખાતો નહિ. તેણી હસી, ઉડી અને આપ પાસે આવી બોલી—

“પેટીનો ધાયલ, શું તે જખમોને અને તેને જીવો દાટવા

લઘ જવામાં આવતો હતો, ત્યારના ખુનીને—જેણે જીવ લેવામાં—
નાશ કરવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નહોતું તેને ભુલી શકે છે ? ”

“પરંતુ” કીલોસે મ્હેં ફેરવી જવાય આપ્યો “ તારી સજા
સાથે તે બનાવને સંબંધ નથી. ઇસ્લામ જેવા વ્યર્થ ધર્મની તારા
અંતરમાં જન્મ પામેલી ઇચ્છાઓની આ સજા છે.”

“તમે નામવરે” સલમુનીયા ટટાર થઈ અને બોલી “ઇસ્લા-
મનું શુદ્ધ સત્ય જોયું, તમે જોયું કે નજીવી સંખ્યા એક ખોટા
સમુદાય ઉપર ફેવી રીતે વિજય પ્રાપ્ત કરે છે. સાંભળો ! આટલા
વખત દરમિયાન એક પણ માટે પણ મને કહેવામાં નથી આવ્યું
કે મારે ખ્રીસ્તનો ત્યાગ કરી મુસલમાન થવું ! પ્રેમ—ઓ શુદ્ધ પ્રેમ !
જુઓ એક મુસલમાને તમારા ધર્મની ફેટલી આખર જાળવી ! ”

“બસ” કીલોસ બોલ્યો “ હવે વધારે કહેવાની જરૂર નથી.
જે આંખો ફોલોરાની લાશ જોઈ ટાઢી થઈ તે આંખો હવે તારૂં
નિર્જીવ શરીર—શય જોવા આતુર છે.

વુરદાન—“ હજી પણ તારૂં મરણ જીવન મારા હાથમાં છે.
ચેત અને તોગ્રાહ કર.”

“ મોત ! મોત ! ! ” સલમુનીયાએ કહ્યું “ તારી નાપાક સુરત
જોવા કરતાં મોત હજારગણું સારું છે ! ”

પ્રકરણ છઠ્ઠીસમું.

—:(૦):—

રોમન વિશ્વંશ.

શાહી પડાવની પાસે એક રાવડીમાં શાહઝાદી સલમુનીયા નઅ તરવારના સખત પહેરામાં કેદ છે. હાથમાં કડીઓ, પગમાં બેડીઓ અને ગળામાં લોખંડી સાંકળ છે. ધુળના ખીજાના ઉપર બેડી છે. તુરના સાંઘામાં ઢાળેલું શરીર, મેઘાં કપડાંના પરદામાંથી લપાઈ છુપાઈને ત્યાંદના કડકાને જોઈ રહ્યું છે અને અત્યારે પણ સંકટ અને દુઃખોએ નહિ—પ્રેમના વિયોગે કુમળાવેલી પુલ જેવી આકૃતિ ઉપર સુંદર હવાની લહેરો ફર્યાન થાયછે. એક આલમને મુઠાં પમાડનારી કાળી આંખોના ભમરા આજે પણ વિજળી ચમકાવી રહ્યા છે. લાંબા લાંબા કેશ, જે હજારો કાળજાં દળી આવ્યા છે આજે પણ હવાને મરત કરી રહ્યા છે. લહેરો મારતો રાતનો વેગ વહી રહ્યો છે અને કુદરતની અસર પ્રાણીઓને બેલાન બનાવી રહી છે. સાત આઠ કલાકના લાગટ નગરણથી કંટાળેલા થાકેલા ઉંઘના ખોળામાં મુખે આઘોટયા. હવા ખામોશ મને વૃક્ષ સ્તબ્ધ. તેણી જેના વિચારોમાં લીન અને જેની મુખમુદ્રામાં મરત હતી તે આકૃતિ—અકિત સામે હતી ! આંખે જોઈતી અસર ન કરી પણ કર્ણમાં નાદ પડતાં તેણી ચમકી તેણીએ સાંભળ્યું—

“ શાહઝાદી ! અપકારીઓ ઉપર ઉપકાર કરવાનું ફળ જોયું ? ”

“ ગજબ—પ્રેમ નથી આત્મ હત્યા છે. જાણી જોઇને મોતના મ્હોંમાં જવું નાદાની છે. જાઓ ! જાઓ ! ચાલ્યા જાઓ ! રવિવારની રહવારે, દમીશકના કીલ્લાની દીવાર તમારા પ્રેમનો ફડચો કરશે. બસ, જાઓ ! તરત ચાલ્યા જાઓ ! ! ”

કેટલાક સવાલ થયા, કેટલોક વાતો કહેવાઇ, કેટલાક શબ્દો ઉચારાયા, પરંતુ ઉત્તરજ નહોતો. રાત પુરી થઈ અને રહવારનો પ્રકાશ ગળે મળ્યો.

* * * *

મુસલમાનોએ પાછળ ખસી સંજોગો ધ્યાનમાં લઇ વિચાર કર્યો. તેઓએ દરાવ કર્યો કે ઇંટ પથરાનો ભય કરવાથી કે પડ્યા રહેવાથી આપણો હેતુ સરવાનો નથી જીતવું કે મરવું, અને શુદ્ધ સત્ય ખતાવી આપવું. તકબીર સાથે મુસલમાનો આગળ વધ્યા. રોમનો ગમરાયા, દરવાજા દેવાયા અને કીલ્લા ઉપરથી ઇંટ પથરોનો વરસાદ વરસવા માંડ્યો. રાત પડી લશ્કર જાવણીમાં આવ્યું અને સવારનો કાર્યક્રમ ગોઠવવા સભા મળી.

કુચસરનો જમાઇ ટોમ્સ દમીશકમાં હતો. રોમન લશ્કરને તેણે વિજયની ખાત્રી આપી. નિર્ભય કીલ્લા આગળ પહોંચતા પહેલાં અરબોનો સર્વનાશ થવાનો વિશ્વાસ આપ્યો. રોમનો કેસરિયાં કરી રણમાં મરવા ફરી તદ્દયાર થયા.

રહવાર થઇ, મુસલમાનો નમાઝ દુઆથી પરચ્યાં. કીલ્લાનો દરવજો ઉઘડ્યો ખ્રીસ્તનું લશ્કર મેદાનમાં આવ્યું અને કીલ્લા ઉપરથી પાછો ઇંટોનો વરસાદ વરસવા માંડ્યો. ટોમ્સ એક જુદા ધર્મગુરૂ સાથે મેદાનમાં આવ્યો. ઇંગ્લેન્ડ અને વધરથાંભનું ત્રીશુળ ખતાવી ખ્રીસ્તીઓને પાણી ચઢાવવામાં આવ્યું, ખાલીદે મુસલમાનોને લલકાર્યા, હલ્લો થયો આગળ વધ્યા પણ કીલ્લા ઉપરથી પડતા પથરાએ અટકાવ્યા. ધણા મુસલમાનો શહીદ થયા. ટોમ્સના તીરે અખાન ખીન ઝયદને સખત ધાયત્ત કર્યાં. ઝેરમાં ખુઝાવેલા તીરે અખાનનો પ્રાણુ લીધો. અખાનની સ્ત્રી પતિના મરણની ખબર સાંભળી મેદાનમાં આવ્યાં. પતિની લાશને કીનારે કરી, હથીયાર ઉતારી પોતે સજ્યાં તીર કમઠું અને બરછી હાથમાં લઇ ઘોડા પર સવાર થયાં અને મુસલમાનોને સંબોધી કહ્યું—

“અખાન! ખુદાના દરબારમાં પહોંચ્યા છે, પણ તેમની જગ્યા ખાલી નથી. ંહાલા અખાન! હું તારા ખુનનો બદલો લઈશ અને જરૂર લઈશ! બદલો લઈ બહિશતમાં તને આવી મળીશ!”

તે બાનુએ ટોમ્સને ઓળખ્યો. તેણીએ તીરોનો વરસાદ વરસાવવા માંડ્યો. ખ્રીસ્તના ઝુંડાવાળો તેણીના તીરોનો ભોગ થઇ પડ્યો. ઝુંડો પડ્યો અને એક મુસલમાને હીમત કરી તે પકડ્યો લડાઇનો રંગ જામ્યો, મરણીયા રોમનોએ ઝુંડો લેવા લોહીની નીકા ંહેતી કરી. તે મુસલમાન ધાયલ થયો ઝુંડો મુસલમાનો તરફ ફેંક્યો એકથી બીજા અને બીજાથી ત્રીજાના હાથમાંથી પસાર થતો રોમન

વવટો મુસલમાનોના કબ્રમાં આવ્યો. અગ્નિની વિધવાનો મારો ચાલુ હતો. તેણીના એક તીરે ટોમ્સની પાપી આંખમાં પરાચાયાનું માન મેળવ્યું. તે કાણો થયો અને અસહ્ય વેદના વેડોને દરવાજાના ઓટલા ઉપર બેઠો.

કીલ્લા ઉપરથી પડતા પથરા મુસલમાનોને આગળ વધવા દેતા નહોતા. રાત પડી અને લશ્કર પાછાં ફર્યાં. દીવસોની લડાઈ અને ઉગ્નગરાથી થાકેલા મુસલમાનો બેભાન થઈ સુઈ ગયા. પાછલી રાત્રે ટોમ્સ લશ્કર લઈ બેભાન સુતેલા મુસલમાનો ઉપર તુડી પડ્યો. ઘણા મુસલમાનો અસાવધાનીમાં શહીદ થયા. થોડી વાર પછી મુસલમાનોએ તરવારનો જવાબ તરવારથી આપવા માંડ્યો. ખાલીદે નમાઝ પઢી દુઆ માગી. શરજીલ અને અગ્નિની વિધવાએ ન્દાસતા રોમનો ઉપર હુમલો કર્યો દરવાજાની લગલગ પહોંચતાં જાતુનાં તીર ખલાસ થઈ જતાં દુશ્મનોમાં ઘેરાયાં. શરજીલશી આ સહન થયું નહીં તેણે ટોમ્સ ઉપર સખત હુમલો કર્યો. શરજીલે તેની પાસે જઈ તરવારનો ધ. કર્યો રોમન સેનાપતીએ ઢાલ આગળ ધરી. તરવાર ઉપર પડતાં ભાગી ગઈ ખાલીદ આ શુરાઓને બચાવવા દોડ્યા, ખાલીદને નજીક આવતા જોઈ ટોમ્સ શહેરમાં દાખલ થયો, કમાડ દેવાયાં અને અન્ને શુરવીર ઇસ્લામી જાવણીમાં આવ્યા.

જાત્રીયા દરવાજા તરફ અત્યુ ઉત્થવાનું લશ્કર હતું હુમલો થયો તે વખતે અત્યુ ઉત્થવા નીકળ્યાં હતા. તેઓએ બેદાર થઈ નમાઝની અંદગી ગુમરી, દુશ્મનોને ઘેરી પાછળથી હુમલો કરવા

હુકમ આપ્યો. મુસલમાનો જો કે ધણી શહીદ થયા હતા છતાં બન્ને તરફથી ઘેરાયેલા રોમનો નિરાશ થયા. જહાસી છુટેલા થોડાક રોમનો સિવાય બધા કતલ થયા. દરવાજો ખુલ્લો હતો છતાં કીલ્લા ઉપરથી વરસતા પથરા અને તીરોએ અરબોને તે તરફ જવા દીધા નહીં.

મોહું લશ્કર લઈ પુરદાન દરવાજામાંથી નીકળ્યો અને અબુ ઉબયદાના લશ્કર ઉપર હુમલો કર્યો. સખત લડાઈ દરમિયાન પુરદાને કેદ પકડાયો. ખાલીદ આગળ રળુ થયો અને ગરદન મારવામાં આવ્યો.

પુરદાનના મરણની કીલોસ ઉપર ઘણી ગંભીર અસર થઈ. તે પોતે બહાર આવ્યો. અરબોનો જોશ હવે ઘણો વધવા પામ્યો હતો, સખત દુશ્મનનો લય નાખ્યું થયો હતો. તીરોની જીવલેણ વૃષ્ટીમાં એક જવાન અરબ કુદી પડ્યો અને તે નિર્ભીક જવાને સફેદ ચીરી કીલોસ ઉપર તરવાનો વાર કર્યો. પહેલાજ સપાટામાં કીલોસનું માથું ધડથી જુદુ થઈ જમીન પર પટકાયું. માથું ભાલાની અણીમાં પરોવી ઉંચું ઉઠાવવામાં આવ્યું. કીલોસનું કપાયેલું માથું ભાલા ઉપર જોઈ રોમનોની હીમત નાશ પામી. ટોચે તેમને સમજાવી મેદાનમાં લડાઈ ચાલુ રાખવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કર્યો. રોમનોના હોશ ઉડી ગયા હતા. લાખા વખતના ઘેરાયે તેઓ કંટાળી ગયા હતા. સુલેહ ઉપર વિચાર કરવા ખાલીદ પાસે પેગામ મોકલવામાં આવ્યું. ખાલીદે જવાબ આપ્યો—“ મને વખત આપવાનો અવકાશ નથી જો સુલેહ કરવી હોય તો અત્યારેજ કરો. ”

પ્રકરણ સત્તાવીસમું.

પ્રેમી પુરૂષ કોણ ?

ક્રાંતિમય દમીરકમાં નવા પરિવર્તનને જન્મ આપનાર સુરજ અસ્તાચળમાં અદ્રશ્ય થતાં ચારે દિશામાં અંધકારના સામ્રાજ્યે સત્તા જમાવી. કીલોસ અને પુરદાનના મરણે મુસલમાનોને વિજયનો વિશ્વાસ અપાવ્યો હતો. મગરેજની નમાઝ-સન્ધ્યા પ્રાર્થના પછી વીર ઉપદેશક ખાલીદે ઉચ્ચતાને ઊંચુપ આપનારો વીર રસપુર્ણ ખુતબો સાંભળાવ્યો. શુરા અરબોનાં વખાણુ કર્યાં, યુનુસની શુદ્ધ સેવાઓ સાંભળી અરબો દંગ થયા, તેમની અભયખી પ્રરી થાય તે અગાઉ મનઝર ખીન નોઅમાને કહ્યું,

“આજની બામદાદ સંસાર યોનીને અભયખીભયું” હૃદયદ્રાવક ચિત્ર દેખાડશે આપણા બહાદુર યુનુસની આજે પ્રેમજગતના મેદાનમા પરીક્ષા થવાની છે. શામની ભુમીએ અમારા વીર બાહુનાં પરાક્રમ જોયાં, રોમનો ભલે ઇર્ષામય અહંકારમાં કંઈ ન કહે પણ બવિષ્યનો ઇતિહાસ આજેખશે અને જ્ઞેનારા ન્યાય કરશે, કે મુસલમાનોએ કીમતીમાં કીમતી ભેગો આપી શામમાં ઇસ્લામના વાવટાને ફરકતો કર્યો છે. અમારી શુરવીરતા, અમારું બાહુબળ, અમારી બહાદુરી અને અવિચળ હીમ્મતજ માત્ર વિજયનાં વારતવીક કારણુ હતાં.”

“ અત્યારે અમારું એક મધુર બુદ્ધિમુક્ત, આશાવત જીવંતીની છેલ્લી ડાળ ઉપર કલોલ કરે છે, જેને આજની ફાતી ફુનીયા પ્રેમના નામે ઓળખાવે છે. અહીંયાં શુરાતનનું કામ નથી, કે નથી જરૂર તરવારના બળની. રળીયામણા ઝાડનું મનહર પુત્ર, આત્રત્તનું અમૃત ફળ. સત્ય અને શુદ્ધ વાયુના હીડોળા ઉપર હીંચકા ખાય છે; શામને મગરર બનાવનારું તે જીવન, આક્રતાએ દમીરકનું તે ગૌરવ થોડા સમય પુર્વે ખીરતી આલમ જેની ઝંખના કરતી. તે કહી રહ્યું છે ! હા, તેજ કહી રહ્યું છે—મુસ્લીમ બળનો ધણી છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં પ્રેમ જગતમાં સહિષ્ણુતાનો માલીક છે. જે રણ સંગ્રામમાં વિજય તેમના પગમાં આળોટતી હોય, તે પ્રેમ જગતમાં ઇચ્છાવિહીન શુદ્ધ મોતીના મણકા નિસાર—કુરબાન થાય છે. તેઓ લગાઈ વખતે બગલદની પ્રતિમા હોય, તે પ્રેમ જગતમાં શુદ્ધભાવનાના પુતળા છે. મુસલમાનો ! તેજ મુસલમાનો છે, કે શુરાતન તેમના અંતરમાં, વિજય તેમના બાહુમાં, દયા તેમના હૃદયમાં, સહિષ્ણુતા તેમના બાગ્યમાં હોય, તે શુદ્ધ પ્રેમની નિર્મળ ભાવના તેમનું કૃતવ્ય છે.

“ ધટના ચક્ર—બનતા બનાવો ઉપર પડેલો ખારીક પરદો હવે ઉઠાવીશ અને બતાવવા જતન કરીશ, કે આક્રતાએ દમીરકને અભિમાન કરાવનારી શાહઝાદી સલમુનીયાએ પ્રેમની કસોટી ઉપર આવતાં મા અને બાપને કુરબાન કર્યા છે, કેદનાં દુઃખ વેડ્યાં અને બેડીયોનાં કષ્ટ સહ્યાં, પછી પ્રેમની કસોટીમાં ખરી ઉતરી છે અને આજનો અરણ્યોદય—રહવાર તમને બતાવશે કે એક નિરપરાધી અબળા!—સલ્લા

પ્રેમપંથમાં કેવી રીતે પોતાનો ભોગ આપે છે. રહેતી દુનીયા તેનાં સાહસીક કર્મો ભુલાવી શકશે નહીં. કીલ્લાના કુંગરા અને દીવાલના પથરા તેણીનાં ગીત ગાશે એટલે કીલોસ અને પુરદાનની વસીઅત અનુસાર દમીશકના તે આફતાબને કીલ્લા ઉપરથી નીચે ફેંકી દેવામાં આવશે !! ”

અરબ જન્મત વિસ્મયમાં પડ્યું ‘એક અબળાપર આવો ઘાતકી અત્યાચાર’ એ વિચાર ચમત્કારીક વીજળીના વેગે તેમના અંતરમાં આઘાતનો ચાલ્યો ગયો. બહાવરા બન્યા, ઝનૂન છુટ્યું અને તત્ક્ષણ હુમલો કરવા આતુર થયા પરંતુ મજબુત લોખંડી દરવાજા તેમની આડે આવતા હતા. બનવાકાળ પ્રસંગ હતો. આકાશ ઉપર કાળી વાદળી આવી અને જ્વલંભિતામાં ચોમેર છવાઈ ગઈ. હવા વહ્યો અને તેણે તુફાનનું સ્વરૂપ લીધું. પાણી પડવા માંડ્યું અને રાતના બહેવા સાથે તેના વેગમાં વધારો થવા લાગ્યો. તંબુઓમાં ઢીચણ સરસાં પાણી ભરાયાં. ભયંકર તુફાન અને ભયાનક કાળ રાત્રી. આ અધિકારમાં મજબુત રસી લઈ યુનુસ, મનઝર પાસે આવ્યો અને બોલ્યો—

“ તમને અને બધાલાઈઓને તે ખુદાને સોંપું છું, જે જાણે છે કે દીવાના પજાની હદે પહોંચેલી પ્રેમ ભાવનાવાળા યુનુસની અત્યાર સુધીની સલમુનીયા ઉપર પડેલી નજર અને અંતરમાં આવેલા સલમુનીયાના વિચારો, શુદ્ધ સત્યાઈથી જરાપણ ડગ્યા નથી. લગાઇ મુસલમાનો અને રોમનોની નહીં પણ ઇસ્લામ અને

વધરથાંબની છે. પ્રયત્ન સલમુનીયા માટે નહીં પણ ઇસ્લામનું રક્ષણ શોધતી એક અપ્પળા માટે છે. મારા પ્રયત્નમાં સફળતા મળવા માટે ખુદાના દરબારમાં દુઆ કરજો," યુનુસ છેલ્લા સપ્તદો બોલી ચાલ્યો. તે ખાઈ પાસે આવ્યો, એક ઝડ સાથે દોરડું બાંધી છેડે હાથમાં લઈ પાણીમાં કુદ્યો.

રામનોએ સમી સાંજથીજ સલમુનીયાને કીલ્લા ઉપર લાવી કુંગરા સાથે બાંધી રાખી હતી જમીનમાં મેખ ઠોકી દોરડાનું એક માથું બાંધ્યું અને બીજો છેડો ગદના કોણ બાંચામાં બેરવવાની જગ્યા, તે અંધારામાં તપાસવા લાગ્યો. તેણે દોરડું ફેંક્યું અને દરવાજાની મેખ અટકી. પ્રથમ પ્રયત્નમાં સફળ નીવડ્યો, પરંતુ સાહસ અતિશય જોખમભર્યું હતું. બીરમીલલાહ કરી તે ઉપર ચઢ્યો. તેણે બેથું કે દોરડાનો છેડો આવ્યો પરંતુ તે ચંદ્રમુખ—તે માહતાબનો ઢુકડો ચાર પાંચ હાથ દુર હતો. સવાર થવા આવી હતી, વખત એટલો નહોતો કે તે નીચે આવી ફરી પ્રયત્ન કરે. મુસલમાનોએ તોહીદની ગર્જના કરી, યુનુસ દોરડા સાથે ચોંટલો હતો. તેજ અવસ્થામાં તેણે બંદગી ગુજરી અને દુઆ માંગી.

પ્રકરણ અઠ્ઠાવીસમું.

મુસ્લીમ દમીશક.

ખાત્રીદના છેલ્લા જવાબે રોમનોની આશાઓ નીરાશામાં ફેરવી. પોતાની પાયમાલીની તેમને ખાત્રી થઇ. સહવાર થતાં ટોમ્સે કીલ્લાના લશ્કરને દરવાજા પાસે એકત્ર કરી કહેવા માંડ્યું. આજનો છેલ્લો વખત છે અને પોતાને ગુલામ કે સ્વતંત્ર બનાવવાનો ફરિયાદ થવાનો છે. જો તમારે સ્વતંત્ર બની રહેવું હોય તો હીમ્મત કરો અને જો હાર્યા તો ગુલામ બનવું પડશે, તમારી આજરૂ અને દોલત અરબ વરુઓની દયા ઉપર મુકવી પડશે તમારી જીંદગી કાલે ખલાસ થશે પણ તમારી ઓલાદ ઝાંઝીમેની ગુલામ બનશે. દેશ તરફ મોટામાં મોટી ખાત્રી અને બેવકાફ છે. દુશ્મનો તમારી માતાઓ, બહેનો, બાળકો અને માલમતા ઉપર હાથ નાંખે તે અગાઉ તમેજ તેમને બાળી નાંખો. તમે પુરૂષ છો, ખ્રીસ્તના બોધ અને તેના આશીર્વાદ ઉપર દયા કરી અબળા સ્ત્રીઓ અને નિરપરાધી બાળકોને બચાવો. જો તમને મારી સલાહ પસંદ હોય તો પ્રથમ હું કાર્યક્રમના મેદાનમાં આવવા માગુ છું. શહનશાહ હરકુલની પુત્રી અને તેણીનાં ત્રણે બાળકો આ તરવાર વતી તમારી સામે કતલ કરે છું. અનતાકીયાથી એક લાખ

સીપાહનું લશ્કર તમારી મદદે આવવા ઉપડી ગયું છે. તમે નાદાની વાપરી દુશ્મનના હાથમાં સપડાવા જાઓ છો. મેં અને તમે જોયું, એ મહીનાથી મુસલમાનો શહેરને ઘેરી પડ્યા છે પણ તેઓએ શું કરી લીધું કે હવે કરી જતાવશે. જો સખત હાથથી નીકળી જશે તો તમે અને તમારી ઓલાદ લમણે હાથ દર્ધ રડશે અને પાછળથી કંઈ વળશે નહિ. શાખાશ છે યાહુદીઓને કે તમારી રક્ષા માટે તેમણે કીમતી ભોગ આપ્યો. તેમના હુમલાને અંત સુધી મુસલમાનો જીતશે નહિ. એ દીવસ વધુ થોભો, કયસરનું લશ્કર આવવાની તમ્બારીમાં છે.”

ટોમ્સના લાંબા ભાષણથી રોમનોમાં નવું બળ વ્યાપ્યું તેઓ દરવાજે ખોલી મેદાનમાં આવ્યા અને મુસલમાનો હુશીયાર થાય તે અગાઉ હુમલો કર્યો. મુસલમાનો હવે ચાનક સખતા થયા હતા. દરવાજે ઉઘડતાં ચોકીયાનોએ લશ્કરને બેદાર ક્યું. રોમનો જાવણી સુધી આવે તે અગાઉ મુસલમાનોની હથીયારખંધ સદૃ વચમાં ઉભી યઇ. આજની લડાઇમાં ખાત્રાદને અત્યુ ઉપયદાની કુનેહ યાદ આવી. લડાઇ શરૂ થઇ, ખાલીદે પોતાનું લશ્કર આસ્તે આસ્તે પાછળ લેવા માંડ્યું. ટોમ્સ શહેરના દરવાજામાં હતો તે મુસલમાનોને પાછળ ખસતા જોઇ બેહદ ખુશ થયો અને રોમનોને આગળ વધવાનો હુકમ કર્યો. રોમનો આગળ વધતા ગયા અને મુસલમાનો પાછળ હઠતા ગયા. કીલ્લાથી દુર થતાં શરજીલ પોતાનો રસાલો લઇ વચમાં આવ્યા અને દરવાજા તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. કીલા ઉપરના સખત મારાથી તેઓ આગળ વધી શક્યા નહિ. મુસલમાનો હવે સમય

જોઈ અટક્યા અને જમાવ કરી રોમનો ઉપર હુમલો કર્યો. રોમનોએ પાછળ ખસવાનો વિચાર કર્યો કે પાછળથી હુમલો થયો. રોમનો પોતાને ચોમેરથી ઘેરાયલા જોઈ ગભરાયા, હીમત તુટી ગઈ અને પનાહ માગી હથિયાર મુકી દીધાં, મુસલમાનોએ હથિયારો કાઢી કરી, રોમનોને ચાલ્યા જવા હુકમ કર્યો. તેઓ નિરાશા સાથે શહેરમાં ગયા. તેમને વિશ્વાસ થયો કે મુસલમાનો ઉપર વિજય મેળવવી અશક્યજ છે. તેઓ જાણતા હતા કે જાગીયા દરવાજા બહાર પડેલો સેનાપતિ ગંભીર અને દયાળુ છે. રાત્રે વૃદ્ધ પુરૂષો અને ધર્મગુરૂઓ તેમની પાસે ગયા. કાલાવાલા કરી ખુના મરકા બંધ કરાવવા આગ્રહ કર્યો, અબુ ઉબયદાને શહેરમાં પ્રવેશ કરવા અરજ કરી. અબુ ઉબયદાએ મુલેકની માગણી કબુલ કરી કરારપત્ર લખી લાવવા જણાવ્યું.

સુલેહનામું લખાયું અને તે રજુ થયું તેમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે મુસલમાનોએ શહેર ઉપર કબજો કરવો. રોમનોની તેઓએ રક્ષા કરવી. દમીશક છોડી જનારાઓ પોતાની માલ મતા સાથે લઈ જઈ શકશે. શહેરનાં સાત દેવળ ખ્રીસ્તીઓના હાથમાં રહેશે અને મુસલમાનો તેમાં દખલગીરી કરશે નહીં. અબુ ઉબયદાએ જણાવ્યું હું વંડો સેનાપતિ નથી. મારાથી કબુલતની સહી આપી શકાય નહીં પરંતુ હું ખાત્રી આપું છું કે બતાવવામાં આવેલી શરતોની આડે મુસલમાનો આવશે નહીં. અબુ ઉબયદાનું વચન રોમનોએ કબુલ કર્યું અને તેમને શહેરમાં દાખલ થવા અરજ કરી અબુ ઉબયદા ૧૦૦ સવારો સાથે દમીશકમાં દાખલ થયા.

ખીજી તરફ પણ આવેજી ચમત્કારીક બનવા બન્યો. ખાલીદ પશ્ચીમના દરવાજા સામે ફરી રહ્યા હતા તેટલામાં યસુ નામના એક માણસે અભય વચન માગી કહ્યું હું મુસલમાનોની ફાજને શહેરમાં દાખલ થવાનો માર્ગ બતાવવા આવ્યો છું. ખાલીદનું અભય વચન મળતાં ૧૦૦ સવારોને તેણે શહેરમાં દાખલ કર્યા.

પ્રકરણ ઓગણત્રીસમું.

—(૦)—

પ્રેમ સંદેશ.

રોમન જલ્લાદોએ દુનીયાને બતાવેલા દ્રશ્યથી ભુમંડળ ધ્રુજ રહ્યું છે. શુદ્ધાત્માઓને બતાવ્યું, અને સત્યાત્માએ જોયું. દીવારથી બંધાએલો ઉભો છે અને મનુષ્ય જીવનની એક જીવતી પ્રતિમા દોરડાના આધારે લટકી રહી છે. થોડાક મુસલમાનો ખાઈના કીનારે ઉભા આ કરપીણ દ્રશ્ય જોઈ રહ્યા હતા—સલમુનીયા મે તેમને ઉદ્દેશી કહ્યું—

“આ મુખમુદ્રા! જેણે હજારો જોનારાઓને પાયમાલ કર્યા, ફના થાય છે. આ એક જીવતું ચિત્ર હતું જે કુદરતે શામને બતાવ્યું.

સંખ્યાબંધ આત્મા કાળી કાકુલોમાં ફસાયાં, સંખ્યાબંધ ઇચ્છાઓ આ શરીરને જોઈ ઉદ્ભવી અને વસંત રતુની રળીયામણી રાતોમાં સંખ્યાબંધ તરવરોના સુસ્વરો સંભળાયા. આ કુલ અંતે કરમાનાર હૃદય, તેવીજ રીતે હજારો ઇચ્છાઓ ઉદ્ભવી અને સુંદર સરોવો સાથે ગગને પહોંચી ફના થઈ. શહેરના શુશોભીત ભુવનોને પોતાના ખોળામાં આશરો આપનારી આ દીવાલ, મને અનંત નિદ્રામાં સુવાડનારી આ હીંતોવાળી ભુમી, એક સમયે નીર્જન અરણ્ય હતું. આજે યુનાની જાહોજલાલીનો વિલાપ કરે છે. મારા માટે મ્હોં વકારી બેઠેલી આ ખાઇ, હમેશાં ખાઇ રહેવાની નથી. અહીંયાં રેતના ઢગલા થશે અથવા રંગઅરંગી કુલો નીપજશે, પરંતુ ભાગ્યવાન બનશે ખાઇનો તે ખુણો જ્યાં પડી આથડી આ સલમુનીયા પોતાનો પ્રાણ ત્યાગશે.”

“મારા, બહાલા બાઇઆ!” સલમુનીઆએ બોલવા માંડ્યું “હું દેશની અધિષ્ઠાતા, રાજાની રાજ કન્યા અને કચસરની ભાણેજ. દુનીયાના કોઈ વંભવની મારે ત્યાં ખોટ નહોતી. રાજ્ય મારા કદમોમાં, તાજ મારા માથા ઉપર, સુંદરતા મારી બાજુમાં અને દુનીયાં મારા હાથમાં, પરંતુ મને કહેવાનો હક છે અને કહીશ કે રોમનો માટે નહીં પણ તમારા માટે એક નમુનો હતી. તમે જોયું અને મેં અતાવ્યું. દુનીયા સાંભળશે અને હું સંભળાવીશ, કે મજહબે ઇસ્લામને અંતઃક રણમાં સ્થાન આપનારી સ્ત્રીઓ કેવી રીતે, પોતાની સુંદરતાને, પોતાના રાજ્યને અને પોતાના જીવનને મોતના પરિવર્તનથી બચાવી, ખુદના દર-બારમાં જાય છે. મેં અત્યાર સુધી નથી કહ્યું, પણ તમે બહાલાઓને

કહું છું ! હું મુસલમાન છું અને તમે શાહિદ છો, તોહીદના કલમાની હું તમારી હજુર કબુલ ત આપું છું. ઇસલામનો ઇતિહાસ જો મને મુસલમાનોમાં રથાન ન આપે અને વધરથાંબવાળો મને પોતાની સફમાં બેસાડે તો, આ જુલમની દાદ હું ખુદા પાસે માગીશ. યુનુસ મારો મેહબુબ છે, મારો મોહસીન છે અને મારો વહાલો છે તે શુદ્ધ છે, તેના કાન ઉપર મારી છેલ્લી સલામ પહોંચાડજે.”

રોમનોએ માતમનું ઢાલ વગાડ્યું. નોખત ઉપર ચોખ પડી, જલ્લાદો ઉપર ચઢ્યા, ખીજ અને ત્રીજ ચોખે, રસ્સી કપાઈ.....

ખુદા દુશ્મનને પણ આ કરપીણ દ્રશ્ય દેખાડે નહિ. તે કુલને હવાએ કીલ્લા ઉપરથી ફેંક્યું અને પૃથ્વીએ પોતાની તરફ ખેંચ્યું. આકાશ અને આકાશવાળા, પૃથ્વી અને પૃથ્વીવાળા ચુપ ચાપ કાળજી પકડી આ દ્રશ્ય જોઈ રહ્યા હતા. મલેકા બે ગજ ઉતરી હશે કે દોરડામાંથી એક હાથ લાંબાયો, ગુનેહગારને બગલમાં લઈ છાતી સરસો ચાંપ્યો. જોનારા મુસલમાનો ખાઇના કીનારે ઉભા હતા અને કંઈજુ સ્વરે પ્રાર્થના કરતા હતા. આશંક—માથુક બન્નેએ સલામત પૃથ્વી ઉપર પગ મુક્યા.

બન્ને એકથી એક અફઝલ—અદ્વિતીય હતા. એક શુદ્ધાત્માની દેવી અને બીજો સત્યાત્માનો દેવતા. પ્રયત્ન નિષ્ફળ ન ગયો, ખાઇ પાસે આવી બન્નેએ પાણીમાં સીજદો કર્યો. યુનુસે દોરડું પકડ્યું અને મહબુબને પખવામાં લઈ લશકરે ઇસ્લામમાં આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ત્રીસમું.

—:():—

સહિષ્ણુતા, ન્યાય અને શૌર્યનું સંગ્રામ.

ખાલીદની તરવારે દમીરકમાં દાખલ થઇ વિજળીના ચમત્કાર કરવા માંડ્યા. આદમી ઉપર આદમીનાં શરીર પડવા માંડ્યાં, રસ્તા લોહીથી ભરાઇ ગયા. આવી દશામાં મરીયમના દેવળ આગળ પહોંચતાં શુ જોયું—અય્યુ ઉપવદા સો માણસો સાથે નચીંત ખેડા છે—જાળકેા અને સ્ત્રીઓની ઠહ ઉભી છે.

એક હદ વમરની અજ્ઞયળી હતી, સીમા વમરની તાબુખી હતી. બન્ને સરદાર અને તેમના સીપાહો અવાચક, થોડીકવાર થોડ્યા પછી ખાલીદની તરવારે ચાલવા માંડ્યું. અય્યુ ઉપવદાને લાવનારા સમજ્યા હતા કે શહેર નિર્બિક છે, પણ સ્થિતિ પ્રતીકુળ જોઈ, તેઓ મરતા હતા અને વિશ્વાસભંગ માટે તિરસ્કાર બતાવતા હતા. રોમનોના કશ્શુ શબ્દો અય્યુ ઉપવદાએ સાંભળ્યા. તેમની સરજતા સખતાઇમાં બદલાઇ, ઇસ્લામી જોશ રગે રગમાં ઉછળ્યો, આવરા બની ઘોડ્યા—

“ખાલીદ ! હાથ રોકો, ઇસ્લામને બદનામ ન કરો.”

“ બદનામી ” ખાલીદે કહ્યું “ ફેવી બદનામી ”

અય્યુબીયદ—“ ખુદાએ દમીશક અમને લોહી રેડ્યા વગર આપ્યું છે. ”

ખાલીદ—દમીશક અમે તરવારના બળે જીત્યું છે. ”

“ મેં ” અય્યુબીયદ બોલ્યા “ આ લોકો સાથે સુલેહ કરી છે, અને તેમની પાસે કરાર પત્ર છે. ”

“ મારા મશવેરા વગર ? ” ખાલીદે જવાબ આપ્યો “ મારી સલાહ વગર તમને કોઈ જાતના કરાર કરવાનો અધિકાર નહોતો, હું ખુદલા હાથે કતલ ચલાવીશ. ”

“ હું ” અય્યુબીયદાએ કહેવા માંડ્યું “ અલબત્ત સુલેહ કરવાનો અધિકાર નથી ધરાવતો, પરંતુ એક મુસલમાન તરીકે મેં સુલેહ કરી છે, તેથી મારા કરાર પુરા થવા જોઈએ. ”

ખાલીદ ખીન વલીદ અટક્યા, વિચારમાં પડ્યા, પણ તેમના લશ્કરની તરવાર ચાલુ હતી. અય્યુબીયદાથી આ જોઈ શકાયું નહિ તેઓ લશ્કર પાસે ગયા અને બોલ્યા—“ એક મુસલમાનના વચનને કાફરોની રૂબરૂ તમે ઠોકરે મારો છો. ખુદા અને રસુલને વચમાં મુકી હું તમને કહું છું, ખાલીદ અને મારી વાત ચીત પુરી થતાં સુધી તમારે હાથ ડિપાડવો નહી. ”

પવિત્ર નામ સાંભળતાં સીપાહીયોની ગરદનો નમી અને તર-
વારો મ્યાન થઈ. ખાલીદ અને અણુ ઉગ્રચદા મરીયમના દેવળમાં
ગયા. બે કલાક સુધી વાદ વિવાદ રહ્યો. કરારનામું કયુલ રાખ-
વાની માગણીને મુસલમાનોના મોટા ભાગે ટેકો આપ્યો. તેમની દલીલ
હતી કે જો થયેલા કરારો અમલમાં નહી મુકાય તો પ્રજાના મન
ઉપર માડી અસર પડશે. ખાલીદનું કહેવું હતું કે આ ઘેરામાં
મુસલમાનોએ ધણું સહન કર્યું છે. લડાઈમાં મુસલમાનોએ નહી
ભુલાય તેવા ભોગ આપ્યા છે. જો તેનો બદલો પુરો નહી મળે તો
મુસલમાનોનાં મન કચવાશે અને તેમનો ઉત્સ હ ઢીલો પડશે. છેવટે
ફેસલો અમીરેલ મુસ્લેમીનની મુનસફી ઉપર મુકી બન્ને સરદારો
બહાર આવ્યા.

ટોમ્સનું અંતઃકરણ કીનાથી ભરેલું હતું. તેને દમીશકમાં
રહેવું ગમ્યું નહી તેણે અનતાકીયા જવાનો પરવાનો માગ્યો.
ખાલીદે તે એવી શરતે આપવાની મરજી બતાવી કે માત્ર ખોરાકી
સિવાય તેણે કોઈ ચીજ પોતાની સાથે લઈ જવી નહી. અણુ
ઉગ્રચદા વચ્ચે પડ્યા અને કરારનામા પ્રમાણે તેનો બધો માલ લઈ
જવાની પરવાનગી આપવા સુચવ્યું. ખાલીદને અંતે અણુ ઉગ્રચદાની
માગણીઓ કયુલ રાખવી પડી. હથીયારો સંબંધી માત્ર રસ્તામાં
ચોરોથી રક્ષણ મેળવી શકાય એટલાં લઈ જવાની પરવાનગી મળી.
ટોમ્સ આનંદ પામ્યો અને તેણે શહેરની બહાર તંબુ ઠોક્યો. શહેર
છોડી જનારા બધા લોકો પોતાની માલમતા સાથે ત્યાંજ એકત્ર
થયા. આ પ્રવાસીઓમાં કેટલાક મુળ વતનીઓ હતા, તેમને મુસલ-

માનો સંબંધ તેમના મનમાં હસાવવામાં આવેલી ખરાબ વાતોને અંગે દેશ ત્યાગવો પડતો હતો.

દમીશકથી થોડાક માઇલ આ કાફલો પહોંચ્યો હશે કે માર્ગમાં એક મુસલમાન સવાર મળ્યો. રોમનોએ તેને નિર્દયપણે કતલ કરી વેર લીધું. મુસલમાનોને ખબર મળતાં તેમના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહીં, એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી આખું લશ્કર ઉશ્કેરાઈ ગયું.

દુગા કે પ્રપંચનું નામ નહીં જાણનારા એક નિરપરાધી અરબની કતલ ! એક બહાદુર અરબ અબ્બાસની વિધવા દશા ! બે માસુમ બાળકોની યતીમી ! આ એવો બનાવ ન હતો, કે મુસલમાનો સાંભળે અને લુલી જાય, જુએ અને સહન કરે ! એક વીજળીક અસર હતી અને આખા લશ્કર ઉપર ઉંડી છાપ પડી. આ લશ્કરે એક અવાજે કહ્યું “હમીરના લોહીનું અક્રેક ટીંપું દમીશક કરતાં લાખ ગણું વધારે કીમતી છે. પ્રપંચી પીશાયોને તેનો સ્વાદ ન ચખાડીયે ત્યાં સુધી અમને સતોષ થવાનો નથી.”

મુસલમાનોની બજીદ અને વ્યાજબી માગણી જોઈ મુસ્લીમ વીરનરની તરવાર ચમકી, તેના અખતરા દુનીયાને અત્યાર સુધી કીમતી પાઠ શીખવે છે. તે મનુષ્ય નહીં પણ કુદરતનો ચમત્કાર હતો. સાથેજ શામની પૃથ્વીએ સાંભળ્યું—

“બહાલા બાઇયો ! તમારો જોશ યોગ્ય અમે તમારી માગણી વાસ્તવિક છે. હમીરની શહાદત ઉપર તમારો ક્રોધ વ્યાજબી અને

તમે જે કંઈ કરી જાઓ તે ઠીકજ કહેવાય. તમારી વ્યવસ્થા-પરે-શાનીથી હું બે ખચર નથી. તમારાથી વધારે દુઃખી, અને તમારાથી વધારે ગમગીન છું, તમારા કરતાં મને કંઈ ઓછું દુઃખ થયું નથી. દમીશકની ફતેહમાં હું તમારી સાથે હતો, મેદાને જંગમાં તમારો હમદમ અને હમરાઝ હતો. તેવીજ રીતે અત્યારે પણ તમારા દુઃખમાં ખરાખરનો ભાગીદાર છું. પરંતુ જે પુછું તે બતાવો અને જે કહું તે ખરાખર સાંભળો.”

“વચન પાળવાની તમારી ફરજ હતી અને છે. અણુ ઉપયદાની જીભ અને શબ્દોની લાજ રાખી, ઇસ્લામ ઉપર ઉપકાર નથી કર્યા? જો તેમ ન કર્યું હોત તો તમારી લાજ જાત. પોતાના પાપી કર્મો પાછળ મુકી જનાર કનિષ્ઠ વ્યક્તિઓ પાયમાલ થયાને સમજાવી લેવા, જતાં અત્યાર સુધી દુનીયા તેમની ઉપર ધીકાર મોકલે છે. તેવીજ રીતે જાંદગીના કોઈ સંબંધોમાં સત્યનો પરિત્યાગ નહીં કરનારા ધર્માત્મા પુરૂષો, જો કે અત્યારે આપણી વચ્ચે નથી, જતાં યાદ રાખો અને સાંભળો, જે કહું તે! અને જે સંભળાવું તે!”

“દુનીયા મરણ પછીની એક કસોટી છે, તેમનાં નામ માથે અને આંખે ચઢાવી રહી છે. ઇસ્લામ તમારી મહેરબાની કે ઉપકારની ઇચ્છા નથી રાખતો. જે ક્યું તે તમારા પોતાના માટે અને જે કરશે તે તમારાજ માટે!”

“ફરી પણ હું કહીશ કે ઝાલીમો સખત સખતે લાયક છે, જરા પણ દયાને પાત્ર નથી. પરંતુ મુસલમાને આટલા જલદી જલકાવું

જ્નેષ્ઠએ નહી, તમે તે હાદીએ બરહકના અનુયાયી છો, જેણે સખતમાં સખત દુઃખો વેઠ્યા પછી પણ દુશ્મન માટે ભલી દુઆ કરી છે. સખર કરો. શાંત થાઓ, ખાઓ, પીઓ અને પછી આગળ વધો.”

હાદીએ બરહકનું નામ સાંભળતાં મુસલમાનો નમી પડ્યા, બધાએ કમરો છોડી અને હથીયાર નાંખી દીધાં. શાંત પણ સુપ-ચાપ ખામોશ—”

પ્રકરણ એકત્રીસમું.

—:(૦):—

યુનુસપર ખુની હુમલો.

કુકર અને શીરક ઉપર સદા લગ્નગાયક કહેતી શામની સર જમીન આજે તોહીદના નુરથી રોશન છે. વૈભવના ખોળામાં આંખ ઉઘાડનારી દમીશકતી શેરીઓ અને શાહી મહેલનાં ભદ્રભુવનો, આજે ફનાનું દ્રશ્ય અને ઈશ્વરતનું મથક બન્યાં છે. મતવાલાં મગજને રાત અને દીવસ મરત બનાવનારી પુષ્પોની સુવાસ, વહ્દાનીયતની માળા જપે છે. મોજમજ અને એશ આરામના પર્વતોને પોતાની એક લહેરમાં જન્મ આપતી નહેરો આજે શુદ્ધ સત્યના સરોદો

મા ય છે. પૃથ્વીનું દરેક રજકણ, પુલવાડીની દરેક પાંખડી, જંગલનું દરેક તણખલું, ઇમારતની દરેક ઇંટ અને વૃક્ષનું દરેક પત્ર રીસા-લતની રોશનીથી પ્રકાશીત છે. વેહદાનીયતાનાં વાજીંત્ર વગાડતા દમી-શ્કથી પાંચ માઇલને અંતરે આવેલા એક બહેજાના કીનારે ચાંદની રાતમાં યુનુસ અને સલમુનીયા ચુપચાપ બેઠાં છે. નાબુક ચરણોને શીતળ પાણી, રૂબેરોશનને મંદ હવા અને કાળી કાકુલોને સફેદ ચાંદની અનિશ્ચિત આલીંગન આપે છે. આ મુગ્ધ જગતને અન્ન-યજ્ઞીથી ગતિમાં લાવતાં યુનુસ બોલ્યો—

“કુદરતની અનેકાનેક શક્તિઓને અધિકારમાં લાવનારી તે એક શક્તિને મારી થવામાં હજી કંઈક સમય લાગશે ? સલમુનીયા ! મારો આ તર્ક વ્યર્થ હશે ? જીવનવાડીમાં જીદા જીદા પ્રયોગો બતાવનારાં શક્તિનાં આ અવ્યવે પૃથક પૃથક પુષ્પોજ છે. હું જોઇ રહ્યો છું કે આ એક શક્તિએ આજી બાજીની અનેક વસ્તુઓને પોતાના પ્રભાવથી બેશુદ્ધ બનાવી છે. ચાંદ ચક્રકરમાં છે, વૃક્ષ લળી રહ્યાં છે, હવા અથડાય છે, પાણી પીંખાય છે. હું કહીશ અને સત્યજ કહીશ કે ચાંદ શરમાઇ રહ્યો છે. તેમાં રોશનીનો પ્રકાશ છે છતાં સુંદરતાની ખોટ છે. શાહજાદી ! મારી કોઈ વાતનો જવાબ છે ?”

“હું પહેલાં કહેતી” સલમુનીયાએ જવાબ આપ્યો “અને હવે પણ કહીશ કે, આવા અલંકૃત શબ્દો મને ખમતાની, જરૂર નથી. તમારી જીભ એક ચોખ્ખા ઉત્સાહના અસરમાં લીન બની આ બધું કહેવાડે છે. મેં આ નાપાયદાર સૌંદર્યની, કદાચ તે સૌંદર્ય કાં ન હોય !

મેં ત્યારે પણ દરકાર કરી નહોતી, જ્યારે દેશ તેની પુજા કરતો હતો. આજે, કુદરતે તે દેખાવો ફેરવી નાંખ્યા, તે સમો બદલી નાંખ્યો— શું તમે માની શકો છો કે મને તમારી વાતો પસંદ પડતી હશે. અતિશયોક્તિ નહિ પણ વાસ્તવીક બનાવ છે કે કુદરતની દરેક વસ્તુ પરિવર્તનના પ્રભાવ તળે છે. દરેક વસ્તુ કામ કરે છે અને બતાવે છે કે જીવંતની કોઈ દશા સ્થિર નથી. ચંદ્રમા અત્યારે સ્નેહાળ અને સુંદર ખરો પણ નજીકમાંજ તેનું સૌંદર્ય સમાપ્ત થવાનું. આ ક્ષાની સુરતનું દ્રશ્ય બધું બતાવી રહ્યું છે. વ્યર્થ વાર્તાલપ ત્યાગી અને કાન દબાને સાંભળો.”

યુનુસ—“ આજે શું સાંભળીશ, લાગટ એ વરસથી જોઈ અને સાંભળી રહ્યો છું. મને તો દરેક ચીજ સહમુનીયાની સુંદરતાનાં ગીત ગાતી દેખાય છે. પત્ર હાલી રહ્યાં છે પણ તેનોજ બપ જપે છે. બુલબુલ તલપી રહી છે પણ તેનુંજ નામ રટે છે.”

સહમુનીયા—“ કેટલીક વખત એક વિચાર મગજમાં વધતાં વધતાં ઘેલછાનું સ્થાન લે છે. ભાગ્યશાળી તે વ્યક્તિઓ છે કે જેમના વિચારો કોઈ ક્ષાની વસ્તુમાં ફસાતા નથી, બલકે નિરંતર રહેનારી શક્તિના સ્મરણમાં તેઓ ગુંથાએલા રહે. તમે કહો છો તે જો ખરુંજ હોય તો તમારા અંતઃકરણને, અદ્વિતીય કારીગરીના માલીક તરફ નથી જોરતા ? ”

સહમુનીયાના શબ્દો મ્હોંડામાંજ હતા કે પાછળથી કોઈના

આવવાનો ભાસ થયો. જોયું કે ચાર હથીયારખંધ માણસો આવેછે. યુનુસ તરવાર લઇ ઉભો થાય તે અગાઉ, ખભા ઉપર ધા થયો, સાથેજ ખીજો હાથ. તે ધાયલ સિંહ સાવચેત થાય તેટલામાં ત્રીજા વારે તેને અશક્ત બનાવ્યો. પડ્યો અને તરફડવા માંડ્યો—સલમુનીયા ખંજર તાણી સામે થઇ પરંતુ ચાર પુરૂષો સામે હતા. એએ પાછાળથી તેણીના ખભા પકડ્યા, ખંજર ખુંચવી લીધું. ખભે ઉચકી ઘોડાપર નાંખી અલોપ થયા.

—:(૦):—

પ્રકરણ બત્રીસમું.

—:(૦):—

હેરીસનો દંભ અને ડાળ.

લુખનાન પહાડની સુંદર તળેટીમાં આવેલા તળાવની પાળે દમી-રકથી આવેલા પ્રવાસીયો તંબુ ઠોકી પડ્યા છે. ગ્રીષ્મ રતુ અને રળીયામણી સહવાર, નવવિકસિત સુવાસિત ફુલોમાં હળીમળી આવતો આનંદી પવન જન્નતુલ ફિરદોસ—સ્વર્ગનું સ્મરણ કરાવતો હતો. રોમન સેનાપતિ હેરીસ, નાજુક રમણી યુદ્ધિટીયા સાથે લીલોતરીથી આચ્છાદિત કુંજમાં બેસી મદીરા પાનમાં મસ્ત હતો. કાળ ગતિએ દમીરક અને શામના રોમન જાહો જલાલને જમીન દોસ કર્યો હતો.

છેલ્લા પરાજયે તેમની લાવી આશાઓ ઉપર પાણી ફેરવ્યું હતું. છતાં પણ મદિરાના મદમાં તેણે રૌમન જાહો જલાલનાં સ્વપ્નાં જોવા માંડ્યાં, હેરીસ ઉભો થયો તરવારના ખોસા લીધા અને કહેવા માંડ્યું—

“જાલી યુક્રિટીયા, છેલ્લા પરાજયે બધી ઉમંગો અને ઉત્સાહનો નાશ કર્યો. અરબ લુટારોમાં એટલી શક્તિ નહોતી કે અમારી જહાઝુર ફેંજ, જેણે અલબ્ય ભોગો આપી મેળવેલા દમીશક અને શામની નીરાધાર પ્રજા અને દેશને ઝાલીમોના કબજામાં જવા દે એ અસંભવજ હતું. પરંતુ સમયનો ખેલ હતો, પુરદાન અને કીલોસ બન્નેને અંધાપો આપ્યો, નિર્જન, કાયર અને નાલાયક નીવડ્યા, તેઓ મરી ગયા અને અમે કોઈને મ્હોં ખતાવવા લાયક ન રહ્યા. તે નમાલા મુખો આ અસંખ્ય યોદ્ધા સામે જીતી શકે? અકકલ કામ નથી કરતી, વિચાર હેરાન અને યુદ્ધિ પરેશાન છે, બનાવોએ મુશ્કેલીને આસાન અને અશક્યને શક્ય કરી ખતાવ્યું, તેમાં કીરમત કે કુદરતનો દોશ નથી, માત્ર એક જાહેર ભુલ અને તેનું માફું પરિણામજ પ્રત્યક્ષ છે.

યુક્રિટીયા—“ગઈ ગુજરીની યાદ અને તે ઉપર વિચાર વ્યર્થ. ખરી રીતે તો અમે અકર્મી, અમારું જીવન અકારું અને અમારી રાજ્ય સત્તા નિર્લજ્જતાની સીમા છે. જે થવાનું હતું તે થયું; હવે એ ખોટ પુરી શકાય તેમ નથી. હેરાન છે, આશ્ચર્ય છે, અફસોસ છે, શરમ છે, ધીકાર છે, સહમુનીયા તને. તું એક યોવન કળી હતી,

જે શામમાં નીપજી અને દમીશકમાં વિકસી, તું એક ચંદ્રમા હતી જે લુપ્તનાનના સીખરો ઉપર દેખાયો અને દમીશકમાં પુર્ણિમા થઈ પ્રકાશ્યો. તું એક સ્ત્રી રત્ન અપ્સરા હતી, જે શામમાં અવતરી અને દમીશકમાં પોષાઈ. ક્રાંતિમાં, લાવણ્યમાં, આચારમાં, વિચારમાં, ગુણમાં, અહીંયાં શું કયાંયે અને અત્યારે શું કોઈ પણ વખતે આ જગત તેવું અલબ્ધ રત્ન ઉપજીવી શકશે નહીં. શામનું તેણી અભિમાન હતી, દમીશકનું તેણી ગૌરવ હતી, દેશને તેના પ્રતાપે આગ્રહ અને કોમને તેના પ્રતાપે માન હતું તમે જીવતા છો અને સલમુનીયા પીશ્વાઓ પાસે ! શું તમને સ્વર્ગ પણ સુખ આપી શકે ? પૃથ્વી ફાટે અને તમારાથી પહેલાં હું તેમાં સમાઈ જઈ-નાશ પામું આકાશ તુટી પડે અને મારાથી પહેલાં શહનશાહ ગારત થાય, પાપ-માલ થાય, અમારો જ્ઞેશ, અમારી લાજ, અમારી શરમ, અમારું બધું, સર્વસ્વ નાશ પામ્યું.”

“ નહી ” હેરીસે કહ્યું “ જ્ઞાતી યુક્તિયા નહી, નિરાશ ન થા. જ્ઞે, આકાશી પિતા શું બતાવે છે. પ્રીરતના શુરા એલાઓએ આકાશી પુસ્તક હાથમાં લીધું છે અને સોગન ખાઈ ગયા છે કે જ્ઞે શાહઝાદી સલમુનીયાને જીવતી નહીં લાવે તો મ્હોંડું નહીં દેખાડશે. ”

હેરીસે હવે મદમાં આભિમાનનું અહંકારી આખ્યાન ઉકેલવા માંડ્યું તે ગર્વ કરતો ગાજ્યો “ હું ! હા હું, તે છું કે ખાલીદને જીવતો ગળી જઈ. આખી લડાઈમાં એકજ અરમાન હતો અને તે

જ્યરદરત લુટારા સાથે યુદ્ધ કરવાની હોંશ હતી. ખાત્રીપુર્વક કહું છું કે આંખ ઉપર પાટા બાંધી તેની સામે ઉભો કરો, જે જીવતો બચી જાય તો કહો તે ગુનેગારી આપું”

સામેથી હસતો હસતો એઝરાયેલ આવ્યો, સલામ કરી અને મુસલમાનોના કાસદને અંદર આવવા દેવાની પરવાનગી માગી.

“હાજર કરો.” હેરીસે ઉત્તર આપ્યો.

કાસદ હાજર થયો. તે અરબોનો પ્રખ્યાત સરદાર સમૃદ્ધ હતો. કેટલી અજાયબી, કેટલી સાદાઈ ! એકથી એક ઉત્તમ અને ચઢિયાતા દુનિયામાં દુર્લભ અને જમતમાં અલભ્ય એવાં કીનતી રસ્ત્ર ભંડારનો ધણી, અટળકે ધનનો માલીક સમૃદ્ધ, ખીરતી ફકીરો—બિસ્મુકોની સરખામણીમાં મુકાય એવાં સાદાં અને મેલાં કપડાં—ખાદીનું એક લાંબું પેરલુ અને ચામડાના જુના મોજા, તેના અંતરની સાદાઈ અને સરળતાની સાક્ષી આપતા હતા. હેરીસની મગરૂર આંખે તેને જોયો અને તીરસ્ક રના ડગલે આગળ વધ્યો. તેણે દંભમાં કહ્યું.

“બોલ, શું પેગામ લાવ્યો છે. ખુશામત, કાકલુદી અને કાલા-વાલા સાથનાં કાવત્રાંનો વખત હવે વહી ગયો છે, મારી આ ખુંખાર તરવાર તે ઝાલીમ ખાલીફનું લોહી પીવા તલસી રહી છે. જલદી બોલ તે અરબ ઝાલીમોને સજા કરવાની તક્યારીમાં છું. મારું બહાદુર લશ્કર હવે તમને તમારા ફેજે પહોંચાડશે.”

કાંતીદે કહેવા માંડ્યું—“હરલામી લશ્કરના સિપદ સાત્રાર ખાલીદ ખીન વલીદ તરફથી હું પેગામ લખને આવ્યો છું, મારું નામ સમદ છે. તે ખુદાના વીર પુરૂષે કહેવરાવ્યું છે કે ‘દમીશક જીત્યા પછી એક મુસલમાને આપેલા વચનના આધારે વિજયના બધા હક જતા કરી તરવાર મ્યાન કરી; એ દેખાવ તમે ભુલી ગયા લાગો છો. ખુદાની મદદથી જે શક્તિએ તમને તે વખત બતાવ્યો હતો તે હજુ કમજોર નથી થઇ અને જો ખુદાની મરજી થાય તો તેજ વખત ફરી આવે ખરો ! અમારા કરાર કાગળના નકામા કકડા નહીં પણ એક સખત પહાડ હોવાથીજ તમને સલામત ચલ્યા જવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. પરંતુ અફસોસ કે તમે અમારા ઉપકારનો અપકારમાં જરાય વાળ્યો. એક નિરપરાધી મુસલમાનને કતલ કર્યો, તેનું કોઇ ચોક્કસ કારણ હોય તો બતાવો અને પેતાને નિર્દોષ પુરવાર કરો, નહીં તો યાદ રાખો કે તમારે એક માણસ બચવાની આજ્ઞા છોડી દેવી.”

પેગામ સાંભળી હેરીસનો રંગ રાતા અંગારા જેવો બન્યો નાગના ફણપેરે કાળું માથું ધુણાવ્યું, તરવાર જમીનમાં ટેકવી તે બોલ્યો.

“અમારી ભુલોના પરિણામે અને પ્રપંચી કાવત્રાના પ્રતાપે તમે દમીશકમાં પેદા. મહીનાઓથી પડ્યા હતા, ફતેહ તો બાબુએ રહી તમારા જીવના પણ સાંસા પડી જત, તમારી લાશોને કબરનાં દર્શન પણ થાન નહીં. તમારી લાશોને જંગલી જનાવરો પીંખી

નાંખત અને વિજ્યનાં સ્વપ્નાં હવામાં હવા થઈ જત. અમારી બુલને પરિણામે મેળવેલા લાલ ઉપરથી એમ ધારો છો કે આ મોટા સમુહને રહેલાઈથી ગળી જશે. ? જા, એ પ્રપંચી કામના કાસદ મારી સામેથી ચાલ્યો જા. જા, જાઈને જણાવ કે જે થયું તે યોગ્યજ થયું છે. એક મુસલમાન તો શું હવે અમારા રણશુરા વીરો અરબોની લાશોના ઢગલા મારશે. જે તમને જીવ વહાલો હોય, પ્રાણ પ્યારો હોય અને દુનીયામાં થોડા વધુ વખત રહેવાની ઇચ્છા હોય તો દમીશક ખાલા કરી જ્યાંથી આવ્યા છો ત્યાં ચાલ્યા જાઓ.”

—(૦)—

પ્રકરણ તેત્રીસમું.

અદલે ફાફી.

કહેવાને તો કેટલાએ દીવસ વીત્યા પણ કાલનીજ વાત છે. આકાશની આંખો આગળ મુસલમાનોનું લશ્કર દમીશકની ચડાઈ માટે મસજીદે નજવી ઉપર કુરબાન થઈ મદીનાની પુણ્ય ભુમિથી ઉપડતું હતું, મદીના શરીફનો વિશાળ મેદાન ઇસ્લામ ઉપર કુરબાન થવા ॥ ઇચ્છા રાખનારાઓથી ખીચોખીચ ભરેલો હતો. લોકો ખડીશની રથરૂ આવી અરજ કરી રહ્યા હતા કે કુચની પરવાનગી આપો.

રહવારનો રળીયામણો વખત હતો લડવૈયા થોડા ઉપર અને ખડીક-
તુલ મુરબેમીન તેમની વચ્ચે પેદલ ચાલતા હતા.

લશ્કર આંખથી અદ્રશ્ય થયું અને તે પવિત્ર વ્યક્તિ જે
ઈસ્લામમાં “સીદ્દીક” ના નામે ઓળખાય છે જેના ઉપકારોમાં
ઈસ્લામ—જે કોઇનાં ઉપકારનો શરમીંદા નથી—સખત પ્રયત્નો કર્યા
છતાં બદલો ન આપી શક્યો—સમુહ ખુદને સોંપી ધરતરફ વળ્યા.
દીવસ દમીશ્કના વિજયની આશામાં અને રાત આખી સફળતાની
એક્ષતેમાસમાં પસાર થતાં. લડાઇએ નવું સ્વરૂપ લીધું, અને અખુ
ઉચ્ચદાએ દુશ્મનની સંખ્યા અને હિલચાલની ખબર મોકલી ત્યારે
ખાલીદને શામ તરફ રવાના કરી, હાદીએ બરહકની પેશાનીને નમન
કરી ખોસા લેવાડનારી બાગ્યશાળી ભુમી ઉપર કપોળ મુકી લાગટ
આઠ કલાક સુધી સીજદામાં રહી વિજય પ્રાર્થના કરી. વાતોમાં
દીવસો ગુજ્યાં અને આંખોમાં રાતો પસાર કરી. પરંતુ પવિત્ર કાન,
વિજય વધામણી સાંભળી શક્યા નહિ બરાબર અડધી રાતના સમયે
સુખોનો ત્યાગ કરી રડી રડી ઇલતીબ કરતાં સવાર પાડી, અને
મુનાદીએ તોહાદની ગર્જના કરી બેશુદ્ધને શુદ્ધિમાં આણ્યો—ગગ-
તાંજ લલકારી ઉઠ્યો, “અઝાન થમ.”

આંખો આકાશમાં હતી અને હૃદયમાં વિજય વાસના, નમાઝ
પઢી, આંખે આંસુ સેરવ્યાં, અને લખપર તેજ ચાચના.

સીદ્દીકની પ્રાર્થના શુદ્ધ હતી, સ્વીકારના દ્વાર ઉપર દસ્તક દીધી,
અર્શે મોઅલ્લા—આકાશ વેદી—ઉપર પહોંચી, સફળતા પ્રાપ્ત કરી;

પરંતુ સીદ્ધીક પોતાની ઇચ્છાઓને આ નાપાયદાર જગતમાં સફળ થયેલી જુઓ એ કુદરતને ગમ્યું નહીં. ખુદાના પવિત્ર દિશ્વરતા દમીશ્કની વિજય વધામણી પેશકશ કરે તે અગાઉ ઘેર આવ્યા, અંગોળ ક્યું, નમાઝ પઢી અને તેજ યાચના. આ દશામાંજ શરીર તપવા માંડ્યું તાવનો ભાસ થયો, સ્થીતી ગંભીર થઇ અને ઇસ્લામનો તે મહાન પારસમણિ, ખાલીદ અને અયુ ઉમયદાએ દમીશ્કમાં પ્રવેશ કર્યો—પગ મુક્યો—ડીક તેજ સમયે ખલીફાનું જોખમ ફાફે બાઝમના હાથમાં મુકી સત્યનો તે શુદ્ધાત્મા—સીદ્ધીકે અકબરનો આત્મા પરલોક પામ્યો—વફાત પામ્યો !!!

દુનીયા ધણા વખત અગાઉથી છે અને હજુ પણ ધણાં વરસો સુધી રહેશે. વિદ્વાનોના તર્ક, બુદ્ધિમાનોના વિચાર ધર્મગુરુઓના કૃતવા, નૃપતિઓના ચુકાદા, શહનશાહોના ન્યાય, આકાશ અને પૃથ્વી જોતા અને સાંભળતા રહ્યા અને રહેશે. પરંતુ આજે, પયગમ્બર (સ૦) નો એક ઉપાસક, મઝહબે ઇસ્લામનો એક શુદ્ધ સેવક, નિર્ભય વિરતાનો ભંડાર, સત્યાચારનો આત્મા, ન્યાયનો પ્રાણ, વિદ્યાનું ચિત્ર, સચ્ચાઇની પ્રતિમા, દુનીયાને સચ્ચાઇના તે નમુના બતાવી ગયો, કે આકાશ નમન કરશે અને ન્યાય કુરબાન થશે, ઇતીહાસ આ ફેસલાને ઇમાનના નુરમાં ચમકાવશે અને ઇસ્લામનો જગમગતો ફયસલો રહેતી દુનિયા સુધી અજેડ રહેશે દાવો કરશે કે જીવતી પ્રજાઓ કાન ફેલાવી સાંભળો ! અને જોનારી આંખે જુઓ, કે ઇસ્લામ પોતાના દુશમનો સાથના વ્યવહારમાં એવું કંઈ કરી ગયો કે અત્યારે મિત્રો મિત્રોની સાથે કરી શકતા નથી.

દીવસ વીત્યો, મુસલમાનો સંધ્યાની ફરજે બળવી ચુક્યા, ફાડકે આઝમ મસજીદે નખવીમાં ખામોશ બેઠા છે, લોકોનું ટોળું બુદ્ધમાં ગોઠવાયું છે, યુદ્ધ માટે વ્યાકુળ છે, કે અચાનક કાસીદે પ્રવેશ કરી સલામો અલયકનો શબ્દ ઉચર્યો.

દીપકના પતંગીયા પ્રમાણે પ્રજનો પ્રવાહ ઉડ્યો, યુદ્ધનું પરિણામ બતાવવા આગ્રહ થયો, કાસીદે વિજય વધામણીનો શબ્દ અને સેનાપતિનો પત્ર ખઠીફતુલ મુસ્લેમીનના ચર્ચો ઉપર કુરબાન કર્યો. તુરતજ મુસલમાનોએ દુગાનાની નમાઝ પઢી, અમીરલ મુમેનીને ખાલીદનો પત્ર વાંચ્યો અને બોલ્યા—

“ એક મુસલમાન તરીકે અબુ ઉબયદાએ આપેલું વચન ફરજિયાત પાળવું જોઈએ. દેવળમાં જ્યાં સુધી ખાલીદ તરવારના બળે દાખલ થયા હોય તેટલી જગ્યા મુસલમાનોની છે, મસજીદ બનાવેા અને સુલેહ પછી અબુ ઉબયદા જેટલા વિભાગમાં ગયા હોય, તે ઇસામીઓની મીલકત છે, તે વિભાગની તસુ જેટલી જમીન મસજીદમાં નથી લઇ શકાતી.

* * * *

ઉમર (૨)!! તું નથી, પણ તારો ચુકાદો જીવતો છે! તારી કીર્તી જીવતી છે! દુનીયાનું જીવન ચાદશી વધારે સદીઓ વટાવી ગયું, પ્રમાણ, પ્રજા, ઈશ્વર નદાર નૃપતિ પોત પોતાનો રંગ બતાવી શક્યા, પરંતુ મનપે કિર્મયાની મેદસાઓ પેદાની પોકારોને કહે

છે, અદલે ફાફીનો નજીવો નમુનો અમે છીએ ! આ તે ચુકાદો છે કે ચાદ સદીયો નહીં ચાદ હજાર સદીઓ. પણ મનુષ્ય જગતમાં તેનો જવાબ આપી શકશે નહિ !!

પ્રકરણ ચોત્રીસમું.

—(૦)—

જરજેસીયાનો પ્રેમી અને દરાર.

મુસલમાનો માનતા હતા કે દમીરક જીતાયા પછી, લગાઇ પુરી થશે અને બધું શાંત દેખાશે. ઇસાઇઓની દરેક માગણીઓ કમ્યુલ થઇ, ગનીમતનો માલ પાછો આપવામાં આવ્યો, માત્ર પર અધીકાર અને જાનની અમાન આપવામાં આવી, પરંતુ કાસીદે આપેલો જવાબ સાંભળી ખાલીદ કોંધમાં લાલચોળ થઇ ગયા. અમુ ઉખયદાએ દમીરકનો મામલો ખલીફાના હુકમ ઉપર મુક્યો. નવા સંજોગોમાં ખાલીદ તરફ અનુમતી બતાવી. ઉપકાર ઉપર અપકાર કરનારાઓને સખતમાં સખત સજા કરવાનો અભિપ્રાય આપ્યો. મુસલમાનોએ દેવળ તોડવાની હઠ લીધી, પણ ચુકાદો અમીરજી મુમેનીના હાથમાં હોવાનું સાંભળી ટાઢ પડ્યા. રાત થયા આવી હતી, સવારે વિશ્વાસ ભંગ કરનાર અપરાધીઓને સજા આપવા જવાનું હતું ઉશકેરાયલા

અરથો આરામ કરવામાં રોકાયા. કાસીદે હેરીસના કહેલા શબ્દો ઉપર ખાત્રી અને અધુ ઉપયદાએ ઉંડો વિચાર કરવા માંડ્યો. તેઓ સમજ્યા કે વખતે ઇસાઇઓનું કોઇ નવું લશ્કર આવ્યું ન હોય, અને રાત્રે બેભાન સુતેલા મુસલમાનોની કતલ ચલાવવામાં ન આવે ! આવા વિચારથી પાછલી રાત સુધી બન્ને સેનાપતિઓ લશ્કરની ચારે દીશામાં ફેરા આંટા મારતા રહ્યા. પાછલી રાત્રે ચોટી બાનોને ખબરદાર કરી સુતા.

એક ઉંઘ લઇ દરાર-બેચેન દરાર જાગ્યા, હથીયાર બાંધ્યાં, ઘોડા ઉપર ચઢ્યા અને લશ્કરની ચારે દીશા તપાસી, બધું શાંત હતું, કાઝાનદરવાજાની સામે આવેલા વિશાળ ઝાડની છાયામાં થોભ્યા. દરવાજામાંથી એક સવાર નીકળતો જણાયો અને પાછળ બીજો. દરારે ખારીક નજર કરતાં જાણી લીધું કે ઇસાઇ હતા, આગળ આવ્યા અને પહેલાને ગીરફતાર કર્યો. કેદી બોલ્યો “ બીજો પુરૂષ નહિ પણ સ્ત્રી છે, ચોર નહિ પણ કેદીની માથુક જરજેસીયા છે.” કેદીએ પ્રશ્ન કર્યો “ તેણીના પિતાએ બીજા પુરૂષ સાથે પરણાવવાની ગોઠવણ કરવાથી અમે બન્ને નહાસી જવાના વિચારથી આવ્યા છીએ.” દરાર બન્નેને લશ્કરમાં લઇ ગયા. સવાર થતાં સેનાપતિ આગળ ઉભા રાખવામાં આવ્યા. કેદીએ વિશ્વાસ ઉપર બધી હકીકત કહી. ખાલીદે દીક્કાસો આપ્યો. મુસલમાનો કુચની તૈયારમાં હોવાથી, પાછા ફર્યા પછી તેના કેસનો ચુકાદો આપવા જણાવ્યું. ખીરની ઉપર ખાલીદના સંભાષણની ઉંચી છાપ પડી,

તેણે કલમો પઢ્યો, મુસલમાન થયો અને અરબ કરી “ તમને હું પાસેના અને સુરક્ષીત રસ્તેથી પાપીઓ ઉપર ઉભા કરીશ. ” મુસલમાનોએ કુચ કરી, થોડાંક ડગલાં ચાલ્યા હશે કે એક સવારે અરબ કરી, યુનુસ કેતલ થયા અને સલમુનીયાનો પતો નથી. મુસલમાનોએ આ ખબર ક્રોધ અને સખત ઝનુન વચ્ચે સાંભળી. વધુ સાંભળવાનું અને સહન કરવાનું તેમનામાં હવે કૌવત નહોતું. કેટલાકે તર્ક બાંધ્યો કે “ આ પાપીકૃત્ય સલમુનીયાનું છે. ”

લોકોનો આ તર્ક અણુ ઉભયદા અને ખાલીદે પણ નાણ્યો. તેઓ બોલ્યા—“મિથ્યા તર્ક બાંધવામાં પણ પાપ છે. સલમુનીયા શુદ્ધ બાનુ હતી. તેણી ઇસ્લામની ખરી ઉપાસિકા હતી. તેણીની ભાવના શુદ્ધ હતી, અંતઃકરણ શુદ્ધ હતું અને તે શુદ્ધાત્માના બળે તેણી મુસલમાન થઇ હતી. તેના ઉપર વહેમ કરવાથી ઇસ્લામ શરમાય છે. ”

આજની કુચ મુલતવી રહી. યુનુસને તપાસતાં જણાયું કે તે સખત ધાયલ હતો, શ્વાસ ચાલતો હતો છતાં આંખ ઉઘાડવા કે વાત કરવા જેટલું તેનામાં કૌવત નહોતું. .

પ્રકરણ પાંતરીસમું.

સદાચારી વીર નરનું કર્તવ્ય.

જે જગતે ખીલાફતે ફાફીનો ન્યાય અને યુતુસની શુદ્ધ સંસ્કૃતિ જોઈ ને કાને સાંભળી, તે અત્યારે પણ જોઈ રહ્યો છે કે દમીશકના માનની મોહનમાળા, જેણે પ્રેમ કસોટી ઉપર પ્રભાવ-શાળી પ્રકાશ પાડી જગત જગમગાવ્યું, તેણી અત્યારે પગોમાં બેઠીઓ અને હાથોમાં લોખંડી સાંકળો બાંધી ત્રીશુળના લશ્કર વચ્ચે ઉભી છે. દરેક દિશાએથી તિરસ્કાર વરસે છે, તેણીને કતલ થયેલા ન મરજીતી હોય એવી એક પણ વ્યક્તિ દેખાતી નથી. ઝાલીમોએ જીલ્લમ કરવામાં કરી ખામી રાખી હતી નહીં. કુલ જેવા શરીર અને ગુલાબ જેવા ચહેરા ઉપર મારના સોળ પડેલા હતા. બંને નાબુક હાથ પુંઠ ઉપર બાંધેલા છે, નાગી તરવારના પહોરા વચ્ચે તે પુતળી ઉભી છે. યુદ્ધિયા આવી, પાસે આવી બોલી—

“દુનીયાની કોઈ માતા તારાથી વધારે નાલાયક બાળકને જન્મ આપી શકતી નથી. ધાયા દુશ્મન બની તારું ગળું દબાવી નાખતી, માતા કાતીલ બની તને ઝેર પાઈ મારી નાખતી, બાપ અઝીમ બની ભુગર્ભમાં ઢાંકી દેતો, પ્રજા બળવો કરી તને પાયમાલ કરતી, પરંતુ

ઓ, હીણુ ભાગિણી સલમુનીયા ! પ્રપંચી છોકરી, એવકા ઓરત અને બેશરમ વ્યક્તિ નિર્ભંજ પાપાણુની પુતળી, કોને ખબર હતી કે દેશ પાયમાલ, રમયત બરબાદ, રાજ તારાજ અને ધર્મનો નાશ થશે. તે વખત તારો અધમ આત્મા તે ઝાલિભો, તે લુટાડ્યો અને તે જંગલી વેરીઓને મદદગાર થશે. અરબો અમારા દુસ્મન છે, અસંખ્ય પવિત્ર આત્મા અને ધર્માત્મા પુરૂષો, આ લડાઇમાં જુમાતાના ગર્ભમાં આજોટયા. જાંદગીનો લહાવો લેવા યોગ્ય સંખ્યાબંધ બાનુઓ વિધવા થઇ બેઠી, પિતાના પ્રેમની લહાણુ નહી મેળવેલાં કેટલાંએ બાળકો યતીમ—અનાથ થયાં ! આવી દશામાં અમારાથી વધુ પીડિત અને મુસલમાનોથી વધુ ઝાલીમ જગતમાં કોણ હશે ! આવા બારીક સમયે તેં દગો રમ્યો. ઓ, પાપી કામાંધ પુતળી, અમારા દેશ અને કામ ઉપર લાગેલો ઝાઘ કયામત સુધી જશે નહીં.”

“તારી લાજ અને શરમ નાશ પામી, તેં જે કયું તે કાઠ કરશે નહિ. ખાત્રી—વિશ્વાસ હતો કે કીલ્લો તારા જેવી કમનસીબ પાપીણીને નીચે ફેંકી, હાડકાં પાંસળાં છુટાં પાડશે, પરંતુ હેરત છે, આશ્ચર્ય છે, અચંબો છે કે અમારી છાતીપર મગ દળવા હજુ તું જીવતી છે. પરંતુ તને જીવતી અને દુશ્મનોમાં આનંદી લટારો મારવા—જીવતી રહેવા દઇએ તેવા અમે નથી. તારી માટી પથ્થુ અને પક્ષીઓ પીંખશે. હજુ પથ્થુ જો તું શુદ્ધ મનદાં લોખા કરી, યકીન અપાવે કે તે અત્યાચારીઓ પરત્વે અમારા જેવોજ તિરસ્કાર બતાવીશ, તો તારો જીવ બચી શકે છે.”

રતાશ્વને પીળાશમાં પલટાવેલી તે મુખમુદ્રા ઉપર, ક્રોધાગ્નીથી સુખાઇ નીલા પડી ગયેલા હોઠો ઉપર, દ્યારે બદ્ધપ્રાણની સંધ્યાનો આભાસ કરાવતા હોઠો ઉપર રહેજ હાસ્યરેખાનો દેખાવ થયો, તે આંખોએ, જેમાં અત્યારે બહુમુલ્ય મોતીઓનું તેજ ભર્યું હતું—સલ્મુનીયાએ, યુદ્ધેટીયાનું પગથી માથા સુધી અવલોકન કર્યું. હસી અને બોલી—

“ જુલનો ઈકરાર, ગુમરાહીને ઇનકાર, સત્યની શોધ, સંતોષની કબુલાત, પ્રેમની કદર, ભાવિપર સખર, મનુષ્યત્વનો પાઠ અને બુદ્ધિનો ગુણ છે. કોઇ કાનુન, નીચમ કે ધર્મ આ ગુણને અવગુણમાં બદલી શકતો નથી, તેનો કર્તા અપરાધી ઠરતો નથી. માફ વ્યક્તિત્વ તમને શરમાવનારૂં બંધે હોય, પરંતુ જેમને તમે દલિત લેખતા હો, નીચ ગણતા હો, તેમને મગર બનાવનારૂં છે. મેં ઇસ્લામને બેચું, તપાસ્યું, અને કસોટી ઉપર કર્યું. ખ્રીસ્તના ખોળામાં ઉછરી અને રહી, પળી અને પોપાઇ. ઈજીલનું અવલોકન કરી ગઇ અને કુરાન સાંભળી રહી છું, ઇસાઇઓ જેઠ લીધા અને મુસલમાનોને જેઠ રહી છું, માફ યોગ્ય તમારે ત્યાં મારા લોહીનું તરસ્યું અને મુસલમાનોને ત્યાં કુદરતને પવિત્ર પ્રકાશ. તેઓએ આ કૃતિથી કર્તાની, આ કારીગરીયા કારીગરની, મને જેઠ અદ્રશ્ય શક્તિની કદર કરી. તમે અધમ છો, તેજને અધિકારમાં, સફેદીને સ્વાહીમાં, અને નેકીને બદીમાં માનો છો. હું ઇસ્લામની ગુલામ નહીં સર્યાઇની દાસી છું મારી જીંદગી હેરત નહીં પણ ખુદાની કુદરત છે. અને તેજ રક્ષક છે જેણે કીલ્લા ઉપર મારો અચાવ

કર્યો હતો. તમે ખાત્રી રાખો, તમારી કેદ અને સખતાઈ, દુઃખ અને મુસીબત, મારા અડગ કદમ અને નિશ્ચળ વિચારો ફેરવી શકતા નથી, મેં મરનારા બાપ અને ફના થનારી માતા આગળ, પહાડના શિખર ઉપર, અને કીલ્લાના કુંગરા આગળ, આ પ્રાણુની પરવા કરી નથી, તમે એક વખત નહીં હજાર વખત. મેં ચાર નહીં પણ આખો સમુહ—આખું દમીશક, સંકટ નાંખે, પરંતુ યાદ રાખો, સલમુનીયા જે કહી ગઇ, તેજ સત્ય છે—તેજ થશે બાકી મિથ્યા!

“કતલ”નો એકત્ર અવાજ ચારે દિશાએથી ઉઠ્યો, તરવારો મ્યાનથી ખેંચાઈ, યુદ્ધરેટીયા ખંજર ઉગામી આગળ વધતાં બોલી—

“મુસલમાન અમારાથી સારા છે ? જો ! આ પરિણામ ! ! વેહ ! તેની સ.....”

ખંજર છાતી પાસે પહોંચતાં તીરનો સણસણાટ થયો, તેજ પળે યુદ્ધરેટીયા સલમુનીયાના પગ આગળ લોટતી દેખાઇ.

અન્નયખીમાં હેરીસે મુસલમાનોને માથા ઉપર જોયા, હોશ ઉડી ગયા, હાજનું ગગડી ગયાં. પ્રવાસીએએ નહાસવા પ્રયત્ન કર્યો પણ મજબુત વ્યુહમાં ઘેરાયેલા હતા. દુશ્મનો થોડા હોવાથી ખાલીદે હથિયારો નાંખી શરણુ થવાની સુચના આપી, ઇંસાઈએ જવાબ આપે તે પહેલાં ખાલીદે ઇંસાઈનું જબર લસકર આવતું જોયું અને સાંભળ્યું કે દમીશક ઉપર ચઢાઇ કરનાર ખીણું લસકર પહાડના

પછવાડે પડેલું છે. દમીશકનો બચાવ કરવા પુરતું લશ્કર ત્યાં હતું છતાં હરીફની સંખ્યા નહીં જણાએલી હોવાથી ખાલીદ વિચારમાં પડ્યા.

એકાએક આકાશ ધેરાયો, તુફાની હવાનાં સખત ઝાપટાં આંખ્યાં જોર શોરથી વરસાદ વરસવા માંડ્યો, મુસલમાનોએ હાથ રોક્યો અને તુફાન ઘટવાની વાટ જોઈ. રાત પડી અંધારું થયું પણ તુફાન ઘટ્યું નહીં સવાર થતાં પહેલાં પ્રવાસીઓ પડતા આખડતા રોમન છાવણીમાં જઈ પહોંચ્યા. મહા મુસીબતે સવાર થઈ વરસાદ થોભ્યો, પવન રોકાયો પરંતુ રસ્તો બીકટ હતો, ખીણો સખત હતી અને પગ મુકે ત્યાં દળદળ અને ગળણુ હતું. દુશ્મન આંખની સામે હતો છતાં સંજોગો પ્રતીકુળ હતા, વિનય પછી પરાજયનો ખ્યાલ હતો. તેઓ થોભ્યા અને આગળ કદમ મુકતા અટક્યા.

દમીશકથી અહીં સુધી લાવનારો તે નવ મુસ્લીમ આમળ આવ્યો અને પાસેના રસ્તાથી દુશ્મન ઉપર લઈ જવાની અરજ કરી. પ્રથમ અખતરામાં તે ખરો પડવાથી ખાલીદે તેની પાછળ ચાલવાનો હુકમ આપ્યો. લશ્કર માર્ગની સખતાઈનો વિચાર કર્યા વગર ચાલ્યું જતું હતું. સવારની બપોર થઈ પણ લશ્કર દેખાયું નહીં, બપોરનો ત્રીજો પહોર આવ્યો દુશ્મનનો જણાયા નહીં. ખાલીદ બગડ્યા, ગુસ્સો ચઢ્યો ભોમીઆને ઠપકો આપ્યો, તેણે પોતાની ભુલ કપ્પુલ કરી, તે રસ્તો ભુલ્યો હતો, પણ અંતર શુદ્ધ હતું. ખાલીદે વિશ્વાસ કર્યો અને અગ્નિપ્રયા પહાડમાં અગ્નિપ્રયા પગી પાછળ દોરવાયા, સંજ પડવા આવી આકાશ અંધારું, પવન ક્રુકાયો.

અને ગઈ રાતનું દ્રશ્ય આગળ હતું. મુસલમાનો જરા પણ ગભરાયા અચકાયા નહીં. અંધારામાં થોભ્યા. ઉભાં ઉભાં પરોઢીયું કયું, ઘોડા ઉપર નમાઝની ખંદગી ગુજારી. આગળ વધ્યા અને દુશ્મનો સામે દેખાવા લાગ્યા.

જગમાત્ર પણ વ્યર્થ ખોખા વજર ખાલીદે લશકરને ચાર ભાગમાં વહેંચ્યું. દરાર, રશી, અબ્દુલ રેમાન અને પોતે સેનાપતિ બન્યા. અને એક પછી એક મદદના સ્વરૂપમાં હુમલા કરવાની ગોઠવણ થઈ. દુશ્મનની સંખ્યાની ખબર નહીં હોવાથી ખાલીદ અને અબ્દુલ ઉલ્લ તરફથી દુશ્મનપર પ્રભાવ પાડવા આ ગોઠવણ કરવામાં આવી. ઇસાઈએ ઉધમાંથી ઉઠી, હાથ, મ્હોં, ઘોષ હુશીયાર થાય તે પહેલાં અલ્લાહો અકબરના અવાજે પર્વત ઝગમગ્યો. ઇસાઈ લશકરનો સેનાપતિ ટોમસ હતો. હેરીસ પણ તેની સાથેજ હતો. લશકર લઈ સામે થયો. લડાઈ થવા માંડી. થોડીવાર પછી, અબ્દુલ રહેમાનના નવા લશકરે દેખાવ દીધો. તે મુસલમાનો સાથે જોડાયું, ટોમસ ઘોડો કુદાવી વચ્ચે આવ્યો અને ખાલીદ સાથે યુધ્ધ કરવાની ઇચ્છા બતાવી. ખાલીદ આગળ આવ્યા યુધ્ધ થવા માંડ્યું. ગુજ મીનીટોમાં તે જમીનપર પટકાયો, ખાલીદે નીચે કુદવા વિચાર કર્યો તે અગાઉ અબ્દુલ રહેમાને વાંકા વળી ટોમસનું માથું ધડથી છુટું કર્યું અને બરછીની અણી ઉપર ઉઠાવી ઉંચું કર્યું.

ટોમસને મરેલો જોઈ ઇસાઈ હીમત હાર્યા, હેરીસે પાછળ ખસવા માંડ્યું. રશીએ પોતાની ટુકડી લઈ તીર ચલાવતી સ્ત્રીઓને

ઘેરે ધાલ્યો. મુસલમાનોને મર્ગે બતાવનાર પગીની મહબુબા પણ ઘેરાયેલી સ્ત્રીઓમાં હતી. તે મળ્યો, પણ તેને મુસલમાન થયેલો સાંભળી મેહબુબાનો મીઠાજ ગયો, તેણીનો પ્રેમ તિરસ્કારમાં ફેરવાયો. ખુશામત કરવા માંડી પણ વ્યર્થ, કાલાવાલા કર્યા પણ નકામા કાકલુદી કરી પણ અકારત.

ધાસના એક રળીઆમણા ટુકડા ઉપર બંને આશક માથુક વાતોમાં મશગુલ હતાં—પુરૂષ બોલ્યો—

“હું વચન આપું છું કે કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ જઈશું અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી પ્રાયશ્ચીત લઈ હું ખ્રીસ્તી થઈશ,” છેલ્લી અને લામટ થતી હારથી તેણી એટલી નિરાશ બની હતી કે ખામોશીથી પોતાની છાતીમાં ખંજર મારી આત્મ હત્યા કરી પરલોક પહોંચી. તે પુરૂષ રડતો અને માતમ કરતો ખાલીદ પાસે આવ્યો અને બધી વાત કહી સંભળાવી. ખાલીદને અફસોસ થયો અને કેદ પકડાયેલી સ્ત્રીઓમાંથી જેને તે પસંદ કરે તે આપવાનું વચન આપ્યું, તેઓએ વચન આપ્યું અને કહ્યું—શહનશાહ હરકલની પુત્રી પણ કેદમાં છે જે તેની ઇચ્છા હોય તો તેણી તેને આપવામાં આવશે કદાચ તેણીને અભય વચન ન મળ્યું હોય.

ટોમ્સના મરણથી રોમનો નાસીપાસ—નાઉમેદ થયા. હેરી-સની ઉશ્કેરણી વ્યર્થ ગળ અને મેદાનમાંથી નહાસતા જણાયા. મુસ-લમાનોએ પીછો કર્યો. તેમનો હેતુ શાહઝાદી સમમુનીયાને મેગવવાનો

હતો પરંતુ પુરતા પ્રયત્નો વચ્ચે તેણીનો પતો મેળવી શક્યા નહિ.

ખાલીદને દમીશકની ભારે શીકર હતી. ઇસાઇઓનું અડધું લશ્કર દમીશક ઉપર જવાની ખાત્રી હતી. ખાલીદે દમીશક તરફ વળવાનો હુકમ કર્યો. મુસલમાનો તૈયાર થયા અને દમીશકની સડકે પડ્યા. પહાડ ઓળંગવા પછી સામેથી લશ્કર આવતું જણાયું તે એક રોમન લશ્કર હતું. મુસલમાનો હથીયારો ખેંચે તે અગાઉ અમન અને રક્ષણ માગનારો વાવટો રોમન લશ્કરમાં ઉભો થતો દેખાયો. મુસલમાનોએ હથીયાર મ્યાન કર્યા અને અટક્યા.

* * * * *

અત્યાર મુઘી દમીશકમાં મુસલમાનોએ ખતાવેલા સહિષ્ણુતા અને મનુષ્યત્વના બહાદુરી બધાં સદગુણોને દુનીયા બુલાવી મકશે નહી. આજની દુનીયા મુઘારા અને સંસ્કૃતિમાં બહોળા પ્રમાણમાં આગળ વધી હોય, પરંતુ અત્યારના મનુષ્યત્વને તે વખતના કહેવાતા જંગલી અને અસંબંધ જીવનની સામે મુઠી મુકાબલો કરવામાં આવે છે ત્યારે ૨.૪ જણાં આવે છે કે તે વખતના મુસલમાનો આજના મુઘરેલા મનુષ્યત્વ અને કહેવાતા સંસ્કારી જગત કરતાં ઘણા આગળ વધેલા હતા. તેઓ મનુષ્ય નહીં ફરિશ્તા હતા. પોતાના સદાચાર, મુઘારા, સંસ્કૃતિ, કૃપા, દયા, માવા, અને આત્મબળને પોતાની સાથેજ લેતાં ગયા. !

* * *

એક વૃદ્ધ ધર્મ ગુરૂ ખ્રીસ્તી લશ્કરમાંથી નીકળી આગળ આવ્યો અને સેનાપતિ ખાલીદને નમન કરી બોલ્યો.

“ક્યસરની બેટી તમારી કેદમાં છે, તેનો ખદત્તો લઈ અમને સોંપવા જેટલી દયા કરો.”

વૃદ્ધ તરફ જોઈ ખાલીદ હસ્યા અને બોલ્યા “મુસલમાનોને સમજવામાં તમે ભુલ કરી છે. અમે દોલતના ભુખ્યા અથવા જોર જીલમથી ઇસ્લામનો ફેલાવો કરવાની ઇચ્છા નથી રાખતા. સ્ત્રીના ખદલામાં દ્રવ્ય લેવાનો અમારો ધર્મ નથી તેણીના તોલનું ઝવેરાત મળતું હોય તો પણ અમારાથી લેવાય નહીં. તમારી બેટી ઉપર તમારો અધીકાર છે. ખુશીથી આવો અને લઈ જાઓ.”

વૃદ્ધ ગુરૂ વિસ્મય થઈ ખાલીદ તરફ જોઈ રહ્યો. ઇશારત થતાં તેને લશ્કરે રસ્તો આપ્યો તે અંદર ગયો અને શાહઝાદી સાથે પાછો ફર્યો. ખાલીદને નમન કર્યું અને ચાલ્યો. એ ડગલાં આગળ વધી તે ઘોડ્યો. ખાલીદ તરફ મ્હોટું ફેરવ્યું અને બોલ્યો—

“નિઃસંદેહ ! તમારા શુદ્ધ આત્મામાં સત્ય છે, અને આ સદગુણને અમે દુનીયાના જે બુલ્લામાં તમારો પગ જશે ત્યાં વિગ્રય તમારા પગમાં લોટતી મગશે.”

ખાલીદે તે નવ મુસલમાન હસાઇને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું—“જેટલી દોલત અને ઝવેરાત જોઈએ ખમતૂનામાંથી લ્યો.”

પરંતુ તેતું મન દુનીયાથી નિરાશ હતું. તેણે ના પાડી અને પોતાનો શુદ્ધ આત્મા જીંદગી પ્રયંત ઇસ્લામને અર્પણ કર્યો. ત્યાર પછીથી દરેક લગાઈમાં તે આગળને આગળજ રહેતો.

બગદાદના કાજી વાકદીએ પોતાના ઇતિહાસમાં તેના સંબંધમાં ઘણું લખ્યું છે. યુરોપનો ઇતિહાસ બતાવે છે કે હર વખત તેને ઇસ્લામના ફેલાવાની ધુન હતી. અંતે યરમુકની લગાઈમાં તેણે પોતાનો શુદ્ધ આત્મા પરિત્ર ઇસ્લામ ઉપર કુરબાન કર્યો.

પ્રકરણ છત્રીસમું.

—:():—

ઊલમાંથી ચુલમાં.

“ સાંભળું છું કે ખલીલની આગને તહેજ ચુલઝાર બનાવી હતી, કહેવામાં આવે છે મુસાને શીરાએનના પંજમાંથી તહેજ ઉગાર્યો હતો. હું જાણું છું કે સલમુનીયાને કીલ્લાથી પડતાં બચાવનારી માત્ર તારી કુદરત અને યદ્યપિ દુશ્મનો દરમીયાન સુરક્ષિત રાખનારી તારીજ શક્તિ છે. નિરાશાની ફરીયાદ નથી, ભાવીનું રહન નથી, જે થયું તે ઠીકજ થયું અને જે થાય છે તે સારંજ

થાય છે. દુનિયા મારો તિરસ્કાર કરે છે, કોમ 'મને' ધીકકારે છે, દેશ મારાથી નફરત કરે છે, મિત્ર શત્રુ અને સગાં 'વેરી બન્યાં' પરંતુ બધાથી વિશેષ જાણનાર, બધાથી પ્રજાળ શાહેદ તુ છે, સ્વાર્થનો દ્વિ અત્યાર સુધી આ પાપી અંતરમાંથી નીકળ્યો નથી. હું યુનુસની નહીં પણ તેના શુદ્ધાત્માની, તેની સુંદરતાની નહીં તેના સદગુણોની, તેના નામની નહીં તેના ધરલામની પ્રેમાળ—દરેકતા—આશક હતી. તે 'દેખાડ્યું' અને મેં જોયું, તે 'સંભળાવ્યું' અને મેં સાંભળ્યું, તેના કતલનો કરપીણ દેખાવ—તેના દુઃખનો કરણ સ્વર.....”

“ મારી દલતેજ સાંભળ, મારી પ્રાર્થના સ્વીકાર, હવે જીંદગીની ઇચ્છા ખતમ અને જીવંતરનું સુખ રૂખસદ, ઉઠાવી લે અને પહોંચવી દે, મોત આવ અને સજીવન કર, તેના પડખામાં, તેની આંખોમાં. કર, પુરોકર, બે અંતરમાં રહેલો અરમાન.....”

સહમુનીયાએ સીંગદામાંથી માથું ઉઠાવ્યું. તુફાન ઉપર ચઢેલો ભયંકર દરીયા તેની આગળ મોજાં મારતો હતો. અજવામાંથી રમાલ કાઢ્યાં, આંખ ઉપર પટ્ટી બાંધી અને જોરથી તોહીદનો કલમો પઢતી—“ હું નથી કહેતી કે મને યુનુસ સુધી પહોંચવો, મેં જોતી આગળ ઇલતેજ કરી તે શકિતનું આ કામ છે. જેના કબજામાં ફના થનારું શરીર અને અમર રહેનારો આત્મા છે, 'નું' આ કામ છે એ, પાણીનાં મોજાં જોતી આંખો ઉપર પટ્ટી બાંધી છે તેને અમરનિદ્રામાં સુવાડો એ તમારી ફરજ છે.” છેલ્લી પ્રાર્થના પુરી

કરી, ભુરેકો ગરવા વળતાં, પાછળથી ખભા પકડાયા. જોર ક્યું, વળખાં માર્યાં પણ વળ્યું નહી. પટ્ટી ખોલી જોયું—જાણ્યું—અનુ-ભવ્યું—હેરીસના હાથમાં ફસાએલી સિંહણ હતી.

“ મારી મહાબુખ ! તે એકજ મેહબુખ ! દીલ અને પ્રાણની માલીક મેહબુખ, તેથી વધુ કીમતી કોઇ વસ્તુ આ દુનીયામાં મારી આંખો જોઇ શકતી નથી તે અને તે માત્ર તારા સમયે સદા સર્વદા માટે મારાથી જુદી થઇ. મારી આંખોમાં અધકાર અને જીવન વ્યર્થ છે. દમીશકની લડાઇમાં મુસલમાનોએ પહોંચાડેલું નુકસાન અસહ્ય છે. કુદરતનો નીયમ છે કે પરદેશી પ્રગ્નઓ દેશની પ્રગ્ન ઉપર રાજ્ય કરે છે, આ દેશમાં અમારા ઉપર પરદેશીઓ રાજ કરતા થશે. રાજ્ય જગાથી રોમનોને દુઃખ થયું પરંતુ સમય બધું ઠીક કરશે. રહેતાં રહેતાં સમજશે કે કુદરતનો નીયમ અટળ છે. તે બધાની દવા થશે પરંતુ મને થયેલું નુકસાન મહી પુરાય નેવું છે, મારી વ્યાધિ ચિકિત્સા રહિત છે. તેનો બદલો જો કંઈ પણ થઇ શકે તો હોય તો એજ છે કે યુરોપીયોની જગ્યાએ મારા અંતર દેશ ઉપર તારું રાજ્ય થાય—અહિંયાંથી નીકળી કોઇ નિર્ભય સ્થાને આપણે જઇ રહેશું.”

“ સલમુનીયા, બહાલી સલમુનીયા ! જે વેદના, જે મોહની ભાંગ્યા કાગથી અંતરમાં અદ્રશ્ય છે તેની કદર કર, અને વિશ્વાસ રાખ કે જોનારા ઈર્ષા કરે એવી રીતે બાકીનું જીવન ગુજારીશું.”

પ્રકરણ સાડત્રીસમું.

—:(૦):—

મુસ્લીમ ન્યાયના નમુના.

—:(૦):—

મુસલમાનો વિજેતા તરીકે દમ્ભીશકમાં દાખલ થયા. બધું હવે શાંત હતું, અહીંની લડાઈ અને ઘેરામાં તેમને વેઠવાં પડેલાં દુખોના અદલામાં માત્ર એક દેવળ હતું. તેને તોડી નાંખી, જમીનદોસ કરી, મેદાન બનાવી તેઓ પોતાના અંતરની દાઝ પુરી કરવા આતુર હતા. આ આતુરતામાં ખાવું અને પીવું ઉઠવું અને બેસવું તેમને કંટાળો આપતું હતું. ખતીફાનો નિર્ણય સાંભળવા તેઓ એક ચિત્ત હતા, ઈતેન્નરી વધી પડી હતી. એક દીવસે ઝોહરની જાંદગીથી પરવારી દુઆ માગતાં સાંભળ્યું કે કાસદ આવે છે. કાસદ આવ્યો અને તેના શબ્દો સાંભળવા એકની ઉપર એક તુટવા લાગ્યા. ભારે અન્નયબ્દી વચ્ચે તેઓએ સાંભળ્યું

“દમ્ભીશક ફતેહ થવાની ખબર પહેલા ખતીફા સિદ્દીકે અકબરના કાન સુધી પહોંચી શકી નહી.”

એકી ચીસે બધાની આંખો આંસુથી તરબોળ થઇ.

“પરંતુ ખીબા ખતીફા ઉમર ફારુક (ર.) થયા છે.”

બધાએ આંસુ લુછ્યાં અને તેમના ચહેરા ઉપર આનંદની રેખા ચમકી.

વખત બારીક હતો અને બન્ને તરફથી ખલીફાનો ચુકાદો સાંભળવા બેહદ આતુરતા પ્રગટ હતી. બન્ને પક્ષ ભય અને આશાના વમળમાં હતા. ખ્રીસ્તીઓ સમજ્યા હતા કે દેવળ મસજીદમાં બદલાઈ જશે, પરંતુ બધાએ ભારે અજાણી સાથે સાંભળ્યું અને ખાલીફાની આશ્ચર્ય ચકિત આંખે વાંચ્યું—

“દેવળના જેટલા ભાગમાં મુસલમાનો વિજેતા તરીકે દાખલ થયા હોય તેની મસજીદ બનાવો અને સુલેહ પછી જેટલા પણ ભાગમાં મુસલમાનો રહ્યાં હોય, તે ઉપર મુસલમાનોનો કશો અધિકાર નથી.

ખલીફાતુલ મુસ્લેમીનના આ ચુકાદાથી ખ્રીસ્તીઓ ભારે આનંદ અને અજાણી પામ્યા.

•

•

•

*

જામચે બની ઉમઇયાની મસજીદ સંબંધી ફેટલીફ જગ્યાએ ગંબીર ભુલો થયેલી જણાય છે. એક અજાણ પણ પ્રખ્યાત તવારીખ નવીસે તેને ખલીફા વલીદના નામ સાથે જોડી દીધી છે. પરંતુ ખલીફા વલીદ સુધી ઉમર કારક (૨.) નો ચુકાદો પોતાના મુળ સ્વરૂપમાં જ હતો. તેણે તે મહાન ખલીફાના ફરમાન આગળ પોતાને કંઈ પણ કરવા કે કહેવા અશક્તજ માન્યો હતો. પરંતુ વલીદના વખત સુધી પણ દેવળ ઉપર મુસલમાનોને ભારે દાગ હતી. અને

તે આખાને મસજીદ અનેલી જોવા આતુર હતા. મુસલમાનો તરફથી મ્હોં માગી કીમત આપી દેવળ ખરીદી લેવાનો સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો. ખ્રીસ્તીઓ જો કે પ્રજા હતા પણ તેઓ વ્યવહાર અને ધાર્મિક વિષયમાં સર્વાંશ સ્વતંત્ર હતા. મામલો જીદ ઉપર ચઢ્યો અને દેવળનો કોઇ પણ ભાગ ખલીફા ઉમરના ચુકાદા ઉપરાંત આપવાની ચોકખી ના પાડી. વાત રસ અને કસ ઉપર ચઢી. વલીદે દેવળની મ્હોં માગી કીમત આપવા કહ્યું પરંતુ કેમે કરી ખ્રીસ્તીઓ તે જગ્યા વેચવા રાજી નહી થવાથી વલીદે દેવળ તોડી નાખવા રકમ ક્યોં. ઉશકેરાયલા મુસલમાનો દોડ્યા અને પવન વેગે દેવળ તોડી મેદાન બનાવ્યું.

વલીદે જામયે ઉમરના અંધાવવા પુરની ઉદારતા ખતાવી હતી. તેણે છુટા હાથે નાણાનો વ્યય કર્યો હતો. જુદા જુદા શહેરોમાંથી ૧૨,૦૦૦ હુશીગર કારીગર ખોલાવ્યા. અને અદ્વિતીય, અલૌકીક અને ખેમીસાલ મસજીદ અંધાવી હતી. આ બનાવથી ખ્રીસ્તીઓનાં દુઃખાયેલાં દીલોની વ્યથા પીડા ખુદાજ જાણતો હશે, પણ લાચાર અને પરવશ હતા.

વલીદના આ કામને—આ વર્તણૂકને મુસલમાનો પોતે પણ પસંદ નથી કરતા. પરંતુ કહેવામાં અવશ્ય આવશે કે ખાકે ઇસ્લામમાંથી ઉપજેલી વ્યક્તિઓની કીર્તિ દુનીયા કદી ભુલી શકશે નહી. વલીદ પછી ઉમર ખીન અબ્દુલ અઝીઝ ખીલાફતની ગાદીએ આવ્યા ત્યારે ખ્રીસ્તીઓએ પોતાના દેવળની માગણી સાથે ન્યાયની યાચના કરી.

ખુલકાએ રાશેદીન પછીના ખલીફાઓમાં ઈસ્લામને શાલાવનારા ખલીફાઓમાંનો તે એક હતો. ન્યાયની નજરે ખ્રીસ્તીઓનો સવાલ તપાસતાં તેણે જોયું, રાંક પ્રજાની માગણી ન્યાયી અને ખલીફા વલીદની વળણ ધૃષ્ટિવા જોગ નહોતી. તેણે હુકમ કર્યો કે “મસજીદ શહીદ કરી, બળજોરીથી દેવળનો જે ભાગ મસજીદ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો છે ત્યાં રાજ્યના ખરચે દેવળ બાંધી ખ્રીસ્તીઓને સોંપવું.”

* * * *

ગનીમતના માલની ઠહેંચણી થઈ. બધા માલના પાંચ ભાગ પાડવામાં આવ્યા. પાંચમો ભાગ ખલીફાની સેવામાં નજર થયો અને બાકીનો માલ લશ્કરને ઠહેંચી દેવામાં આવ્યો. આજે મુસલમાનો અત્યંત આનંદમાં હતા. તેમની યેવડી ખુશાલીનો ઉત્સવ હતો. પ્રેમજગતનો પાદશાહ અને તેમનો વહાલો શાહ યુનુસ, જેની જીંદગી ની કશીએ આશા નહોતી, તે આજે તનદુસ્તીનું અંગેણ કરી તેમની વચ્ચે બેઠો હતો.

શામ ફતેહ થઈ ચુક્યું હતું, હવે મુસલમાનોએ સ્વદેશ જવાનો વિચાર કર્યો. ખલીફતુલ મુસ્લેમીન તરફથી ગવરનરની ગોઠવણ થાય ત્યાં સુધી વ્યવસ્થા અને બચાવ પુરતું લશ્કર રાખી રવાગીની તક્યારી કરવા માંડી. દમીશ્કની રક્ષા માટે રાખવામાં આવતા લશ્કરની સાથે રહેવાની યુનુસે સેનાપતી આગળ યાચના કરી. યુનુસની માગણી સ્વીકારવામાં આવી અને મુસલમાનોનું લશ્કર, ખાલીદ ખીન વલીદ તથા અબુ ઉબયદા સાથે મદીના શરીફ તરફ ઉપડી ગયું.

પ્રકરણ અત્રીસમું.

—:૦:—

કુરમાની—અલ્લાહ બસ બાકી હવસ.

“ જીવલેણ જખમો ખાધા પછી જીતા રહેવાની મારી મુફ્તે ઇચ્છા નહોતી. હું મનુષ્ય છું કે મોતની તમન્ના—ઇચ્છા ઇસ્લામમાં વ્યવહાર નથી અને તેથીજ હું મે તનો અભિજ્ઞાતી ન હતો તે વખતે કે નથી અત્યારે; જતાંપણ માથે આવી પડેલી મોતથી ઉગારો—એ મારી કમનસીબી નહીં તો બીજું શું? દમીરકનાં રજકણો મેં ચાળી નાખ્યાં, કાઠનો પત્થરે પત્થર તપાસ્યો, પવંતની ખીણે ખીણે જોઈ લીધી, જંગલે જંગલ શોધ્યાં, ગામે ગામ ગોળ્યાં, સરીતાના તીરે, વાડીના કુલે, વૃક્ષોની ડાળે, કોઇ મથક, કોઇ જગ્યા, કોઇ ગલી, કોઇ શેરી. કોઇ ઘર તારી શોધ વિના નથી રહ્યું, કોણ જાણે પૃથ્વી ગળી ગઇ કે આકાશ ઉપાડી ગયો ! જીવે છે કે મરી ગઇ ! રાજી છે કે રંજીદા ! એકજ અને માત્ર એકજ ! તેની મનહર ક્રાંતિ, એક વખત તેનું ચંદ્ર મુખ—ઇચ્છા બસ તે જોવાની અંતીમ ઇચ્છા છે તે ભાગ્યશાળી પ્રતિમાનો પુખ્તરી, તે પુણ્ડીના ચંદ્રનાં દર્શન કરે ! અને જો તેના અંતઃકરણમાં ઇસ્લામ તરફ તિરસ્કાર ઉપજ્યો હોય, તે પોતાની સ્થિતિમાં રાજી અને સંતુષ્ટ હોય, તો પોતાની કામમાં ભડે રહે, ખુશી રહે, આનંદી રહે, આગાહ રહે. હું દીવાનો

નથી, મારી બુદ્ધિ સ્થીર છે, ઠેકાણે છે. ! મારી દશા સાનુકુળ છે, મારું મન શાંત છે, મારા વિચારો નિર્મળ છે, મારો પ્રેમ શુદ્ધ છે, મારો તર્ક પ્રત્યક્ષ છે. હું જાણું છું કે રાત વહેતી ચાલી આવે છે, ઓળખું છું કે ચંદ્રમા પ્રકાશી રહ્યો છે, જોઈ રહ્યો છું કે તારા હાસ્ય વિનાદ કરે છે, સાંભળી રહ્યો છું કે વહેતો વાયુ સણસણી રહ્યો છે આ બધાં ક્રાંતિમય કાળચક્રની ચક્રીમાંથી પસાર થવાનું સાહસ—નહી ફરજ બજાવી રહ્યાં છે, પરંતુ તેમાંના કોઈ મારી રાહ બરી કરી પ્રેમ જગતના માર્ગે જતાવે ! જતાવે, તે મુખમુદ્રા જતાવે ! નીશાન જતાવે, કે તે મુંદર સાદ સંભળાવે. !

“ બોલો ! બોલો ! ઓ ચળકના તારા બોલો !! સાંભળો છો ? સાંભળી શકો છો ? તો સાંભળો, જતાવો, જતાવો ! પ્રત્યક્ષ કે પ્રતિબિંબ ! સંલભુનીયા.....ક્યાં છે ? નીચે છે કે ઉપર !! કંઈ દિશામાં છે ! કેવી દશામાં છે !! ”

“ તું, હા, હા તું ! ઓ માહેતાયા તું ! ઓ આહતામે દર્મીરક તું ! તને બબર છે અને બવશ્ય છે ! નહેમ કર, કરમ કર, દયા કર, કૃપા કર ! તે માહર—ચંદ્રમુખી પૃથ્વીની ઉપર છે કે અંદર ! આકાશની નીચે છે કે ઉપર !! ”

“ નથી, પ્રત્યુત્તર નથી ! ખામોશ, બધું ખામોશ ! નહી, નહી ! બધા બોલે છે, પોત પોતાની બોલીમાં ! કરી રહ્યાં છે, પોત પોતાનાં કામ ! પણ—પણ મારી તરફ કોઈ ધ્યાન કે લક્ષ આપતું નથી ! અરે કોઈ જોતુંએ નથી !! ”

“ચંદ્રમા વાદળ ચીરી બહાર આવે છે, પવન સુંદર રાગ ગાતો,
—અલાપતો વહી જાય છે ! તારા ઝળમળી ઝળમળી સતેજ થાય છે
પરંતુ આંખ ઉંચી કરી મારી તરફ કોઈ જોતુંએ નથી !!”

“હું—આત્મ દત્ત્યા ! કરી શકતો નથી—પાપ છે ! સખત ગુનોહ
છે ! હું ભરિષ્ય નથી ભાખતો—મના છે ! અવશ્ય મના છે ! હું
સલમુનીવાને ભુલાવી શકતો નથી—અપકાર છે ! ખેશક અપકાર છે !
ત્યારે કંઈ શું ? તે ગધ ! મને ત્યજી ગધ ! સદા માટે.....”

* * * *

“મુસલમાનોનું લશ્કર આલ્યું ગયું ! ફતેહની ખુશાલી અને
વિજયના આનંદમાં મોજ માણતા હશે ! યુનુસે.....કર્યો ! તેને
વિજયના આનંદનો ફાળો મળવો જોઈતો હતો,—પણ મને આશા
નહોતી !—હું નહોતી જાણતી કે મુસલમાનો આવા ભુતકણ્ણા હશે
—યુનુસ મને ભુલી જશે ! ભુલાવી દેશે. આટલી જલદી ઇસ્લામની
એક ઉછરતી કળીને, કનીઝને, દાસીને, વિસરી જશે—વિસારી જશે !

“કટલું અંધેર ! મરવાનો પ્રયત્ન કરું છું છતાં મોત આવતું
નથી ! દીવસ ઉગતાં નવું સ કટ સાગે આવી ઉભું રહે છે ! ધ્યાન
હતું, લક્ષ હતું, આશા હતી, વિશ્વાસ હતો કે દરીયા નાં મોજા—
નદીની લહેરો અસહ્ય દુઃખનો અંત લાવશે. પુખ્ત શ્રદ્ધા, પુરી
આશા અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે મારી પ્રાર્થના કબુલ થશે અને
મોત આત્માને અંતીમ શાંતિ પ્રદાન કરશે. પરંતુ છેલ્લી ઘડીએ

પશાચ હેરીસે હાથ અપવિત્ર કર્યો અને તે ઇચ્છા—આરજુ પુરી થવા દીધી નહી—પણ નહી, યુનુસના સંબંધમાં આવા વિચારો! અન્યાય છે, અનર્થ છે, ખુખાર્ધ છે, નાદાની છે, બેવકુરી છે. તે..... દેનાર પ્રતિમા નથી.”

“તે માત્ર મારા સંબંધે જ કતલ થયો ! તેના ખુનનું કારણ હું જ હતી ! હવે તે આ જગતમાં નથી. મુસલમાનોને શું પડી કે મને શોધતા ફરે, વખતે શોધ પણ કરી હશે, પણ હું પોતે ચોમેર સંતાતી ફરું છું. બસ, હવે વધુ રહેલો ઉપાય વધુ સારા સંજોગ, વધુ સારો ઉપચાર કોઈ નથી. મારે આત્મીક આનંદ માટે આત્મોન્નતિ તરફ વળવું અને તાકીદે આ દેહનો નાશ કરવો. પર્યંતનું શીખર સામે છે, તે ઉપર જાઉં અને ઉંચા શીખરે ચઢી નીચે કુદી પડું.”

* * * *

જે ભાગ્યશાળી ચર્ણુ કમળે રાજભુવનોમાં રહી મખમલના ગાલીચાને ઠોકરો મારી હતી, તે પગ, હા તેજ ચર્ણુ કમળ ! અત્યારે ભયાનક ડુંગરની તરાઈના કાળા પાણાને પ્રેમ સુખન આપી રહ્યા છે. સલમુનીયા ઝયતુનના એક ઝાડની ડાળ ઝાલી ઉભી રહી. હવે રહગર થઈ છે. કલોલ કરતાં પક્ષી માળામાંથી નીકળી નીકળી હિડવા માંડ્યાં છે અને અરણ્યોદયનો સુરજ આફતાબે દમીશકનાં દર્શન કરવા આગળ વધી રહ્યો છે.

જે નાજુક શરીરને બેધ કુલ ઈર્ષાની બળત્રામાં પડતાં તે સુંદર

શરીર આજે મેલ માટીમાં અટાયેલું હતું, કપડાં મેલાં ચીથડાં હતાં,
—અર્ધ નગ્ન—લાગટ ફાકા—ભુખમ્મરા નિર્જળતાની સીમાએ લાઇ
ગયા હતા. ચોદિશ એક અંતીમ આશાવંત નજર—નિરાશાની છેલ્લી
નજર નાંખતાં, આંખે પાટો બાંધ્યો, ખંજર ખેંચતાં બોલવા માડ્યું

“ઠહાલા લુખનાન પર્વતના શિખરો! એક પ્રેમ ધાયલ પતંગ
વિયોગ લાયમાં પ્રજ્વળીત-ગળતું પતંગ! અત્યારે તમારા ચર્ણમાં
એક અદ્રશ્ય થયેલી ભોળી આંખ ઉપર કુરબાન થાય છે—ખીજ વખત
ફરી અને નિરંતર જોવાની આશામાં ઉત્સાહભરી મચ્છા સાથે કુરબાન
થાય છે! યુનુસ, કદાચિત તું જીવતો હોય તો દમીરકનો વિજય
મુખારક! પરંતુ આ હતભાગિણી સલમુનીયાને હવે પછીથી--નહી
અત્યારથી ભુલી જજે—ભુલાવી દેજે! તેના સગપ્પે એક દીવસ તને
મુખની ઘડી મળી નહી તેની પાપી આંખોએ તને ધાયલ જોયો!
જો તું અત્યારે અહીયાં નથી, તો આ દુભાયેલા દીલમાં અહીયાં રહે-
વાની શક્તિ નથી હું આવું છું, યુનુસ! એવીજ રીતે—કીલ્લ
ઉપર—તારા હાથ લંબાવ અને મને ખોળામાં લે—”

“તે ફાની જીંદગી હતી, તેનું ફળ નાશ હતું. આ અમર
જીવન છે અને અમર રહેશે! આજની બાથ અમર બાથ છે!
લે—યુનુસ! લે—”

પગ જમીનથી ઉપડાવજ હતા કે પાછા બે હાથ લંબાયા અને
ખોળામાં—સલમુનીયાનું આબદાર ખંજર સુરજના કીરણમાં ચમક્યું.

અને સાથેજ “હાય” ના અવાજ સાથે એક પુરુષ જમીનપર પડી તરફડવા લાગ્યો.

“હાય હું!” કાણ જાણે કે આ શબ્દોમાં શું જાદુ હતું. સલમુનીયા બાવરી બની ગઈ અને દોડતાં બેઠી, “કાણ, યુનુસ?”

“કાન જેનો સ્વર સાંભળવા તલસી રહ્યા હતા! આંખો જે પ્રતિભા માટે દીવાની હતી! અત્યારે—આ હાથે—તેની જીંદગીનો નાશ કર્યો!” અડધાથી વધારે કાળજી અંજરે કાપી નાંખ્યું હતું!!!

બન્નેની આંખો એક બીજાના કપોળપર ચોટેલી હતી. યુનુસ કહી શક્યો—“ભદ્ર ભાગ્યશાળી છું, મારી આશા પુરી થઈ! જે હાથનો પરવાનો હતો—દીવાનો હતો—તે હાથે બધા સંકટોનો અંત આણ્યો!”

સલમુનીયા તદ્દન અવાચક પુતળું હતું. તેની આંખો ધાયલની આંખોમાં ચોટેલી હતી. અચાનક એક ચીસ મારી—યુનુસનું માથું બોળામાં લઈ મ્હોં ઉપર મ્હોં મુક્યું.

યુનુસની જીંદગીની આ છેલ્લી પજો હતી. તે માત્ર છેલ્લા શબ્દો બોલ્યો—“સલમુનીયા ખુદા હા—શી—ઝ!!

—અને આંખો બંધ થઈ ગઈ—!!

સલમુનીયા—ખુની સલમુનીયા—નિરપરાધી સલમુનીયા ! ઉભી થઈ યુનુસનું લોહી કપાળે લગાવી, આંખો તેના પગ સાથે મસ-જતાં બોલી—

“હા, હા ! પ્રેમની પ્રત્યક્ષ પ્રતિમા ! હા ! ઓ મરનાર ! અમર આત્મા ! તારું વચન શુદ્ધ અને સત્ય હતું ! અવશ્ય આ હતભાગિણી જાલીમ અને જીવનારી હતી ! ! ”

“તારા ઉપકારો” લાશના ફેરા ફરી સલમુનીયા બોલી “ઓહ ! તારા ઉપકારોનો અદલો આ હતો ! તારી કુરબાનીઓનું પરિણામ આવુંજ આવનાર હતું ! અને હું—”

“ઉઠ” સલમુનીયા હસી, હાથ પકડ્યો અને બોલવા માંડ્યું “ઉઠ ! ઓ યુનુસ ઉભો થા ! સલમુનીયાનું લોહી રેડાય છે ! તે આત્મહત્યા કરે છે ! આવ, આવ ! યુનુસ આવ ! ”

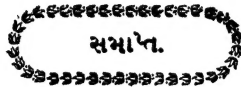
“કાણુ હશે, ઓહ, કાણુ હશે ! મારાથી વધુ જાલીમ ! કાણુ છે, ઓહ ! કાણુ છે ! મારાથી વધુ વ્રાતપી ! મેં યુનુસને મારા હાથે કતલ કર્યો ! અરે ! આ ચંદ્રમા જેવું મુખડું મેંજ પાયમાલ ક્યું ! ! !”

“ગુનેહગાર છું ! મારી ! ઓહ ! મારીની આશા ! બોલ યુનુસ બોલ ! માફ કર, યુનુસ માફ કર ! સલમુનીયા ક્ષમાની પ્રાર્થના કરે છે—માફ માગવા આવે છે !—પરંતુ નહી ! હું નિરપરાધી છું, મેં હેરીસ સમજ્યો, મારી આંખો બાંધેલી હતી, મારી અકક્કલ

ઉપર પરદો પડ્યો હતો, છુંદગીએ જો અરમાન—જો હચ્છાએ—જો આશાએ—પુરી નકરી—દરકાર ન કરી, તે મોત પુરી કરશે!”

બાવરી—દીવાની સલમુનીયા હાથ લાંબા કરી યુનુસને વળગી પડી—યુનુસમાં વસલ થઈ—પગના આંગળામાં ખંજર લીધું અને જાતીમાં માર્યું છેલ્લા શબ્દો હવાના કાસીદ સાથે દમીરકની દુનિયાને મોકલ્યા—

“અપરાધ સંગીન છે, અને સજા આસાન—માફ કરજો!”

બીહારીના બે બોલ.

ઇસ્લામ, બહાલા ઇસ્લામ! તારા ખોળામાં આશ્રો
મેળવ્યા પછી, કાળચક્રના વ્યુહે ચઢી અનેકાનેક પ્રસંગો,
ઘટનાઓ અને દ્રશ્યોનું અવલોકન કર્યું. અસાર સંસારના
સાર રહીત આખ્યાનમાં શુદ્ધ આત્માને સહન કરવાનું ઘણું
છે, સરળ, સ્વાભાવીક અને સાદી કહેવાતી કસોટી, ભદ્ર
પુરૂષો, બાહુ બળીયા અને ધર્માત્માઓને ફળી, પીસી
અને પાણી કરી નાંખે છે. વીરલાઓજ હશે જે આજની
દુનીયામાં ખરા ઉતર્યા હશે. પણ-પણ તે કયાં ! અમારામાં
નથી ? છે, પણ જોઈ શકતા નથી, જાણીએ છીએ પણ ઓળ-
ખતા નથી, ઓળખીએ તો વિશ્વાસ નથી. પરમાત્મા
તને ઓળખવાનું, તને જાણવાનું અને તારા હબીબને
સમજવાનું જ્ઞાન, તારા કબજા, અધિકાર અને સત્તામાં છે.
આ મેળવવા આરા ભાઈઓ પ્રયત્ન કરે અને મેળવે, પુર્વજોના
પરાક્રમેનો પાઠ શીખી ખેતાનું ભાવિ સુધારે એ અંતરા-
ત્માની ઇચ્છાનું તાત્પર્ય છે. તું જાણે છે મારી કોમ જાણતી
નથી, જાણવા પ્રયત્ન કરતી નથી અને સમજાવનારાઓનો

તીરસ્કાર કરે છે. આ તીરસ્કારને આવકારમાં બદલનાર તુ
 છે તે બદલાય એજ મારી યાચના છે. આ હેતુ સામે રાખી
 આ ઉદ્દેશને નજર આગળ રાખી, અહંભાનની અતિ ન્યુન-
 તામાં નહી—અહંભાનમાં આ લાખાયેલું ઉર્દુનું ઉત્થાન અને
 પલટાયેલું લાખાનું સ્વરૂપ જાણ, ગુજરાતના મારા ભાઈઓ
 ધબરત પકડશે, ધડે લેશે અને અહંભાન તરફ દોરાશે તો
 મારી અશક્તિમાં શક્તિ અને નિરાશ માં આશા માની
 પ્રયાસ સાર્થક સમજીશ વસ્સલામ!

છેવટ આ તરબુમામાં જાણ્યે કે અજાણ્યે ભુલ થઈ હોય
 તો ક્ષમા આપવાની વાંચકો ઉદારતા બતાવશે.

ખીહારી.

